

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı**

POST-POZİTİVİST SÜREÇTE PAUL FEYERABEND'İN YERİ

Bahar OK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2015

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ana Bilim Dalı

POST-POZİTİVİST SÜREÇTE PAUL FEYERABEND'İN YERİ

Bahar OK

Danışman
Doç. Dr. Eyüp ERDOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2015

T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi Olarak Sunduğum “Post-Pozitivist Süreçte Paul Feyerabend’in Yeri”
Başlıklı Bu Çalışmanın, Bilimsel Etik Kurallara ve Geleneklere Uygun Şekilde tarafımdan
yazıldığını ve yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini onurumla
doğrularım.

06./02./2015.

Bahar OK

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bahar OK tarafından hazırlanan "Post-Pozitivist Süreçte Paul Feyerabend'in Yeri" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

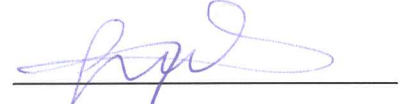
Başkan

Doç.Dr.Eyüp ERDOĞAN
(Danışman)

Üye

Doç.Dr.Zehragül AŞKIN

Üye

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÖDELEK

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

Prof.Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bilimin tarihsel ve felsefi serüvenini bir arada incelememizi sağlayacak bir çalışma olan bu tezde genel olarak pozitivistten post-pozitivizme doğru süregelen bilimsel eleştiriler, değişimler, oluşan kuram ve yöntemler ele alınmaktadır. Pozitivism, Geleneksel felsefenin metafiziksel ve teolojik tahtını devirip, gerçeklikleri konu edinerek, bilimsel alana getirdiği yenilik ve farklılıklarla, bilimsel alanın yeni taht sahibi olmuştur. Bu çalışmada özellikle Pozitivizmin; Post-pozitivistlerin acımasız, devrimsel ve anarşik eleştirileriyle bilimsel üstünlüğünü yitirdiği ve bilimsel tarihin bu noktada tekerrür ettiği aktarılmıştır.

Özel olarak da, gerek hayata karşı gerekse bilimsel yönetime karşı anarşik tavrıyla post-pozitivizmde zirve yaparak tüm dikkatleri üzerine çeken P.Feyerabend'in bilim anlayışı tüm detaylarıyla ele alınmıştır. Feyerabend gerek *yönteme karşı* duruşu, gerek *anarşik bilgi kuramı*, gerek de *akla vedası* ile bilim felsefesine ilişkin tartışmalarda bir ilgi kaymasına yol açarak post-pozitivist süreçte kendine özgü aykırı bir yer edinmiştir.

Genel olarak hayatımda, özel olarak bu çalışmamda bana destek olan; bilgisel, mesleki, akademik, sosyal ve birçok alanda donanımlarını benimle paylaşan; hayatımın başarı grafiğini oluştururken fikirlerinden cesaret aldığım; bilim felsefesi alanında aykırı, mütevazı ve özgün duruşuyla, denizcilere yol gösteren bir *deniz feneri* gibi bana yol gösteren değerli Hocam Doç. Dr. Eyüp ERDOĞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez savunma jürimde bulunarak beni onurlandıran; sürekli sınımsız tebessümü ile bana pozitif enerji veren; özgüveni, bilgisel donanımı, hayata karşı duruşuyla model aldığım çok değerli hocam Doç. Dr. Zehra Gül AŞKIN'a ve yine jürimde olmayı kabul ederek beni mutlu eden Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul GÖDELEK'e sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca tez

oluşum aşamasında gerek ders aldığım, gerek tezimi değerlendiren bölüm hocalarıma teşekkür ederim.

Tez yazım sürecimin tüm teknolojik boyutlarında bana desteğini hiç esirgemeyen eniştem Murat ÖZGÜN'e, yazım ve imla düzeltmeleri konusunda yardımlarını benden esirgemeyen ablam Berfin ÖZGÜN'e, doğumuyla bana uğur getiren minik kelebeğim Ronida Karya ÖZGÜN ve her zaman arkamda olduklarını hissettiğim aileme sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

POST-POZİTİVİST SÜREÇTE PAUL FEYERABEND'İN YERİ

Bu çalışma genel hatlarıyla Pozitivizm'in eleştirisiyle; bilim alanında gerek eleştirel, gerek devrimsel, gerek anarşik duruşlarıyla var olan bilim anlayışını sarsan Post-Pozitivist filozofları ele almaktadır. Post-Pozitivist süreçte, bu sürecin en aykırı ismi olan Paul Feyerabend'in süreç içerisindeki yeri, sürece katkıları, bilim felsefesi alanına getirdiği yeni yaklaşımları, bu yaklaşımların bilime yansımaları, post-pozitivist süreci nasıl etkilediği ve süreçten nasıl etkilendiği konu edinmektedir.

Çalışmanın birinci bölümü, pozitivizmin kendi içerisinde ayrılan temel yaklaşımlarının incelenmesine ayrılmıştır. Bu inceleme, post-pozitivist sürece doğru bilim tarihinin nasıl bir seyir izlediğini görmemiz; pozitivizm ve post-pozitivizmin bilimsel yaklaşımlarının karşılaştırılmasını sağlayacaktır.

İkinci bölümde, pozitivizmden post-pozitivizme geçiş süreci; bu sürecin ilk adımı olan K. Popper ve bu sürecin devrimsel felsefesiyle kırılma yaşamasını sağlayan T. Kuhn'un bilimsel felsefi görüşleri ele alınıp incelenerek sürece yansımaları değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölümde, pozitivist bilgi anlayışının kesin ve değişmez yaklaşımlarına yönelik eleştirileriyle, "anarşist bilgi kuramı"nın kurucusu olup, post-pozitivist sürecin en aykırı ismi haline gelerek post-pozitivizmi zirvesine taşıyan P.Feyerabend'in hayatı ve bilimsel felsefi görüşleri ana hatlarıyla ele alınmıştır. Feyerabend'in anarşizmdeki söylemi, bilimin zincirlerinden kurtulması gerektiği, ve kör bilimciliğin önüne geçilmez ise bilimsel alanda tehlikelerin ortaya çıkacağı uyarısıdır. Feyerabend'in yöntembilim karşıtı görüşleri, bilim tarihinin evrenselci ve nesnelci bakış açısına karşıt duruşu, bilimin ussal olduğu

kadar usdışı oluşu düşüncesi, bilimsel alanda olması gereken özgür işleyiş önerisi, bilimin aslında sıradan bir bilgi türüyle eşdeğer olduğu tezi detaylarıyla incelenmiştir.

Dördüncü bölümde ise, Feyerabend ile post-pozitivist bilimcilerin bilimsel görüşlerinin karşılaştırması yapılarak; benzerlikler ve farklılıklar değerlendirilerek post-pozitivist süreçteki yeri saptanmaya çalışılmıştır. Post-pozitivist filozoflar içerisinde farklı bir yere sahip olan Feyerabend, her ne kadar özgünlüğü eleştirip kabul etmese de, karşı çıkışları ve karşı atakları ile bilim felsefesi anlayışında özgün olmayı başarmıştır.

Anahtar Kelimeler

Pozitivizm, Post-pozitivizm, Bilim tarihi, Popper, Kuhn, Feyerabend, Anarşik Bilgi Kuramı, Yönteme Hayır, Çoğulculuk, Akıl, Eş-ölçülmezlik(kıyaslanamazlık).

SUMMARY

PAUL FEYERABEND'S PLACE DURING POST POZITIVIST PERIOD

This roughly deals with the Post-positivist philosophers who jerk the existing sense of science with its either critical or revolutionary or anarchic stances in science, criticisms of Positivism. In Post-positivist process, Paul Feyerabend's place in process, who is the most contrarian name, his contributions to process, his new approaches that he brought to science philosophy, these approaches' reactions to science, how he affected Post-positivist process and how he was affected are entreated.

The first part of work splitted up for analysing the basic approaches of Positivism that splitted up in itself. This analysing enables us to see how science history followed a way in Post-positivist process and to compare the scientific approaches of Post-positivism and Positivism.

In second part, the process of passing to Post-positivism from positivism, K. Popper who is the first step of this process and scientific philosophical opinions of T. Kuhn who enabled this process to experience refraction with revolutionary philosophy, the reflections to process are evaluated by dealing with and analysing.

In third part, P. Feyerabend's life who carried Post-positivism to the peak by becoming the most contrarian name of Post-positivism, by being the founder of anarchist epistemology and with the criticism to the approaches that Positivist sense of knowledge is certain and not changeable, and his scientific philosophical opinions are dealt with the main lines.

Feyerabend's discourse in anarchism is the warning of the fact that science should get away from its chains and if we cannot prevent blind science, there will occur dangers in science.

Feyerabend's opposite opinions to methodology, his opposite standing to cosmic and objective science in science history, his opinion that science is as irrational as it is rational, his offer which is about free functioning that must be involve in scienc, his thesis that science, indeed, is equilavent to any ordinary type of cognition are analysed in details.

In fourth part, Feyerabend's place in Post-positivist process is tried to determinne by comparing both Feyerabend and Post-positivist scientists' scientificl opinions and by evaluating the differences and similarities. Although he criticized originality and did not accept it, Feyerabend, who had a different place among Post-positivist philosophers, was able to achieve to be original in sense of science philsophy with his spurts and attacks.

Key Words

Positivism, Post-positivism, Science history, Popper, Kuhn, Feyerabend, Anarchic Epistemology, No to Method, Multiplism, Mind, Uncomparability

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
POST-POZİTİVİST SÜREÇTE PAUL FEYERABEND'İN YERİ	iii
SUMMARY	v
PAUL FEYERABEND'S PLACE DURING POST POZITIVIST PERIOD	v
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: POST-POZİTİVİZME GİDEN SÜREÇ	4
I.1.Pozitivizm	4
I.1.2. Sistematik Pozitivizm (Neo-Pozitivizm).....	12
I.1.2.1.Mantıkçı Pozitivizm	13
I.1.2.2.Mantıkçı Emprizm	15
I.1.2.3.Bilimsel Emprizm	17
II. BÖLÜM: POST-POZİTİVİST SÜREÇ	19
II.1. Bilimsel Araştırmanın Mantığı:	21
II.1.1. Marx, Freud, Adler, Einstein'nın	23
II.1.2. Tümavarım Sorununa Olası Çözüm: Tümdengelim	25
II.1.3. Bilimselliğin Temel Ölçütü: Yanlışlanabilirlik	27
II.1.4. Yanlışlanabilirlik İle Oluşan	30
II.2. Bilimsel Devrimlerin Yapısı:	33
II.2.1.Devrimsel Çığırın Dna'sı: Paradigma.....	36
II.2.2. Bilim Öncesi Dönemin Galip Paradigmasıyla Olağan Bilim Dönemine Geçiş	41
II.2.3. Paradigmaların Dayandığı İnanç: Bulmacalar	45

II.2.4. Kuhn'da Bilimsel İlerlemenin Kaynağı:	47
III.BÖLÜM: BİR ANARŞİST BİLGİ KURAMI: PAUL KARL FEYERBAND	52
III.1. Feyerabend'in Hayatı	52
III.2. Feyerabend'in Kronolojik Biyografisi	57
III.3. Feyerabend'in Eserleri.....	59
III.4. Feyerabend Ve Tahtından İndirilen	60
III.5.Bilgi Kuramsal Hastalığın Anarşist Devası:	64
III.6.Anarşist Deva İle Bilimsel "Akla Veda"	67
III.7.Feyerabned'e Göre Bilgi Elde Etme Sürecindeki	70
III.8. Plüralizm'in Perde Arkası: "Ne Olsa Uyar	74
III.9. Kuhn'dan Feyerabend'e Her Paradigmanın Kendine Ait Bilimsel Çerçeve Teminatı:	77
III.10. Feyerabend'de İnsan Bilgisinin Temel	80
III.11. Feyerabend'e Göre Bilimin Bilgi Birikimini	82
IV.BÖLÜM: POST POZİTİVİST ARENADA BİLİMSEL HESAPLAŞMALAR	85
IV.1.Wittgenstein-Feyerabend	85
IV.2.Popper-Feyerabend	89
IV.3.Kuhn-Feyerabend.....	92
IV.4.Lakatos-Feyerabend	96
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	102

GİRİŞ

Bilimin tarihsel serüvenine *Pozitivizm* ile başladığım çalışmamda amacım, geçmişten günümüze bilimin felsefi ve tarihsel serüvenini inceleyip günümüzdeki son durumuna kadar evrimsel sürecini aktarmaktır. Bu evrimsel süreçte, *Post-pozitivist* yaklaşımda en önemli ve aykırı savunucu olarak karşımıza çıkan P. Feyerabend'in derinlemesine incelemesini yapıp süreç içerisindeki yerini belirlemek amacındayım.

Bilimin metafiziksel unsurlardan temizlendiği Pozitivizm ile karşımıza çıkan temel unsurlar; *tümevarım*, *empirizm*, *doğrulamacılık* (ki bu kavram içinde *deney* ve *gözlemi* barındırmaktadır), metafiziğin reddiyle başrol olan *akıl*'dır. 1900'lü yıllarda A. Comte ile tanınan Klasik Pozitivizm'de bilim yardımıyla toplumsal sorunların çözüleceği, bilimin toplumun evrilişine önyak olacağı kabul edilmektedir. 1920'li yıllarda ise Sistematik Pozitivizm ya da Viyana Çevresi olarak adlandırılan pozitivistimin ikinci döneminde konu toplum değil bizzat bilimin kendisidir. Pozitivizmin iki döneminde amaçlar farklı olsa da, her iki yaklaşımda da, metafizik ve teoloji gibi soyut düşünceye savaş açılmış, olgusal yapı ön plana çıkarılmıştır. Gerek bilimle birlikte düşünülen teknolojinin olumlu sonuçları gerek yeni bir bilim tasarımı ortaya koyan pozitivistim ile "bilimin üstünlüğü" kabul edilmiştir.

Bilime ilişkin olumlu değer yargılarının sarsılmasına neden olan, bilim karşıtı bir tutum takınılmasını sağlayan Post-pozitivistim; kökünde bilime bu denli ayrıcalık tanınmasına, aklın yetkesine, nesnel yol göstericiliğe aşırı güvenilmesine bir karşı çıkıştır. Pozitivizmin eleştirisiyle Post-pozitivistimin ilk adımlarını atan Popper, belirli noktalarda pozitivistimi eleştirmekte, ama bir yanılla da hala pozitivist olarak değerlendirilmektedir. Popper; bilimde *tümdengelim*, *rasyonalizm*, *yanlışlamacılık*, *metafizik* (varlığını kabul eder,

fakat yanlışlanamadığı için bilimsel olarak değerlendirmez) ve *akıl*'ı temel unsurlar olarak kabul etmektedir.

Post-pozitivizm bayrağını devralan Kuhn, eleştiri dozunu biraz daha arttırıp devrimsel bilim anlayışı ile bilimsel alanda bir kırılmaya yol açsa da bilimsel yöntemi hala kabul etmektedir. Bilimde *normal bilim* ve *devrimsel bilim* diye iki yönlü çalışma yapıldığını, sonucun ise *Olağan Bilim Dönemi*'ni oluşturduğunu dile getiren Kuhn, bu dönemde yapılan bilimin çalışma konusunu da *Paradigma* olarak adlandırmaktadır. Paradigmalar bilim adamlarının çözmeye yükümlü olduğu *bulmacalara* benzetilmekte ve çözülen bu bulmacalar hiçbir koşulda *kıyaslanamamaktadır*.

Post-pozitivizmi anarşist tavrıyla zirvesine taşıyan Feyerabend, Kuhn gibi hem pozitivizmi hem de Popper'ı eleştirmiş fakat bununla yetinmeyerek bilimde tek bir yöntemin varlığının reddine kadar gitmiştir. Feyerabend'e göre bilim Orta Çağ'daki dinsel yapının halini almış, bilim adamları ise din adamlarının eleştirilemez, mutlak, dogmatik tutumuna bürünmüştür. Bilimin bu yönüyle *epistemolojik bir hastalığa* yakalandığını, bu hastalığın devasının da hastalık geçene kadar kullanılacak olan *yönteme hayır* söylemidir. Buradan kasıt yöntemsiz bilim değil, bilimin ilerlemesi için tek bir yönteme saplanıp kalmak yerine bilimsel ilerlemeyi sağlayacak olan *ne olsa uyar* ilkesiyle gelen duruma uygun olan her ilkenin geçerliliğidir. *Karşı tümevarımı* savunarak, bilimde akıl yerine *duyguları* ön plana aldığı için *nesnelliğin mümkün olmadığını* savunmakta ve *metafiziğin de bir bilgi türü* olduğunu; bilgi türlerinin arasında da değer bakımından fark olmadığını bilgi türlerinin *kıyaslanamamasından* aktarmaktadır. Feyerabend, çalışmalarında önceleri pozitivistlere ve Popper'a karşı sıkı eleştirilerde bulunurken, daha sonra "*bilimsel tutuculuğun sıkı savunucusu*" dediği Kuhn'u da acımasızca eleştirmiştir.

Post-pozitivist düşünürler görüşleriyle bilimsel tarihin tekerrür etmesini sağlayarak, pozitivist bilimin dışı ilan ettiği, pozitif bilimin yasakladığı ve bilimden soyutladığı birçok ögenin tekrar bilim sahnesine çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu süreçte de post-pozitivist arenada kendi aralarında bilimsel hesaplaşmalara tutuşmuş ve birbirlerini acımasızca eleştirmişlerdir. Çalışmanın bu son sürecinde Wittgenstein, Popper, Kuhn, Lakatos'un; Feyerabend ile farklılık ve benzerlikleri aktararak Feyerabend'in günümüz bilimsel sürece yansımaları aktarılmaya çalışılmıştır. Bu karşılaştırmaların temelinde neler olduğu açıklanarak, değerlendirilerek; bundan da, günümüzde bilim felsefesi için çıkabilecek kimi sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

I. BÖLÜM: POST-POZİTİVİZME GİDEN SÜREÇ

I.1.Pozitivizm

Pozitivizm genel olarak, modern bilimi temel alan, ona uygun düşen ve batıl inançları, metafizik ve dini, insanların ilerlemesini engelleyen bilim öncesi düşünce tarzları ya da formları olarak gören dünya görüşüdür. Metafizik ile bilim arasına kesin sınırlar koyan, doğmayı ve sezgisel olanı bilimsel etkinlik alanından uzaklaştıran ve üzerinde odaklanılması gereken tek bilgi türü olarak bilimsel bilgiyi öne çıkartan pozitivizm, dini ve metafizik söylemlerin yerini akla, gözleme ve deneye dayalı pozitif bilginin almasını öngören dünya görüşünü ifade eder (Cevizci, 2010: 1292). Pozitivizm, deney konusu edilebilecek olgularla ilgilenmekte, yani en geniş anlamıyla bilimsel bilginin sağlam bilgi olduğunu vurgulamaktadır.

Pozitivizm tarihsel olarak, Avrupa'da Aydınlanma'nın ve yeniçağ bilimlerindeki önemli gelişmelerin bir sonucu olsa da; felsefe geleneği olarak temelleri, Eski Yunan Sofistlerine ve 3. yüzyıl Latin düşünürü Sextus Empiricus'a değin uzanmaktadır. Pozitivizmin daha yakın kökleri ise, F.Bacon'la 17. ve 18. yüzyılların İngiliz Empirizmine ve D.Hume ile Fransız Ansiklopedistleri'ne dayanmaktadır.

Pozitivizm, ilk olarak Saint Simon tarafından bilimsel yöntem tanımlamak amacıyla kullanılsa da, Auguste Comte tarafından felsefi bir yaklaşım olarak ortaya konulmuştur. Süreç içerisinde Comte'un öncülük ettiği pozitivizm klasik pozitivizm olarak, Viyana Çevresi'nin öncülük ettiği ikinci dönem ise sistematik pozitivizm veya neopozitivizm olarak adlandırılmıştır.

I.1.1. Klasik Pozitivizm

Klasik Pozitivizm denince akla gelen ilk iki isim şüphesiz ki pozitivizm'in ilk temellerini atan Saint Simon ve pozitivizmi zirvesine taşıyan Auguste Comte'tur. Bunun yanı sıra klasik pozitivizme önemli katkıları olan, evrimci bakış açısıyla pozitivizme bambaşka bir bakış açısı kazandıran Spencer ve felsefi pozitivist görüşüyle neo pozitivizme geçişe ön ayak olmuş olan Mach akla gelen diğer önemli isimlerden ikisidir.

Saint Simon, pozitivizm'in ilk temellendiricisi olarak kabul edilir. Fransız İhtilali'nin meydana getirdiği devlet ve toplum modelinin tersine, Orta Çağ devlet ve toplum düzeninin toplumları refaha kavuşturacağı iddiasında bulunmuştur. Ona göre, Orta Çağ düzeninde devlet ve ekonomik yapı organik bir bütünlük içinde iken, Fransız İhtilali, bu ahengin bozulmasına sebep olmuştur. Buradan kasıt Orta Çağ'ın skolastik düşünce yapısının tekrarı olmayıp organik bütünlüktü şüphesiz. Simon bu bozulan ahengin pozitivizme dayanan yeni bir din ile çözülebileceğine değinmiştir. Bilimlerin metafizik ile ilgili dini tasarımlar içerdiğini ve bu bilimsel yapıdan kurtulmak için de gerçek bilim olan pozitif bilime geçilmesi gerekliliğini öngörmüştür. Simon'a göre bilimsel ilerlemeyi sağlayacak şey bilimin içine karışmış olan bu metafiziksel öğelerden temizlenmesidir. Görüldüğü üzere Saint Simon ile pozitif bilim çağının başlamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

August Comte'a göre, "Tüm yüce gizemleri insan zihnine yasaklanmış olarak görmek demek olan pozitif felsefe" (Comte, 1974: 36) ilk olarak metafiziği ve metafiziksel her yöntemi eleştirerek işe başlamalıdır. Bunun nedeni, metafiziğin deney dışı, duyuşsal alanın ötesinde bilgiler barındırmasıdır. Bu yüzden Comte'dan bu yana "metafizik"

nitelemesi insanlığın geride bıraktığı bir aşamayla ilgili, geçerliliğini yitirmiş, yerini “pozitif” bilimlere bırakmış bir bilgi türünü çağrıştırmaktadır.

Pozitivizm, doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanıp onların sonuçlarından yararlanmakta, bu sonuçlarla olgular arasında var olan ilişkileri doğrudan ve aracısız, deneyin dışına çıkmadan keşfetmek gerektiği ilkesini benimsemektedir. Bunun yanı sıra, pozitivistlerin çoğu mantık ve matematik gibi bilgi türlerinin varlığını kabul etse de, bu bilgi türlerinin içeriksiz olduğunu ileri sürmektedirler. Deneyden gelmeyen bilgiyi içeriksiz olarak tanımlayarak, deneyden bağımsız bilginin mümkün olmadığını savunan pozitivizm, emprizmin temelleri üzerine varlığını inşa etmektedir. “Bize güçlerimizin ölçüsünü gösterebilen yalnızca deneydir” (Comte, 1974: 36).

Comte’a göre doğada zorunlu bağlantılar yoktur, bilimsel kuramların evrensel yasalarında sistematik gösterilecek bir izleyiş, düzenlilik söz konusudur. Comte’a göre bu işleyiş ve düzen toplumsal reform ile sağlanacak, toplumu yeniden düzenleyecek bir felsefe anlayışı ile mümkündür. İnsanlık tarihinin üç aşamalı zihinsel gelişiminde her aşama bir öncekine göre daha ileri ve gelişmiştir.

İlk aşama, açıklamaların doğa ötesi güçlere göre yapıldığı dinsel bir aşamadır. İnsan düşüncesinin birinci aşaması olan *teolojik aşamada*, insan zihni, bütün fenomenleri doğüstü güçlerin sonucu olarak analiz ederek kökenleri ve nihai nedenleri aramaktadır. Teolojik aşama kendi içinde üç alt döneme ayrılmaktadır. Bu alt aşamalar sırasıyla fetişizmin hakim olduğu dönem, politeizmin (politeizm) hakim olduğu dönem ve monotheizmin (monoteizm) hakim olduğu dönemlerdir.

Fetişizmin hakim olduğu dönemde doğanın insan duyguları etrafında açıklanmaya çalışıldığını görürüz. Ayrıca bu dönemde bütün varlıkların canlı oldukları düşünülür.

Politheizmin hakim olduğu dönem de birden çok tanrının ve tinin olduğu görüşü hakim olan anlayıştır. Doğa olaylarının görülemeyen güçler tarafından yönetildiği kanısı döneme damgasını vurmuştur. Bu dönemde tanrılardan her biri nesnelere ile olayların belli bir bölümüne hükmederler.

Teolojik dönemin son aşaması ise, monotheizm yani tek tanrının hakim olduğu dönemdir. Bu dönemde politeizm aşamasındaki birden çok tanrı tek tanrı olarak vücut bulmuştur. Bu tek tanrı hem evreni yaratmıştır, hem de burada bütün olup bitenleri aralıksız olarak yürütmektedir; gerektiğinde kendisinin yaratmış olduğu düzeni mucizelerle bozabilir diye düşünülür (Gökberk, 1993: 466). Comte'a göre bu dönem, tek bir Tanrı'nın varlığı ve tahayyül gücündeki kısıtlamalarıyla birlikte, insan aklının adım adım uyanmaya başladığı dönemdir. Nihai bir alt aşama olarak tektanrıcılık, insan düşüncesine soyut kavramların, özlerin ve ideal biçimlerin egemen olduğu metafizik aşamanın yolunu hazırlar (Swingewood, 1998: 53).

İkinci aşama olan *metafizik aşamada*, açıklamalar yine olgulardan uzak bazı kavramlara dayandırıldığı aşamadır. Metafizik dönemde, daha önce kişi diye tasarlanan Tanrılar ve bunların istekleri, öfkeleri soyut "kuvvetler", "güçler", "gizli nitelikler" kılığına girerler (Gökberk, 1993: 466). Bu dönemde doğanın kendisine çeşitli görevler, nitelikler, işlevler, eylemler yükleme anlayışı etkilidir. Metafizik aşamada açıklama, empirik olarak gözlenebilir olaylar arasındaki düzenli yasa benzeri bağlantıların kurulması ile yapılır (Keat ve Urry, 1994: 86).

Son aşama olan üçüncü aşama ise, insan düşüncesinin son aşaması olarak **pozitif aşama** adıyla adlandırılır. Pozitifleşme demek düşünmenin teolojik ve metafizik unsurlardan arındırılması demektir. Bu aşamada, insanlar doğru bilginin gerektirdiği gibi, açıklamak istedikleri olguları yine bu olgulardan elde ettikleri verilere dayandırmayı öğrenmektedirler. Önemli olan bilimlerin yöntemi ve ilkeleri üzerinde düşünme olacaktır.

A. Comte “pozitif” deyimini; yapıcı, yıkıcı olmayan “negatif” olmayan anlamında kullanmıştır. Comte, bu deyimle, kurduğu sistemden önceki bütün felsefelerin yıkıcı ve olumsuz olduklarını, ancak kendi sisteminin yapıcı ve olumlu olduğunu ileri sürmektedir. Bu aşamada olayların ve olguların altında yatan nedenler ne doğaya ne de insanın üstünde yer alan başka bir güce bağlanır. Pozitif bilim sadece gözlenebilir olaylarla ilgilidir ve dikkatlice biriktirdiği olgusal bilgiler arasında yasa benzeri ilişkiler tesis eder. Bu ilişkiler gözlem, deney, karşılaştırma ve kestirme yoluyla tespit edilir. Pozitif felsefe bizim gözlenebilir olgular ve onlar arasındaki ilişkiler dışında hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayacağımız inancına dayanır. Gözlenebilenler arasındaki ilişki, ister birlikte var olma, ister art arda gelme şeklinde olsun, Comte tarafından düzenli fasılalar olarak görülürler. Böylece olgular birbirleriyle değişmez ve evrensel yasalarla düzenli bir biçimde bağlanmış olurlar “Bu yasalara ilişkin bilginiz her zaman deneysel, günübürlük ve düzeltmeye açıktır” (Keat ve Urry, 1994: 86). Ancak Comte kişinin empirik düzenlilikler (gecenin gündüzü izlemesi) ve bu düzenlilikleri açıklayacak olan bilimsel yasalar (dünyanın dönüşü) arasında nasıl bir farklılaştırma yapması gerektiğini belirtmemiştir (Keat ve Urry, 1994: 86). Özetle belirtmek gerekirse pozitif aşamada insan önce deney ve gözlemde bulunmakta daha sonra bu deney ve gözlemde elde ettiği sonuçların kestirimci yani gelecek hakkında da çıkarımda bulunan bir tavırla yasalaştırmaktadır.

A. Comte'a göre insan düşüncesi teolojik ve metafizik aşamadan geçerek pozitif aşamaya ulaşarak evrilir. Pozitif aşamadaki insan düşüncesi fenomenlerin birbiri ardına bozulmayan bir zorunlulukla geldikleri ve fenomenlerin kesin yasallığı konusunda yoğunluk kazanır. Bu evrimin genel ilerlemesini en çok etkileyen ana kesimi kuşkusuz, Thales ve Pisagor'un ilk çalışmalardan Lagrange ve Bichat'in çalışmalarına kadar, bilimsel düşüncenin sürekli gelişmesine dayanmaktadır (Aron, 1986: 96-97).

Comte ile yakın ilişkileri olan politik ekonomist, parlamento üyesi **John Stuart Mill**, İngiliz empirizminin etkisiyle pozitivizmin epistemolojik ve mantıksal yanlarını geliştirmeye çalışmıştır. Mantık alanında, yalnızca tümdengelsel mantıkla ilgili çalışmalar yapmayıp, tümevarımsal mantığı da formüle ederek geliştirmiş olan Mill, mantıksal ilkeleri sosyal alana, siyaset ve ahlak alanına uygulamasıyla ün kazanmıştır.

Mill'e göre şeylerin doğasına veya olayların gizli nedenlerine insan zihni ile ulaşamaz. "Deneylelerimiz dışında ve deneylelerimizden çıkarsananlar dışında hiçbir şey bizim bilgi objemiz olamaz" (Keat ve Urry, 1994: 91). Deneylelerimiz dışında bir gerçekliğin olmadığını savunan Mill bu davranışı ile pozitivist camiadaki yerini sağlamlaştıran bir temel atmıştır.

Tümevarım ve tümdengelim metotlarına yönelik bir takım çalışmalar yapmış olan Mill tümevarım metoduyla ilgili olarak, tekil gerçeklerden yola çıkarak tüm doğa olaylarını açıklayabilecek önermelere ulaşabileceğimiz konusunda vurgu yapmaktadır. Mill tümdengelim metodunu ise, özel olayların açıklanmasında kullanılan daha önceden yasalaşmış kurallarla açıklama yapılmaya çalışılan metot olarak görme eğilimindedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Mill hem tümevarım hem de tümdengelim metotlarının evrensel ölçekte kullanılabileceğini düşünmüştür. Gerçekte Mill tüm olayların tek bir doğal

dünyaya ait olduğuna ve hepsine de aynı çeşit bilimsel işlemlerin uygun olduğuna inanır (Keat ve Urry, 1994: 91). Evrensel ölçekte bir metodun olduğuna inanan Mill'in bu tutumunu pozitivist olarak nitelemek güç değildir.

Mill'in pozitivistizminin özetlenmesi konumuz açısından yarar sağlayacaktır. Mill'e göre deneylerimiz dışında hiçbir şeyin bilgisine ulaşamaz. Mill tüm olayların tek bir dünyaya ait olduğunu, dolayısıyla hepsine aynı işlemin uygulanabileceğini savunur. Bilim ve özellikle de sosyal bilim olayları kestirmeye imkân vermelidir ki onları kontrol etmek mümkün olsun.

Ünlü İngiliz filozofu ve sosyolog **Herbert Spencer**, “evrim” teorisinde Charles Darwin'in bir numaralı rakibi olmuştur. Darwin'in doğal evrim teorisinin ve bu teoriden önce kendisinin türettiği “uyum yeteneği” doğal seçilimin toplumsal hayatta uygulamasında başı çekti. Spencer'a göre, tıpkı doğada verilen var olma mücadelesinde “uyum yeteneği en çok olan”ın hayatta kalması gibi, toplumda yaşanan rekabet de en iyi olanın ortaya çıkmasını sağlayabiliyordu. Edindiği büyük başarıları mükemmel gözlem yeteneğiyle edinip doğrudan doğruya yaptığı gözlemlerle binlerce fikrini destekleyecek binlerce olguyu rahatlıkla bulmuştur.

Kendini Comte'cu pozitivist olarak nitelemeyen Spencer, bilimsel verilerin takım çalışmasıyla toplanıp sınıflandığı empirik araştırmaları benimsemektedir. Spencer, Comte'un bilimlerin ardışık olarak gelişmesi fikrini eleştirmektedir. Spencer'e göre bilimler koordinasyon içinde gelişir. Spencer, “bir bilimin diğerinin gelişmesinin koşulu olduğunu değil de, farklı disiplinler içindeki gözlem ve yasaların bir diğerini etkilediğini düşünür” (Keat ve Urry, 1994: 93). Her bilimin tarihsel ilerlemesi, duyularla deneyimlenen fenomenler arasındaki ilişkinin sıklığı ve apaçıklığı üzerine dayanmaktadır. “Spencer'e

göre bilimin amacı bilgiler arasında bir birlik kurmak, yasaları az sayıda temel yasalara geri götürmektir. Bilim yasalarını tümevarım ve genelleme ile elde eder; sonra felsefi düşünce bunları son ve kesin olan bir birlik içinde derlemeye çalışır” (Gökberk, 1993: 481).

Spencer’in pozitivistliğini özetleyecek olursak, Spencer, verinin takım çalışmasıyla toplandığı ve sınıflandığı ve sistematik dokümantasyonun esas alındığı karşılaştırmalı empirik araştırmayı benimser. Bir bilimin diğerinin gelişmesinin ön koşulu olduğunu değil, farklı disiplinler içindeki gözlem ve yasaların bir diğerini etkilediğini söyler. Gözlenebilir olmayan bütünlükleri bilimine sokmama konusunda diğer pozitivistler gibi ısrarcıdır. Mükemmel bir bilimsel bilginin sadece fenomeni ve fenomenin ilişkilerini ölçmeye gücü yettiği oranda mümkün olacağını belirtir, bu da modern pozitivistin gözlenebilenler arasında ölçülebilir olanı üstün tutmak düşüncesiyle uyumlu bir seyir ortaya koyar. Spencer toplum modeline kaynak olarak organizmayı alır, çünkü onun empirik olarak gözlenebilir fenomenler arasında mevcut olan sosyal yaşamın yasa benzeri düzenliliklerini belirlemek yönündeki genel pozitivist yaklaşımıyla ilgilidir. Evrim teorisi de pozitivist karakterli olup, canlı ya da cansız evrenin tüm alanlarında fark edilebilen tek bir sürecin yani evrimin olduğuna inanmaktadır.

Tarihsel olarak pozitivistin birinci döneminde yaşamasına rağmen görüşleriyle pozitivistin ikinci dönemine öncülük etmiş **Ernest Mach**’a göre, evrenin bilimsel olarak anlaşılmasının tek yolu duyumlardır. Bilim, ancak duyumlarının üzerinde etkide bulunan olguları dikkate aldığı anda dünyayı kavrayabilir. Duyumların algıladıkları dışında bir şey aramak Mach’a saçma gelir ve buna karşı çıkar. Ona göre fiziğin konusu, cisimler arasındaki ilişki değil, duyumlar arasındaki ilişkidir. Deney, bu duyumları çoğaltarak gerçeği anlamamıza yardımcı olur.

Mach, Newton'un uzay ve zamanın mutlak ve gerçek varlıklar olduğu şeklindeki düşüncesine saldırdı, ama bunu öznel idealist bir kalkış noktasından yaptı. İnanılmaz bir şekilde, modern felsefenin en etkili ekolü, Mach ve Avenarius'un öznel idealizminden türetilmiştir. Tüm 20. yüzyıl teorik fiziğinin ortak paydası olan "gözlemci" saplantısı, Mach'ın öznel idealist felsefesinden türetilmektedir. "Tüm bilgimizin doğrudan duyuşsal algıdan türediği" şeklindeki ampirist argümanı kendisine kalkış noktası olarak alan Mach, nesnelere bizim bilincimizden bağımsız olarak varolamayacağını ileri sürmüştür. Bunu mantıksal sonuçlarına götürdüğümüzde, örneğin, dünyayı gözleyecek insanların ortaya çıkmasından önce dünyanın varolamayacağını söylemek zorunda kalırız. Aslında dünya, Ben ortaya çıkmadan önce varolamazdı, çünkü; Ben yalnızca kendi algılarımı bilebilirim ve bu nedenle de herhangi bir başka bilincin olduğundan emin olamam. Burada önemli olan şey, bizzat Einstein'ın da başlangıçta bu argümanın etkisinde kalmış olmasıdır, bu anlayış Einstein'ın görelilik üzerine kaleme aldığı erken yazılara sinmiştir.

I.1.2. Sistematik Pozitivizm (Neo-Pozitivizm)

"Hume, Comte, Mill ve Mach'ın görüşlerinden yola çıkan ve aynı zamanda Viyana Çevresi ya da mantıkçı pozitivizm olarak da bilinen felsefe akımı" (Cevizci, 2010: 1653). 20. yüzyılın başlarında Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı çağdaşlık ve modernliğin kendisini her alanda göstermeye başlamasıyla bütün sanat ve geleneklerde olduğu gibi felsefede de bir çözülme meydana gelmiştir. Modernitenin felsefeyi etkisi altına almaya başlamasıyla "Felsefede yeni yapılar kurma ve bunları küçük ve özenle biçimlendirilmiş parçalardan oluşturma eğilimi ortaya çıkmıştır" (Magge, 1979: 169). Günlük hayatta analitik olarak dile getirilemeyen her tür bilginin deneyime dayanmak zorunda olduğunu temel alan bu akım, deneyime dayanmayan her bilginin anlamsız olduğunu kabul etmektedir. Gerçekliğe ilişkin bilimsel bilgilerin doğa bilimleri tarafından

kullanıldığını bunun yanı sıra “metafizik ve normatif etiğin felsefenin tam bir başarısızlığa uğradığı alanlar olduğunu ve felsefenin yalnızca bilim teorisi olabileceğini” (Cevizci, 2010: 1653) dile getirirler.

Neo-pozitivizmini bilimsel yöntemi *tümevarım*, bilimsel ölçütü ise *doğrulama* olarak kabul edip bilimsel gelişimin *kümülatif* (birikimsel) olduğunu kabul etmektedir. Önemli olan ele alınan önermenin anlam ya da anlamsızlığının belirlenmesidir; çünkü dilsel ifadenin doğruluğu bu koşula bağlanmıştır. Neo-pozitivizm’in öncüsü kabul edilen Schlick doğrulamanın duyusal verilerle sağlandığını ve deney gözlemle doğrulanıp anlamlı kılınan önermeler dışında her şeyin anlamsız olduğunu dile getirmektedir. Neo-pozitivisler, bu yaklaşımlarıyla geleneksel felsefe özelliklerini kabul etmeyip felsefenin geleneksel unsurları olarak gördükleri metafizik kavramlar için bir sınır çizme gerekliliğine değinmişlerdir. Şüphesiz de bu sınır *deney ve gözlem* olarak belirlenmiştir.

I.1.2.1.Mantıkçı Pozitivizm

Kökleri 18. yüzyıla, aydınlanmaya ve Comte’un adıyla birleşen 19. yüzyıl hareketine kadar geri gitmekle birlikte, dil ve mantığa verdiği önemle farklılığını ortaya koyan 20. yüzyıl düşünce hareketidir. Mantıkçı pozitivizm sözü geçen bu yüzyıllarda Alman ampriokritisizm¹’den etkilenmenin yanı sıra, Fransız bilim eleştirisinden, Russel’in felsefesi görüşlerinden, matematiksel mantık ile çağdaş bilimin gelişiminden, Einstein’dan etkilenmiştir. M. Schlick’in öğrencileri tarafından kurulup ölümüyle de son bulan akımın

¹ Ampriokritisizm: 19. yüzyılın sonlarından I. Dünya Savaşı’na kadar uzanan dönemde özellikle Alman ve Avusturyalı düşünürlerin, Berkeley ve Hume felsefesinin bir devamı olarak geliştirdikleri öznel-idealist bir felsefe akımıdır. Söz konusu akımın geniş bir eleştirisini Lenin, Materyalizm ve Ampiryokritisizm adlı kitabında yapmıştır. Pozitivizmin bir türü olan Ampiryokritisizm akımının önde gelen temsilcileri ise Avenarius, Mach, Kleinpeter ve Ziehen’dir. Bu akımın dayandığı temel tez, nesnel gerçeğin bilincimizin dışında, ondan bağımsız olmadığını kabul etmesinden ibarettir denebilir.

temel savunuculuğunu Feigl, Frank, Schlick, Carnap, Ayer ve Nagel'in yaptığı mantıkçı pozitivistlerin görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkün;

- Hakiki önermelerin (yani dünya ile ilgili olarak doğru ya da yanlış olan önermelerin) bilimin yöntemleri tarafından doğrulanabilir olduğu,
- Etiğin, metafiziğin ve teolojinin önermelerinin doğrulanabilir ve dolayısıyla anlamlı olmadığı,
- Mantık ve matematiğinin önermelerinin anlamlı olmakla birlikte, doğruluklarının deneyim ve gözlem yoluyla değil, fakat analiz yoluyla ortaya konduğu,
- Felsefenin görevinin, metafizikle uğraşmak olmayıp, analizle meşgul olmak olduğudur.

Mantıkçı pozitivistlere göre bir önermenin bilişsel ya da bilgisel anlamlılığının tek koşulu *doğrulanabilirlik* ilkesidir. Önerme empirik yoldan doğrulanırsa anlamlı, aksi durumda anlamsız kabul edilmektedir.

Görünüştaki olgu birikimlerinin gerçekliğini sınamada kullanacağınız ölçüt, doğrulanabilirlik ölçütüdür. Diyoruz ki, belli bir kimse, eğer ve ancak, bir tümcenin anlatmak istediği önermeyi nasıl doğrulayabileceğini, yani belli koşullar altında hangi gözlemlerin, kendisini, önermeyi doğru olarak kabule ya da yanlış olarak reddetmeye götüreceğini biliyorsa, o tümce o kişi için olgusal bir anlam taşır (Ayer, 1952: 35).

Matematikselsel, mantıksal ve deneysel bir metodoloji geliştirerek, matematik ve mantığın doğru olan önermeleri düzenlemede yardım sağladığını belirterek tanım gereği doğru ve anlamlı kabul etmişlerdir. Mantık ve matematik için ad tanımlarıyla elde edilmiş, analitik önermelerle ifade edilemeyen, gerçekliğin incelenmesiyle ortaya çıkmış

kavramlardır. Mantıkçı pozitivistlere göre bu iki alan analitik özellikte olmasa da içkin tanımlarıyla ve doğrulanmış anlamlılıklarıyla sentetik önermeler değildirler. Çünkü onlara göre sentetik önermeler deneyimle doğrulanıp ürütülmedikleri için anlamsız özellik taşımaktadır.

I.1.2.2.Mantıkçı Emprizm

“Viyana evresi’nin önde gelen bazı filozoflarının, örneğin başta Carnap’ın, Hitler’in Almanya’da iktidarı ele geçirmesiyle birlikte, Amerika’ya göç etmelerinden sonra, özellikle ABD’de mantıkçı pozitivizmin yerini alan, Viyana evresinin mantıkçı pozitivismi sürdürmekle birlikte, onda bazı değişikliklere giden felsefe akımı” (Cevizci, 2010: 1048). 20. yüzyılın önemli felsefi akımı olan akım, dayanağını Kant’ın “Fenomenlerden duyularımıza ulaşanlardan başka hiçbir şeyin bilgisine sahip olamayız.” Görüşünden almaktadır. Bu olgucu, duyumcu, deneyci anlayışın bir sonucu olarak bilimsel etkinliği yalnızca olay ya da olguları incelemekle yetinecek ve “kendiliğinde şeyin” (Ding an sich, Noumenon) alanına el atmayacaktır. İşte Mantıkçı Emprizm, olguculuk öğretisini bu anlamdaki bilimselliğe uygulayarak, bilimsel kuralların değerini ölçebilecek yanılmaz bir ölçüt buldukları kanısına sahip olmuşlardır.

Mantıkçı emprizme göre felsefenin geleneksel problemlerini bilimin ele aldığı olgusal problemler ve felsefenin ele aldığı kavram analizleri ile metodolojiyle ilgili problemler olarak iki başlık altında toplamak gerekmektedir. Her ne kadar mantıkçı pozitivism gibi modern mantıksal analizler kullanılsa da, formel mantık kurallarıyla tümevarımsal akıl yürütmenin kanıtlanmasının imkansız olduğunu savunmaktadır. Bu durumun da emprizme bir sınır getirdiğini dile getirerek mantıkçı pozitivism sert bir şekilde eleştirilmektedir. Mantıksal doğrular dışındaki tüm önermelerin duyu verileriyle

temellendirildiğini dile getirip mantıkçı empirizmin ilk atası olan B. Russell her ne kadar mantıkçı pozitivismi eleştiriyor gibi görünse de aslında mantıkçı pozitivismin, mantıkçı empirizm için hayati öneminin farkındadır. Ona göre bir önermenin açıklığa kavuşturulmasının yöntemi *mantıksal çözümlemedir*. Russell, *Our Knowledge of the External World* adlı kitabında bu yöntemi matematiğin temellerine ilişkin sorunların mantığın felsefeye yavaş yavaş sızan bir yöntem olarak tanımlanmasını sağladığını dile getirmektedir.

Bu yöntem üç şekilde eğilim sergileyerek karşımıza çıkmaktadır; “En tipik olarak Philipp Frank’ın çalışmalarında (ve bazı alanlarda Neurath ve Von Mises’in ilk çalışmalarında) örneklenen birinci eğilim. Bilimlerin sistematik olmayan mantıksal analizleri ile problemlerin seçiminde ve varsayımların kabulü veya reddinde etkili olan ve belirli tarzdaki bilimsel teorilerin şekillendirilmesinde katkıda bulunan psikolojik ve sosyo-kültürel faktörlere önemli bir yer verilmesini saptar. Bir anlamda bu, Ernst Mach’ın çalışmalarının bir sonucudur. İkinci olarak “analitik felsefe”, “terapötik² pozitivism” veya “kazuistik mantıksal analiz”³ diye türlü şekillerde nitelendirilen, ilk olarak İngiltere’de G. E. Moore tarafından sunulan ve en dikkat çekici şekilde Wittgenstein tarafından geliştirilen ve şekillendirilen eğilimi sayabiliriz. Bu tür felsefenin başlıca merkezleri arasında sadece Cambridge değil, hatta daha da önemli olarak Oxford bulunmaktadır. Burada tabii dillerin özelliklerine (çok-anlamlılık ve bulanıklık, tabakalar ve açık ufuklar, implicit⁴ kurallar

² Terapötik (Therapeutic): Tedaviye/iyileşmeye yardımcı olan; tedavi yönetsel.

³ Kazüistik: Genel ilkelerin varlığını yadsıyarak her durumun kendi içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan durum ahlakından farklı olarak, ahlaki ilkelerin özel durumlara uygulanmasından oluşan ahlak türü. Doğru ya da yanlış davranışla ilgili problemleri konu alan sanat ya da öğretisi olarak tanımlanan kazüistik, belli bir davranış tarzı içinde çeşitli ahlak kurallarının çatışması durumunda, nasıl davranılması gerektiğini belirleme ihtiyacı ve zorunluluğundan doğmuş olup, genel ahlaki ilkeleri özel durumlara uygulamak suretiyle geliştirmeye çalışan bir araştırma olarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle, amacı tartışmalı, sorgulanabilir faaliyetleri haklı kılmak olan kazüistik, genel davranış kurallarına gerçek ve sağlam istisnalar bularak gelişen ahlak anlayışı olmak durumundadır (Cevizci, 2010: 930).

⁴ Implicit: Açıkça söylenmemiş, kapalı, örtük.

gibi) azami bir incelikle Sokratik metodun uygulandığını görüyoruz. Muhakkak ki bu tarzla aşırı derecede uğraşmak, “havailik”le (futilitarian) damgalanan bazı ifratlara götürmüştür (deyim Gustave Bergmann’ındır). Bununla birlikte, bu sistemsiz fakat çoğu zaman pek parlak olan yöntem, temelde, ne ilk sözü edilen eski pozitivist-pragmatik yanaşımından (approach), ne de daha kesin hatlı mantıksal “yeniden kurma” yönteminden sanıldığı kadar farklıdır. Bu üçüncü ve son yöntem, en iyi örneğini Carnap’ın, Reichenbach’ın ve öğrencilerinin çalışmalarında bulmuştur. Aynı zamanda bu yöntem Tarski’nin, Mehlberg’in ve Polonya’lı mantıkçı ve metodolojistler arasındaki başka kimselerinde olduğu kadar Woodger ve Braithwaite’in çalışmalarında da izlenmiştir.

I.1.2.3.Bilimsel Emprizm

Mantıkçı pozitivism akımıyla başlayıp mantıkçı emprizm ile benzer görüşler sergilese de içeriğinde farklı grup ve kişilerin de yer aldığı daha kapsamlı felsefi hareket olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel emprizm mantıkçı emprizmin dışlayıp kabul etmediği konuları ve bireyleri de içine alarak en kapsamlı neopositivizm dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı zamanda “Bilimin Birliği Hareketi”⁵ adı verilen bilimsel emprizmin savunucuları arasında W.Dubislav, O. Helmer, Hempel, A.Herzberg, H. Reichenbach, Ayer, M. Boll, Popper, Nagel, Quine gibi tanınmış bilim adamları ve filozoflar sayılabilir. Bilimsel emprizmin genel tavrı ve görüşleri, mantıkçı emprizmin genel tavrı ve

⁵ Mantıkçı pozitivistler ve özellikle Otto Neurath tarafından geliştirilen birlikli bilim ideali veya formel ve sosyal bilimler de dahil olmak üzere, tüm bilimlerin tek bir bilime indirgenmesi gerektiği tezi. Buna göre, Neurath, hem doğa bilimleri içindeki ayırma hem de doğa bilimleri ve insan bilimleri arasındaki ayırma karşı çıkıp, bilimin bir bütün olduğunu düşünmekteydi. Aynı şekilde Carnap da her disiplinin yasalarının eninde sonunda fiziğin kavramsal çerçevesine çevrilip, fiziğin ilkelerinden türetileceğini, dolayısıyla bütün bilimsel bilgilerin fiziğin ilkelerinin bir uygulaması olduğunun açığa çıkacağını savunuyordu. Bu anlayışa göre, bilimsel yasalardan toplumsal yaşama kadar, insan bilgisinin tümünü içeren ilkece aynı deneysel doğaya sahip önermelerden oluşmuş türdeş bir epistemolojiye dayanan bir bilim oluşturmak, en temel amacı (Cevizci, 2010: 250).

görüşleriyle tam bir uyuşma sergilemektedir. Fakat yine de bilimsel emprizmde, mantıkçı emprizme ek olarak bilimin birliği fikri üzerinde durulmaktadır. Bilimin birliği hareketi mantıkçı pozitivist bilim felsefesinin bu teze verdiği değerden, yani bilimin birliğinin sağlanması amacıyla ileri gelmektedir. Bu teze göre bilimin dilinin mantıksal bir birliği olduğu savunulmakta; bilim dallarının kavramları, çok temelli bir biçimde farklı olan kavramlar olmayıp tutarlı tek bir sisteme ait olan benzer kavramlardır. Burada bilimsel alandaki temel amaç, bilimin gelecekteki gelişmesi açısından, sosyal bilimlerin de aralarında yer aldığı farklı bilim dallarındaki özel yasaların kendisinden çıkarsanabileceği, oldukça basit ama birbiriyle bağlantılı olan temel yasalar kümesine ulaşmak olarak belirlenmiştir. Ve bu amaçla bilimsel birlik, temel olarak bilimsel teorilerin birbirlerine indirgenebilir olduklarının gösterilmesinden geçmektedir. İndirgeme modelinin ardında ise herhangi bir düzeydeki şeylerin daha alt düzeydeki şeylerden oluşmasıyla örülmüş doğa anlayışı yatmaktadır. Bu şekilde neyin bilimsel olduğu yani bilinebilir olduğunun sınırları çizilerek, bilinebilen şeylerin alanı deneysel olarak onaylanabilirlik koşullarıyla belirlenmektedir. Deneysel bir önermenin onaylanması zorunlu olarak bu önermenin duyuşal olana indirgenmesini gerektirmektedir. “Carnap’ın kavramsal sistemine göre fiziksel nesnelere hakkındaki ifadelerin anlamını verili olanın, duyuşal verilerin bağıntısından başka bir şey oluşturamaz; benzer bağıntılar fiziksel nesnelere dışındaki başka türden varlıklar için de geçerlidirler” (Kraft, 1953:178).

Bilimsel emprizmde de, dilsel analiz, bilim felsefesinin temel yöntemi olarak görülür. Bununla birlikte, “mantıkçı pozitivistin söz konusu dil analizinin mantıksal boyutuna önem verdiği yerde, bilimsel emprizm, dilin ve bilginin biyolojik ve toplumsal boyutlarını da hesaba katan daha geniş kapsamlı bir analize yönelir” (Cevizci, 2010: 258).

II. BÖLÜM: POST-POZİTİVİST SÜREÇ

“Post-pozitivizm; anti pozitivizmin, pozitivizmi bir bütün olarak reddetme tavrından farklı olarak klasik pozitivizmi gözden geçirme, klasik bilim anlayışını en azından belli yönleriyle reformdan geçirme tavrı” (Cevizci, 2010: 286) olarak tanımlanmaktadır. “Bir

bütün olarak bilim etkinliğine tarihsel, bağlamsal, kimi zaman da toplumbilimsel yönlerini öne çıkararak yaklaşmış olan post-pozitivist bilim felsefecileri, bilim tarihini bütün incelikleriyle mercek altına almadan bilimi anlamaya çalışmış olan bütün bilim felsefesi çalışmalarının başarısız olmaya mahkum olduğu saptamasında bulunmuşlardır” (Erdoğan, 2009: 10).

20. yüzyılın başından itibaren pozitivistliğe yönelik geliştirilen eleştirilerle birlikte biçimlenen ve bilim felsefesindeki tartışmalarla 60’lı yıllarda belirginleşen pozitivistlik sonrası bir kuramsal bilim düşüncesini ifade eden akım olarak karşımıza çıkmaktadır. Post-pozitivist bilim anlayışı, pozitivistliğin akla ve bilimin ayrıcalıklı özelliği olarak deneye verilen önemin eleştirisi üzerine yükselmektedir. Pozitivistlik, bilimi tarih dışı salt bir akılsallık biçimine sokması, bilim dışı ve akıl dışı öğeleri tamamen dışta bırakması nedeniyle post-pozitivist düşünürler tarafından daha en başından bu noktalara yönelik ciddi itirazlarla karşı karşıya kalmıştır. Post-pozitivistlik bilgi, bilginin gelişimi, bilim, bilimin ilerlemesi, bilimsel bilginin nesnelliliği, paradigma, görelilik, tarihsellik, doğruluk, yanlışlanabilirlik gibi eksenlerde yürütülen tartışmalarla gelişim göstermektedir.

Bu reformist tavrı takınıp pozitivistliği eleştirerek pozitivistlikten post-pozitivistliğe geçişte bir köprü görevi üstlenen filozof şüphesiz ki Karl Popper’dir. Popper bir yanı sıra pozitivistliğe bağlı görüşlere sahip olsa da bir yönüyle post-pozitivist süreç için ilk adımı atarak kendisinden sonra gelen bilim felsefecilerinin önünü açmıştır. Popper’den sonra post-pozitivist süreçte bir devrim niteliği taşıyan Kuhn karşımıza çıkarak, pozitivistlikten tam bir kopuşu ifade etmiştir; sonra yerini daha uç olan anarşist diye adlandırılan Feyerabend’e bırakarak, pozitivistlikle var olan bütün bağların tamamen bilim tarihinin sayfalarına gömülmesine yol açmıştır. Her biri kendine özgü radikal bilim söylemleriyle pozitivistliği eleştiren; Koyre, Popper, Kuhn ve Feyerabend gibi post-pozitivist bilim felsefecileri bilim

tarihi üzerine yaptıkları çalışmalar doğrultusuyla hareket ederek, reformist bir tavır takınıp “en genel anlamda pozitivist bilim tasarımının temel varsayımlarını bir daha ayağa kaldırılamazcasına yıkmışlardır” (Erdoğan, 2009: 10).

Bu durum da göstermektedir ki post-pozitivizmin ortaya çıkmasında Popper’in yanı sıra Quine’in, Koyre’in, Kuhn’un, Feyerabend ve Lakatos’un klasik bilim anlayışına yönelttikleri eleştiriler ve saldırıların etkisi mevcuttur. Teoriden bağımsız gözlem diye bir şeyin olmadığı iddiasıyla, bilimsel teorilerin fenomenal veri temeli üzerinde tümevarımsal olarak yapılandırılmadıkları gibi, bireysel olarak da sınanmadıklarını göstermek suretiyle, pozitivistin temellerini sarsmalarının etkili olduğu bilinmektedir. Başta Kuhn ve Feyerabend olmak üzere, birçok filozofun teori seçimlerini belirleyen şeyin rasyonalite ve bilimsel verilerden ziyade, birbirleriyle mukayese edilemez paradigmlar olduğu görüşü de, post-pozitivizmin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

II.1. Bilimsel Araştırmanın Mantığı:

Karl Raimond Popper

Felsefe tarihinde övünç duyduğu felsefe tartışmalarından çok, utanç duyduğu felsefe tartışmaları olduğu gerekçesiyle felsefeci olmayı özür dilenmesi gereken bir şey (Magee, 1986: 89) diye gören Karl R. Popper⁶ iki yanıyla bilinir. Bunlardan biri *Bilimsel*

⁶ Karl Raimond Popper 28 Temmuz 1902’de Viyana’da doğdu. 1918-1928 yılları arasında Viyana Üniversitesi’nde öğrenim gördü. Aynı dönemde, yirmi yaşındayken, Viyanalı ustası Adalbert Pösh’ten marangozluk eğitimi aldı ve 1924’te kalfa oldu. 1928 yılında dil kuramcısı Karl Bühler’in danışmanlığında doktorasını verdi. Naziler’in Avusturya’yı işgalinden önce, 1937’de, Yeni Zelanda’ya göçtü. Burada, Canterbury University College’da doçent oldu ve 1945 yılı sonuna dek felsefe dersleri verdi. 1945’te İngiliz vatandaşlığına geçti. 1946’da İngiltere’ye giderek, London School of Economics and Political Science’te mantık ve bilimsel yöntem profesörü oldu. 1961’de Tübingen’deki bir toplantıda, Theodor W. Adorno’yla ‘olguculuk tartışması’na (Positivismusstreit) girişti. 1965 yılında Kraliçe II. Elizabeth tarafından kendisine ‘Sir’ unvanı verildi. 1969’da London School of Economics and Political Science’tan emekli oldu. Bu tarihten sonra, çeşitli üniversitelerde konuk profesör olarak dersler vermeyi sürdürdü, birçok ödüle layık görüldü ve çalışmalarını daha çok kitap yazımında yoğunlaştırdı. 17 Eylül 1994’te East Croyden’da (Londra) öldü (Popper, 2010: 25)

Araştırmaların Mantığı'nda dile getirdiği bilim felsefecisi yanı diğeri ise; *Açık Toplum ve Düşmanları*'yla *Tarihselciliğin Sefaleti*'nde dile getirdiği siyaset felsefecisi yanıdır.

20. yüzyılın özellikle ikinci yarısında gerçekleşen bilgi kuramı tartışmalarında önemli bir yere sahip olan Popper, bilime yöneltilen ilk ciddi eleştiriyi İkinci Dünya Savaşı öncesinde, 1935'te yayınlanan "*Logik der Forschung*" (Bilimsel Araştırmanın Mantığı) ile gerçekleştirmiştir. Ancak, insanlık ve bilim dünyası, İkinci Dünya Savaşı'nın acı ve unutulmaz sonuçlarını yaşamadan, bu eleştiriyi ciddiye almamışlardır. Popper, 1920 ve 1930'larda bilimi "yeniden meşrulaştırma" ve "bilime çekidüzen verme" girişimi olan, Mantıksal Pozitivizme ciddi eleştiriler yöneltmiş ve en önemli eseri olan Bilimsel Araştırmanın Mantığı'nı bu eleştiriler doğrultusunda yazmıştır.

"Felsefe alanında o dönem egemen olan görüşle, Viyana Çevresi'nin mantıkçı olguculuğuyla anlaşmazlık içine düşen Popper'e, bu çevrenin öncülerinden Otto Neurath, "*Yanlışlamanın Pseudorasyonalizmi*" (1935) adlı yazısında "*Resmi Muhaliif*" sıfatını yakıştırmıştır" (Bozkurt, 1995: 352). Ancak bütün bu eleştirilere rağmen Popper ve Viyana Çevresinin, genel anlamda birçok ortak noktası vardır. Bu noktada genel olarak Serdar'ın belirttiği bir noktaya dikkat çekmek yeterli olacaktır: "Popper ve Viyana Çevresi'nin ortak noktası, bilim felsefesini toplumsal, hatta siyasi kaygılarla ilgili görmeleri idi" (Serdar, 2001: 30). Her ne kadar ortak noktalar barındırıp bir yanıla pozitivist olarak görünse de pozitivist hatta bilimsel yöntemle yaptığı acımasız eleştirileriyle post-pozitivizme geçişte köprü görevi görerek bilim felsefesi ve metodoloji tartışmalarının odağında yer almıştır.

Popper, mantıksal pozitivistin eleştirisi ile, hakim bilimsel anlayışın sorgulanmasına yönelik karşı çıkışıyla, önemli bir '*ilk adım*'ı atmıştır. Bu ilk adım, daha sonraları, hakim bilimsel anlayışın daha da derinine sorgulanmasında çok önemli bir rol

oynamıştır. Burada mantıksal pozitivism ile temelde *metafiziği bilim alanına sokması*(fakat yanlışlanamadığı için bilimsel kabul edememektedir), bilimsel yöntemin *tümdengelim* olması ve bilimsel ölçütün *yanlışlama* olması noktasında kökünde ters düşmektedir. Popper'den sonra, bilimsel anlayış sadece yöntembilgisel olarak değil, çok daha temel düzeylerde eleştirilmiştir. Bu sorgulamaların sonucunda, sosyal bilimler, doğa bilimlerine benzeme zorunluluklarından, keskin yöntem arayışlarından bir nebze de olsun kurtulabilmiştir. Popper'in bu önemli katkısı göz ardı edilmeyerek bilime yaptığı eleştirinin yöntembilimsel olduğu göz önünde tutulmalıdır.

Popper, bilim felsefesi ve metodoloji tartışmalarının odağında yer alsa da Feyerabend'in *Three Dialogues on Knowledge* (Bilgi Üzerine Üç Söyleşi) kitabında acımasızca eleştirilmekten de kurtulamamıştır. Feyerabend Popper'ı bir bilim felsefecisinden ziyade bir bilgi kuramcısı olarak tanımlayarak, Popper'ın düşünceleriyle "mini Kant'ımız" diyerek alay etmiştir (Güzel, 2010: 78).

II.1.1. Marx, Freud, Adler, Einstein'nın

Popper'ın Yeni Bilim Tasarımına Etkileri

Popper kendi bilim tasarımının oluşmasında dört önemli kuramdan bahsetmektedir; Marx'ın tarih kuramı, Freud'un ruhçözümleme kuramı, Adler'in birey ruhbilimi kuramı, Einstein'in görelilik kuramı (Popper, 1986: 33-36). Her ne kadar bu kuramlardan etkilenip kendi bilim tasarımını oluştursa da bu kuramların bu kuramların belirli tutumlarından rahatsızlık duyarak eleştirmekten geri durmamıştır. Popper, temelinde "zora dayalı proleterya diktatörlüğü"nü savunduğunu düşündüğü Marx'ın tarih kuramının eleştirel olmayan dogmatik bir tutum sergilediğini belirterek eleştirmektedir. Bu kuramın bilim dışı olduğunu önyargısal olarak dile getirmekte: "Bugün hepimizin uçak diye bildiği,

Leonardo'nun kuş buluşu, eseri, yani biçimlendirmesi buna bir örnektir. Önemli olan, uçmayı sağlayacak uçuş düşününün olmasıdır, Marx ve Engels'in materyalist tarih felsefesinin önerdiği gibi, para kazanmayı sağlayan bir düşün değil" (Popper, 2005: 39). Popper Marks ve Engels'in düşlerini, para kazanmak olarak nitelendirmekte ve Marksist anlayışın da yanlışlama ile yanlışlanacağına değinmektedir. Marksist kuram dahilinde (Marksizm'in kavramsal ve kuramsal yapıları kullanılarak) işçinin emeğinin sömürülmediği, ürettiği artı değere el konulmadığı kapitalist bir üretim biçimi gösterildiğinde, Marksist açıklama yanlışlanmış olabilecektir. Tarihte herhangi bir toplumsal değişim, (yine Marksist kuramsal ve kavramsal yapı dahilinde) üretim biçimi ya da üretim araçlarının mülkiyetinin değişmesinden bağımsız olarak açıklandığında, Marksist tarih anlayışı da yanlışlanmış olacaktır.

Freud ve Adler'in kuramlarında ise kendi alanlarında olup biten her şeyi açıklayarak, her şeyin bir yorumunun oluşmasını sağlamaktadır. Bu durumda bu iki olgu da eleştiriye kapanarak, çürütülecek olgu tasarımını imkansız hale getirmektedir. Bu kuramlara göre gözlenebilecek her olay olgularla uygunluk içerisinde olması yani "doğrulanmasıyla" temellenirken, bilimde dogmatik bir tavra yol açmaktadır. Popper bu durumun bilimsel bir zayıflık olduğunu ileri sürüp eleştirmektedir.

Popper, Einstein'ın Newton'un çekim kuramını yadsımasıyla bilimsel bilginin yapısı ve işleyişine ilişkin kabullerin yanlış olduğu yönünde bir sonuca ulaşarak, bilimsel kuramların hep varsayım olarak kalacağını dile getirmektedir. Bilim için genel kabul bilimsel bilginin kesin olduğu, bu kesinliği de deney ve gözlemden almış olduğudur. Deney ve gözlemden sonra bir varsayım ileri sürülür, bu varsayım denetlenip tekrar tekrar sınındığında kanıtlanmış bir "kuram" olarak kabul edilirken; Popper, Einstein'ın yadsımasıyla bilimin aslında yukarıda anlatılan gibi olmadığını dile getirmektedir. Bilimsel

kuramların varsayımdan öteye gidemeyeceğini, en iyi kanıtlanan kuramın bile daha iyi bir kuramla değişebileceğine değinmektedir.

Popper’i büyük ölçüde etkileyen, kuramın öndeyisinin doğru çıkması değildi. Onu asıl ilgilendiren şeydu: Öndeyinin doğru çıkmaması halinde genel görelilik kuramı derhal reddedilecektir. Popper bu tutumla, diğer üç kuramın savunucularının tutumlarını karşılaştırmaktadır. Bunlar belirli bir olayın kuramlarına nasıl uygun düştüğünü her zaman kolaylıkla açıklayabilmekte; ama hangi koşulların gerçekleşmesi halinde kuramlarını savunmaktan vazgeçeceklerini asla belirtmemektedirler. Popper hangi kurama olursa olsun ampirik destek bulmanın kolay olduğunu; bilimselliğin ampirik destek sağlamada değil, hangi koşullar altında yanlış olduğunu belirlemede yattığını düşünmeye başlamıştır. Popper’a göre Einstein’ın kuramı bile bilimsel bilginin yanlışlığını ortaya çıkaracak öneme sahip olsa da tümevarımsal olarak kabul edilmesi mümkün olmayan bir kuram özelliği taşımaktadır. Einstein’ın eleştirel tutumu, kuramının hangi koşullar altında kabul edilemez olduğu sorusunu yanıtlamaya çalışmasıyla dogmatik doğrulamacı bilimden farkını ortaya koymaktadır.

II.1.2. Tümevarım Sorununa Olası Çözüm: Tümdengelim

Tikel deneyim, gözlem ve bilgilerden yola çıkarak, tümel sonuçlara ulaşip genel yargılar oluşturma *tümevarım* olarak tanımlanmaktadır. Ele alınan konu ile ilgili çok sayıda gözlem yapıp aynı sonucun elde edilmesi, yapılacak sonraki gözlemlerinde aynı sonucu vereceği kanısının yerleşmesini sağlamıştır. Gözlenen birçok kuğunun beyaz olmasından yola çıkılıp *bütün kuğular beyazdır* gibi bir önermeyi kabul etme tümevarım kavramıyla mümkün olmaktadır. Bilim için önemli bir kavram olan tümevarım, gözlem

süreciyle başlayıp doğrulama ile bilimsel bilginin sağlam temelini oluştursa da bilimsel kuram ve yasalar için tam bir geçiş sağlayamamaktadır. “Çok sayıda örneğin çok farklı koşullar altındaki gözleminden ve gözlemlenen örneklerin istisnasız aynı özelliğe sahip olduklarından yola çıkarak, tüm örneklerin aynı özelliğe sahip olduğu sonucunun çıkarsanabileceğini dile getiren tümevarım ilkesi geçerli değildir. Bu ilke, ne *mantığa*, ne de *deneye* başvurularak doğrulanabilir” (Erdoğan, 2011: 301). Bilimsel alanda tümevarım kavramının doğrulama ile bilimin temelini inşa etmesi bir sorun haline dönüşüp eleştirilere maruz kalmakta ve çözüme dair olası çözümler ileri sürülmektedir. Erdoğan eleştirilerin bilimsel bir soruna dönüşüp çözümüne yönelik arayışlara girilmesini, “geçmiş ve şimdiye ek olarak geleceği de kucaklayan böyle bir sonuç, burada, tümevarım ilkesinin geçmişteki başarılı uygulamalarını kaydeden birkaç tekil önermeden çıkarılmaktadır. Dolayısıyla, akıl yürütme ya da argüman tümevarımsal bir argümandır ve bu nedenle tümevarım ilkesinin doğrulanmasında kullanılamaz. İşte, tümevarım ilkesinin doğrulanmasıyla ilgili bu zorluğa geleneksel olarak tümevarım sorunu denilmiştir” (Erdoğan, 2011: 302).

Oluşan bu tümevarımına olası çözümlerden biri de Popper’in tümevarım eleştirileriyle önerdiği *tümdengelim* ve *yanlışlamadır*. Popper’in mantıksal pozitivistlerin bilimsel anlayışına temel eleştirisi ve çözüm önerisi tümevarım kavramı üzerinden hayat bulmaktadır. Popper ayrıntılı bir bilim eleştirisi yapmadan, bilimsel yöntem eleştirisi yaparak yerine yeni bilimsel yöntem getirmiştir. Popper yöntembilimsel bir kuram oluşturarak, mantıksal pozitivistlerin tümevarımı yerine tümdengelim; tümevarımın temelini inşa eden doğrulama yerine de yanlışlamayı getirmiştir. Yanlışlama Popper’in tümevarım sorununa getirmiş olduğu çözüm önerisi olarak, bilimin tümevarıma dayandığını yadsıyarak; sorunun kesin çözümünün bilimin artık bu yöneme ihtiyacı

olmadığını saptamakta bulmaktadır. “Başka bir deyişle, tümevarım problemi yanlış bir bilim kavrayışından çıkarılmış, yanlış anlaşılan bir problemdir” (Erdoğan, 2011: 309).

Popper eleştiri temelli ortaya koyduğu bilimsel çözümünde kendisinin sınırlı kabul ettiği çelişkilere maruz kalarak, mantıksal pozitivistlerde eleştirdiği problemlerle karşılaşmıştır: “Evrensel önermeler hiçbir zaman özel önermelerden türetilemez; ama onlarla gelişik olabilir. Bu nedenle salt tümdengelimsel çıkarımlarla (klasik mantığın yadsıma yöntemiyle -modus tollens-) özel önermelerden evrensel önermelerin ‘yanlışlığına’ varılabilir (bu belki de ‘tümevarımsallığa’ kayan, tek katı tümdengelimsel çıkarım biçimidir; yani özelden genele varma)” (Popper, 2005: 65).

“Popper’in belirttiğimiz eleştirileri yerinde ve haklıdır. Buna karşılık oluşturduğu yanlışlamacı anlayış geçerli değildir: önce bilim adamlarının kendi kuramlarını yanlışlama çabası içinde buldukları savı gerçeklere hiç uymaz. Buna koşut olarak, bilimin sürekli eleştiri, yanlışlama çabası içinde bulunduğu, sürekli devrim dönemi yaşadığı da söylenemez” (Bulutay, 1986: 4).

Popper’in yanlışlama yöntemi kendi içerisinde çelişkilere maruz kalıp eleştiri olsa da bilim felsefesinin gündemini uzun süre meşgul eden tümevarım sorununu ortadan kaldırmıştır. Bu sorunu ortadan kaldırırken Hume’un *zihnin doğal bir alışkanlığı* olarak tanımlayıp yetersiz bulduğu tümevarım eleştirisinden etkilenmiş olduğunu söyleyebilmekteyiz. Hume’dan daha ileri giderek “doğanın düzenlilik varsayımının nesnel gerçekliği değil, sadece insanda düzenlilik arayan kalıtsal bir inancı veya gereksinimi yansıttığını ileri sürer; dahası tümevarımsal bilgidен söz eden düşünürleri “inanç filozofları” diye niteleyerek kınama yoluna gider” (Tekin, 2011: 56).

II.1.3. Bilimselliğin Temel Ölçütü: Yanlışlanabilirlik

Bugün, Popper ismini duyan her insanın belki de aklına gelen ilk kavram ‘yanlışlanabilirlik’tir. Şüphesiz ki bu durumun temel sebebi bu kavramın Popper kuramının en esas argümanı olmasıdır. İkinci sebebi ise, Popper’a kadar bilimin temel yöntemi kabul edilen doğrulanabilirlik kavramının yerini alan yanlışlanabilirliğin yöntem olarak alışımlı dışında olmasıdır.

Yanlışlanabilirlik esas olarak Popper’ın bilgi kuramında çözmeye çalıştığı soruna getirdiği en önemli çözüm önerisinin temel yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Popper’ın “Bilimsel Araştırmanın Mantığı” kitabının türkçe’ye çeviren İlknur Aka ve İbrahim Turan’ın kitabın sunuş bölümünde belirttikleri gibi: Popper’ın“Geliştirdiği yöntembilimsel yaklaşım, akılcılık, eleştiricilik, daha da önemlisi yanlışlanabilirlik temeline dayanmaktadır” (Popper, 2005: 17). Popper mantıkçı pozitivistin yaygın bilim görüşüyle oluşan sorunun, çözümünde kilit rol oynayan tümdengeliyi çözüm önerisi olarak kabul ederek tümdengelinin temelini de yanlışlanabilirlik olarak belirlemiştir. Var olan bilimsel anlayışı temelden sorgulayan yanlışlanabilirlik, yöntemsel bir sorgulamanın çözüm önerisinin temeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Popper mantıkçı pozitivistin bilimsel anlayışının sınırları içerisinde kalarak yöntemsel sorgulama yaparak yeni bir bilim anlayışının oluşmasının önünü açmıştır.

Kendisiyle Viyana Çevresi düşünürleri arasındaki karşıtlığın mutlak, hakiki bir karşıtlıktan ziyade, resmi bir karşıtlık olduğu Popper, Viyana Çevresinin bilimi diğer disiplin ya da etkinliklerden ayırmaya dönük ilgisini paylaşır ve tıpkı Çevre düşünürleri gibi, bilimsel yöntemin savunuculuğunu yapar. Bununla birlikte, o Çevre düşünürlerinden bilimselliği anlamlılığa eşitlememek bakımından farklılık gösterir. Zira Popper’e göre, bilim/bilim olmayan dikotomisinin sağ bölmesinin kapsamı içinde yer alan metafizik, din ve efsane benzeri söylem biçimleri, doğrulanabilirlik ilkesiyle yetinildiğinde, anlamlı ve hatta doğru olabilir.

Klasik emprizmi ve doğrulanabilirlik ilkesini işte bu nedenle reddeden Popper, yanlışlanabilirlik ilkesini benimsemiştir (Cevizci, 2010: 1628).

Popper'ı yanlışlanabilirlik ilkesine götüren düşünce, hiçbir bilim adamının kuramını açıklarken tek tek gözlemlerden yola çıkıp yarım yamalak bir temel oluşturmadığı; aksine kuramı daha çok gözlemden bağımsız ortaya attıktan sonra kuramın yanlışlanması için çaba sarfettiklerini ileri sürmeleridir. Ve bu çaba bilim adamının, kendi yanlışını çıkarmaya, ortaya attığı önermenin yanlış olabileceği durum ve koşullar bulmaya çalışmasıdır. Bu temel kuşkucu yöntemin sonucunda ise deney yapma gereksinimi duyulmaktadır. Deneylerle yanlışlanamayan önermeler geçici süreliğine doğru kabul edilirken, yanlışlanabilen önermeler ise hemen yadsınmaktadır. Popper'e göre bilimin ilerleme gücü bu yöntemsel temel üzerinde inşa olmaktadır.

Popper savıyla pozitivistlere karşı bir yaklaşım sergileyerek, “kesin ve nihai doğrulama diye bir şey mümkün olmadığını; bu yüzden de bilginin doğrulama ile değil yanlışlama ile elde edildiğini” (Irzık, 1990: 86) dile getirmektedir. Popper'e göre gözlemlere uymayan bilimsel kuramların değiştirilmesi gerekmekte, gözlemlere uysa dahi kesin sonuç verecek bir doğruluk sağlayamamaktadır. Ne kadar çok deney yapılırsa yapılsın eldeki deney verileri genel geçer bir bilgi önermesinin doğruluğu için yeterli olmayacaktır. “*Bütün kuğular beyazdır*” gibi sınırlandırılmadan doğrulanmaya çalışılan bir önermenin ilkesel olarak yeryüzündeki bütün kuğuların gözlenmesini gerektirdiği için hiçbir zaman kanıtlanamayacaktır. Popper'e göre tek bir beyaz olmayan kuğu gözlenmesi “*bütün kuğular beyazdır*” önermesinin doğru olmadığını veya yanlış olduğunu göstermek için yeterlidir. Aynı zamanda günün koşullarında doğrulanan önermenin sonraki süreci hakkında kesin yargıda bulunmanın da mümkün olmadığı görülmektedir. Bu sebeplerden

dolayı bilimin belirleyici ilkesinin *doğrulanabilirlik* değil *yanlışlanabilirlik* olması gerektiğini dile getirmiştir.

“Popper, bilim tarihinin bu durumu doğruladığını ifade eder. Örneğin Newton fiziği, doğruluğu deney ve gözlemlerle ispatlanmış ve kabul görmüş olmasına rağmen, zaman içerisinde gözden geçirilip düzeltilmek zorunda kalmıştır. Demek ki, bilimin doğaya yönelik değişmez, kesin doğrulara ulaştığını söylemek doğru olmayacaktır” (Erdoğan, 2005: 63).

II.1.4. Yanlışlanabilirlik İle Oluşan

Bilimsel Sınırlama

Popper her ne kadar mantıksal pozitivistleri birçok yönden eleştirse de bilimsel olan ve bilimsel olmayanın ayrılması ve Ingvar Johansson’un da vurguladığı gibi “bilimselliğe bir ölçüt bulmak” istemesiydi. Bununla beraber Popper’in yine mantıkçı pozitivistler gibi “sahip olduğumuz bilgi içerisinde en iyisi ve en önemlisi -her ne kadar yegane bilgi olmasa da- doğabilimsel bilgi” (Popper, 2005: 13) tanımlaması dikkat çekmektedir.

Popper’e göre bilimsel alanda gerçek doğruya hiçbir zaman ulaşamayacağından bilimde temel ölçüt şüphesiz ki yanlışlanabilirlik olarak kabul edilmelidir. “Sınırkoyma ölçütü olarak doğrulanabilirlik alınamaz. Çünkü onaylamalar ya da doğrulamalar elde etmek neredeyse her kuram için çok kolaydır. Onaylamalar riskli öndeyilerin sonucu iseler önemlidir. Düşünülebilir herhangi bir olay tarafından çürütülemez bir kuram bilimsel değildir. Çürütülemezlik, sanılanın tersine bir kuramın erdemi değil kusurudur” (Güzel, 2010: 97). Popper’a göre doğrulanabilirlik iki temel eksik barındırdığı için bilimsel ölçüt olarak kabul görmemektedir. Birincisi kuramların olgularla

uygunluk gösterse dahi bilimsel özellik taşımayabilecekleri, ikincisi ise kuramın dile getirdiği genellemenin tüm örneklerini gözlemlemenin olanaksız olmasıdır.

Popper'a göre "Amaç, eleştirel tartışmanın ışığında, doğruya daha yakın teoriler bulmaktır" (Popper, 1970: 57). Popper bilimsel her kuramın bir gün yanlışlanacağını, bu nedenle bilimsel kuramların tahmin niteliği taşıdığını dile getirmektedir. Bilimsel ölçütün de sağlayacağı en önemli yarar, bilime uygun olmayan, bilime zarar veren varsayımları; bilimsel nitelikteki, bilime katkı sağlayan varsayımlardan ayırmasıdır. Bu ayırımla yanlışlanabilirlik ilkesi uygulanamayan önermeler bilimsel nitelik taşımayan önermeler olarak nitelenmektedir. Bu durum bilim ile bilim olmayan arasında sınır koyma sorunu olarak tanımlanmakta, bu sınırın belirleyicisi de yanlışlanabilirlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Popper, "bir yandan deney bilimleri öte yandan matematik ile mantığı olduğu kadar "metafizik dizgeleri" birbirinden ayırabilmeyi sağlayacak bir ölçüt bulma sorununu "sınır koyma sorunu" diye adlandırır" (Popper, 1980: 34). Yine *Objective Knowledge* (Nesnel Bilgi) adlı kitabında "sınır koyma sorunu" için deney bilimlerinin önermelerini deneysel olmayan önermelerden ayırt edebileceğimiz bir ölçüt bulma sorunudur diyecektir. Popper'in soruna ilişkin çözümü, bir önermenin, kendisini çelen tekil deneysel önermelerin-"temel önermeler" ya da "test önermeleri"- sınırlı birleşmesi yoksa, o önermenin deneysel olduğunu söyleyen ilkedir.

Popper bilimsel olan ve olmayan arasındaki sınırı yanlışlanabilirlik ölçütü ile çizerek hiçbir zaman hiçbir yeni gelişmeyle yanlışlanmayan bir kuram bilimsel olamayacağı görüşünü savunmaktadır. Her ne kadar savundukları yöntemsel ölçüt ile mantıkçı pozitivistlerle benzerlik gösterse de, Popper'in ölçütü anlamsal bir ölçüt değildir.

Pozitivistler önermelerin anlamlılığını araştırarak, bunun ölçütünün doğrulanabilirlik olduğunu kabul ederken anlamsız önermeleri bilimsellikten uzak kabul etmişlerdir. Popper ise önermelerin anlamsızlıktan değil, yanlışlanamadığından bilimsellik özelliği taşımadığını dile getirmiştir. Metafizik önermeleri doğrulanamadığı için anlamsız ve bilim dışı bulan pozitivistlere karşılık, Popper bu önermelerin yanlışlanamadığı için bilimsel olmadıklarını dile getirmektedir.

Bilim ile bilimsel olmayanı ya da diğer bir deyişle bilim öncesini keskin bir sınırla birbirinden ayıran Popper: “Her bilim öncesi bilgi, ister hayvana özgü olsun ister insana, dogmatiktir. Bilim, dogmatik olmayan yöntemin, yani eleştirel yöntemin bulunmasıyla başlar” (Popper, 2005: önsöz) görüşünü savunmaktadır. Burada dogmatizm, asıl olarak yanlışlanamazlığı ifade etmektedir. Yanlışlanamayan bilimsel veriler, Popper’e göre dogmatiktir ve bilim değildir. Örneğin “Marksizm ve Psikanalizin durumu böyle olmadığından, Popper, bunları dogmatizmleri bakımından politik olarak tehlikeli dalavereler diye gösterecektir.” Bilimin bilgi üretmek olduğunu dile getiren Popper’a göre bilimsel sınırlama ile esas olarak yapılması gereken eleştirel yöntemin bilgi üretip üretmediğini saptamaktır. Popper , “bilimsel kuramların hiçbir zaman bütünüyle temellendirilebilir ya da doğrulanabilir olmadığını, bununla birlikte sınanabilir olduklarını savunuyorum. Dolayısıyla, bilimsel önermelerin nesnelliği, öznelerarası sınanabilir olmalarına bağlı” (Güzel, 1998: 59) olduğunu düşünmüştür. Bununla birlikte Popper için bilimsel sınırlama, doğrulamadan ve yanlışlamadan da önce gözlemlenebilir olmakla ilgilidir. Ancak, gözlemlenebilirlik ile de Popper, Gunnar Anderson’un belirttiği gibi: “önermelerin doğrulanabilir olmasını beklemez. Bir yanlış anlamayı önlemek için, Popper gözlemlenebilir demekle, ‘öznellikler arası (intersubjectively) test edilebilir’i kastetmektedir” (Anderson, 1994: 72).

II.2. Bilimsel Devrimlerin Yapısı:

Thomas Samuel Kuhn

Bilimde var olan standart bilim anlayışına alternatif olarak, geleneksel bilimsel yapının değişimini bilimde meydana gelen devrimsel değişimlere bağlayıp bir bilim savaçısı olarak anılan Thomas Kuhn⁷, bilimsellik anlayışı üzerinde kelimenin tam anlamıyla bir devrim yaratmıştır. Kuhncu gelenek nitelemesiyle, 1960 sonrası bilim felsefesini derinden etkileyen ve “Thomas Kuhn, Paul Feyerabend, Imre Lakatos, Stephen Toulmin, Russel Hanson, Larry Laudan, Michael Polanyi, gibi bilim felsefecilerinin katkılarıyla ortaya çıkan antipozitivist gelenek kastedilmektedir. Adı geçen düşünürlerin hemen hepsinin kendilerine has özgünlükler ve farklılıklar taşımalarına karşın, bir uyuşuma ortak paydada birleştirilmeleri mümkündür” (Tianji, 1985: 409). Pozitivizme karşı bu başkaldırının popülerite ve yaygınlık kazanmasının, Thomas Kuhn’un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* isimli eserinin yayınlanmasından sonra gerçekleşmesi ve onun bu tartışmalarda merkezi bir konuma sahip olması nedeniyle bu yaklaşım, Kuhncu gelenek olarak adlandırılabilir. Gerçekten de Thomas S.Kuhn, bilim felsefesi ile sonradan ilgilenen bir fizikçi olmasına karşın, bu alanda yaptığı katkı, pozitivizme karşı bir “isyan”, ya da “devrim” olarak adlandırılabilir kadar önemli ve sarsıcı olmuştur.

“Bilim savaşları, 1955 yılında Rutgers Üniversitesi’nde Çağdaş Kültürün Eleştirel Analizi Merkezi tarafından hazırlanan, eleştirel kuramı savunan önde gelen

⁷ Thomas Samuel Kuhn 18 Temmuz 1922’de ABD’de, Cincinnati, Ohio’da doğdu. Harvard Üniversitesi’nde 1946’da fizik üzerine doktorasını tamamladı ve aynı bölümde 1949’da bilim felsefesi ve genel eğitim alanında asistan profesör oldu. 1957’de ilk kitabı “Kopernik Devrimi” yayınlandı. 1961’de Kuhn, Berkeley Üniversitesi’nde profesör oldu. Berkeley’de Kuhn’la beraber Witgenstein, Paul Feyerabend ve Stanley Cavell de vardı. Kuhn 1962’de “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” (The Structure of Scientific Revolutions), Otto Neurath ve Rudolf Carnap’ın editörlüğünü yaptığı, “Birleşik Bilimin Uluslar arası Ansiklopedisi” (International Encyclopedia of Unified Science) serisinde yayınlandı. Kuhn 1964’de Berkeley’i bıraktı ve Princeton Üniversitesi’nde bilim tarihi ve bilim felsefesinin M.Taylor Pyne profesörü oldu. 1996’da ölümüne kadar bilimsel değişimin evrim fikri ve gelişimsel psikoloji üzerinde çalıştı.

yayınlarından biri sayılan ve Duke University Press'in bastığı *Social Text* dergisinin özel sayısına verilen isim" (Serdar, 2001: 1). Bilim adamları ile onları eleştirenler arasında süregeldiği kabul edilen bilim savaşlarının kökenlerini, "1960'lara geri dönersek, Thomas S. Kuhn'un *The Structure of Scientific Revolutions* (Bilimsel Devrimlerin Yapısı, 1962) adlı kitabının yayımlanmasını, bilim savunucuları ile bilimi eleştirenler arasında açık bir savaşı başlatan ilk kıvılcım olarak tanımlayabiliriz" (Serdar, 2001: 9). Bilime kahramanlık rolünün biçildiği, bilimle uğraşmanın teknoloji ve sanattan ayrı tutulduğu bir zamanda; Kuhn'un, bilimin nesnellüğün ve hakikatin peşinde olmadığını, kabul edilen düşünce sınırları içinde problem çözmeden ileriye gidemediğini dile getirişiyile bilim adamları ve karşıtları arasındaki eleştiri süreci yerini bilimsel savaşa bırakmıştır.

Kuhn eserlerini kaleme alırken bilimsel ortamda soğuk savaş rüzgarları esmekte, bu soğuk savaşa da bilimin otoritesini ve iktidarını ele geçirmek için yürütülmektedir. Bilimsel araştırmaların saflığı, yani bilimin sadece bilgi uğruna yürütüldüğü dile getirilse de bilimin mutlak saflığına herkes ikna olmamıştır. Özellikle bazı bilim adamları, gerçeğe ulaşım süreci içerisinde hatası tespit edilen bilim adamlarının hatasında ısrarcı olmalarının bilimin geleceğini tehlikeye düşürdüğünü dile getirmektedir. Birinci dünya savaşıyla birlikte bilimin saflığına dair oluşan mitsel inanç ciddi biçimde sarsılmış, hükümet bilimi doğrudan yönlendirmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı işi tamamladı. Bu kez, savaş meydanındaki gösteriyi bilim sürdürüyordu ve kavgaya hükümetler de karışmıştı. Bilim adamları sadece yeni ve daha öldürücü kimyasal ve biyolojik silahlar geliştirmekten değil, Bomba'yı tasarlamaktan, onu üretmekten ve savaş meydanına sürmekten de sorumluydular. Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaların mantar bulutları, bilimsel masumiyet çağının kapandığını ilan ediyordu (Serdar, 2001: 15).

Bu süreçte bilim tarihi üzerine çalışmalar yapan bilim adamlarının bir kısmı seslerini duyuramazken bir kısmı ise yaptıkları çalışmalar yüzünden tehditlere maruz kalmıştır. *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nin 1962'de yayınlanmasıyla Kuhn bilgi kuramı tartışmalarına getirdiği yeni yaklaşımlar ve kavramsal çerçeve farklılıkları ile Bilim Savaşlarında devrimsel bir çığır açmıştır. Kuhn'un yaklaşımındaki yenilik ve farklılık, sadece bilgi kuramı ile ilgilenen düşünürleri değil, doğa bilimi ile ilgilenen bilim adamlarını, tarihçileri, sosyologları, psikologları da etkilemiştir. Her ne kadar etkilenme noktaları ve düzeyleri birbirinden farklı olsa da, bu kadar farklı alandan insanı etkilemesi Kuhn'un eserinin bu gün hala bilim tartışmalarının merkezinde yer almasını da sağlamaktadır.

Steve Fuller, eserin 20. yüzyılın ikinci yarısında en çok sözü edilen akademik kitabı olduğunu belirtmekle birlikte, eserin oluşmasında temel öneme sahip etkilerden de söz eder:

...tartışılmakla birlikte, kitap, halkın ve akademinin algısındaki bilimi en çok şekillendiren eserdir. Bununla birlikte, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* belirli şartların ürünüdür ve etkisi belirli bir şekildedir. Bu şartlar, kişisel ve durumsal faktörler olarak ikiye bölünebilir. Anahtar kişisel faktör, Kuhn'un 2. Dünya Savaşı sonunda fizikle uğraşan bir kuşağın üyesi olmasıdır. Bu süre boyunca, disiplin, deneysel açıklamaların, sosyo-teknik behemoth⁸un, 'Büyük Bilim' (Big Science) in, hızla örnek çalışmalara dönüşmesiyle, doğal felsefenin devamı olarak Kuhn'u ve diğerlerini etkilemiştir. Bu kuşaktaki diğerleri gibi, Kuhn da bu dönüşümü derinden hayal kırıklığına uğrattığı bulmuştur. Anahtar durumsal faktör, Kuhn'un bu hayal kırıklığını, Amerika'nın atom bombası yöneticilerinden olan James Bryant Conant'ın, Harvard başkanı olarak kurduğu Bilimde Genel Eğitim (General education in Science) kürsüsünde üretkenliğe olanak sağlamıştır (Fuller, 2000: 397).

⁸ Behemoth: Kitab-ı Mukaddes'te bahsi geçen su aygırına benzer bir hayvan; A.B.D. dili iri ve kuvvetli insan veya hayvan.

Kuhn “Bilimsel Devrimlerin Yapısı” adlı eseriyle bilimi tarihsel bir nesne haline getirerek, bilime “profesyonel tarihçilere özgü bir perspektiften bakıyordu” (Serdar, 2001: 33). Bilimin tarihsel ele alınışının önemine değinerek; bilgi kuramı çalışmalarının daima bilimi, zamanın sonunda sabitlediklerini dile getirmektedir. Bu durumun bir dönüşüme yol açacağını, “Tarih, yalnızca bir zaman dizimi ve anlatı deposu olarak görülmediği takdirde, şu anda bize egemen olan bilim imgesinde esaslı bir dönüşüme yol açabilir” (Kuhn, 2006: 71) sözleriyle dile getirmektedir. Kuhn’a göre zamanın sonunda sabitlenen bilim ile tarihsel bir ilerleme sağlanamayacağı gibi, bilgi kuramsal yanlışların oluşumuna yol açacaktır.

Ancak, Kuhn, sadece geçmişi geriye doğru okumaya karşı değil; temelde şu an bulunan noktanın, nihai bir hedef olarak algılanmasına ve tarihin bu nihai hedefe göre yazılmasına karşı çıkmaktadır. “Kuhn, bugünkü bilim anlayışının geçmişteki bilimsel çalışmalarının bir sonucu olduğu görüşüne karşıdır. Einstein fiziğinin bugünkü konumunun, Aristoteles fiziği ile ilişkisi yok demek ne kadar yanlışsa, Aristoteles fiziğini Einstein fiziğinin kavramları ile inceleyerek, bu kavramların Einstein fiziğinin temellerini oluşturduklarını öne sürmek de, o derece yanlıştır” (Turan, 2010: 56).

II.2.1.Devrimsel Çığırın Dna’sı: Paradigma

Kuhn felsefesinin en yaygın kavramı olan *Paradigma*, sözlük tanımı olarak

“1- Genel olarak, ideal bir durum ya da örnek, bir şeye bakış tarzı; yargılama ölçütü sağlayan her türlü ideal tip ya da model.

2- Daha özel olarak da, bilimde bilim adamının dünyaya bakışını belirleyen, ona fenomenleri açıklama imkanı veren model, kavramsal çerçeve ya da ideal teori” (Cevizci, 2010: 1246). tanımını bulmaya çalışsa da net ve tek bir tanımı söz konusu

değildir. Örneğin Margeret Masterman, “*Bilimsel Devrimlerin Yapısı*”nda yirmibir farklı paradigma tanımını olduğunu gösterir:

- 1- Evrensel ölgütlerde bilinen bir bilimsel başarı olarak,
- 2- Bir mit olarak,
- 3- Bir felsefe veya sorular takımı olarak,
- 4- Bir ders kitabı veya klasik bir eser olarak,
- 5- Bütün bir gelenek ve bazı bakımdan bir model olarak,
- 6- Bir bilimsel başarı olarak,
- 7- Bir analogi olarak,
- 8- Başarılı bir metafizik spekülasyon olarak,
- 9- Örf ve adet hukuku içinde kabul edilmiş, bir cihaz olarak,
- 10- Bir araç kaynağı olarak,
- 11- Standart bir örnek ve resimlerle açıklama biçimi olarak,
- 12- Bir cihaz veya bir enstrümantasyon (alet kullanımı) tipi olarak,
- 13- Bir kural dışı (anamous) kart destesi olarak,
- 14- Bir makine, araç fabrikası olarak,
- 15- İki tarzda görülebilen bir gestalt (algı kalıbı) figürü olarak,
- 16- Politik bir kurumlar tanımı olarak,
- 17- Yarı metafiziğe uygulanan bir standart olarak,
- 18- Algılamannın bizzat kendisini yönlendirebilen organize edici bir ilke olarak,
- 19- Genel bir epistemolojik görüş noktası olarak,

20- Yeni bir görme tarzı olarak,

21- Geniş, bir gerçeklik alanını belirleyen bir şey olarak (Masterman, 1970: 60).

Görüldüğü üzere Paradigma kavramı net ve sabit bir tanımdan ziyade oldukça geniş bir alanda, oldukça geniş bir anlam taşımaktadır. Paradigma kavramının kökenine Kuhn'un Wittgenstein'in "*dil oyunları*"⁹ üzerine yazdıklarıyla ilgilenmesine dayanmaktadır. Bu kuramdaki dilin kendine özgü kurallarıyla bir bütün oluşturduğunu, dili oluşturan öğelere anlamlarını bu bütünlüğün verdiği görüşünü ve dilin bütün öğelerinin bu bütünlüğün içinde olması gerekliliği fikrini Kuhn bilim tarihine uygulamaya çalışmıştır. "Buradaki "*dil oyunları*"na karşılık gelen kavram paradigmadır. Aynen dil gibi, paradigmalar da belirli bir gerçekliğin paylaşılan ortak terimlerle algılanması ve anlaşılması için bir kavramsal çerçeve işlevi görmektedir" (Demir, 1992: 49). Bilim adamları paradigmanın diliyle dünyayı uzlaştırarak, gerçekliğin belirli kurallara uygun algılanıp kavranmasını sağlamaktadır. Paradigmanın içinde anlam bulan kavramlar diğer paradigmaya aktarılırken anlam kaymasına uğramakta, bu da paradigmaya dil özelliğine benzer bir özellik kazandırmaktadır. Kavramların anlamları paradigma içinde mevcut olduğundan, bu kavramların anlamı ancak paradigmaların genel prensipleri içerisinde anlam kazanmaktadır.

Paradigma kavramı, bilimsel faaliyetin ve bu faaliyeti gerçekleştiren bilimsel topluluğun ayakta durduğu ve bu faaliyetleri gerçekleştirdiği, hemen bütün eylemleri belirleyen ve bu eylemlerce belirlenen geniş bir zemin olarak düşünülmektedir. Bilimsel

⁹ Yirminci yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Wittgenstein'in ikinci dönem felsefesinin en önemli kavramı; dilin farklı kurallarla yönetilen ve farklı yaşam tarzlarına bağlı olarak gelişen tavla, briç, basketbol benzeri farklı oyunlar topluluğuna benzer bir biçimde kavramsallaştırılması. Ünlü filozofun *Tractatus Logico Philosophicus*'a hakim olan dilin kalkül modelinden vazgeçtikten sonra geliştirmiş olduğu, dille oyun arasında kullanılan bir analogiye dayanan dil anlayışı (Cevizci, 2010: 457).

topluluğun bilimsel faaliyetlerine ilişkin bütün inançları, kuralları, değerleri, araç ve teknikleri, paradigma kavramınca belirlenmekte ve bu kavramı belirlemektedirler.

Kuhn'un Paradigma tanımı ise:

Birbiriyle yarışan farklı bilimsel yaklaşımlara Kuhn paradigma adını vermiştir. Ortaya atıldığından beri sürekli tartışma konusu olan bu terim, yapısalcı dilbilimden ödünç alınmış bir kavramdır. Gözlemlenmesi mümkün olan birçok veriden bir diziyi belli kurallara göre çağırma, yani bir nevi rastlantıdan kurtarma ve gereğinde de aynı kurallara göre yeniden üretme anlamındaki bu teknik düşüncüyü, Kuhn biraz daha geniş tarzda kullanarak, belli bir bilimsel yaklaşımın doğayı sorgulamak ve doğada bir ilişkiler bütünü bulmak için kullandığı açık ya da örtülü bütün inançları, kuralları, değerleri ve kavramsal/deneysel araçları kapsayacak biçimde ele almıştır (Kuhn, 2006: 16).

Kuhn kendi paradigma tanımını yaptıktan sonra bir paradigmanın başlıca dört kurucu ögesini dile getirmiştir:

1) İlk ögeye “*simgesel genellemeler*” (“symbolic generalization”) adını verir. Bunlar, doğa yasalarını andıran, ancak bilim adamlarınca tanımlama olarak anlaşılan önermelerden oluşur. Bu önermeler sınıma tabi tutulmaz. Simgesel bir genelleme yanlışılanamaz.

2) İkinci kurucu ögeye Kuhn, “*metafizik öge*” der. Şu tür inanışlardan oluşur: Isı, hareket enerjisidir; algılanabilir olayların nedeni atomlardır, güç alanlarıdır, vb; bir gazın molekülleri rasgele hareket halinde olan küçük, esnek bilardo topları gibi davranır, vb.

3) Kuhn, üçüncü ögeye “*değerler*” (“valuesn”) adını verir. Ancak bunlara “kuram ötesi” (“metateori”) ölçütler dense daha doğru olur: Zira burada söz konusu olan,

niceliksel ön deyiler, niteliksel ön deyilerden daha iyidir, “kuramlar, daha basit ve daha tutarlı olmalıdır” gibi değerlerdir.

4) Dördüncü öge, “*örnekler*” (“*exemplars*”) adını alır. Kuhn’a göre kitabının en az anlaşılmalı bölümü bu ögeyle ilgili olandır. Kuhn şunu anlatmak ister: Bilim adamları eğitimleri sırasında bir dizi standard problemi çözmeyi ve bir dizi standard deney yapmayı öğrenirler ve böylelikle nesnelere ve olayları, sözle ifadesi ya da birtakım önermelerle özetlenmesi olanaklı olmayan, ortak bir bakış açısıyla görmeye başlarlar. “Örtük bilgi” edinirler.

Paradigma terimine teknik anlamını verip bu terimi bilim felsefesine kazandırarak kavramla içselleşen Kuhn, paradigmalara ve teorilerin olgulara anlam kazandırdığını dile getirmektedir. “Bilim adamları topluluğunun dünyaya bakışının bir çeşit dille sınırlanmış olduğu, bu dilin topluluk içinde yer alan bilim adamlarına dünyayı aynı pencereden, aynı çerçevenin ardından gösterdiği olmuştur” (Erdoğan, 2009: 11). Erdoğan’ın söylemiyle de anlaşılacağı üzere Kuhn’un paradigması dünya görüşünün oluşturduğu bilimsel çerçeve olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede bilim adamları ne tür deney yapacaklarını, hangi soruları soracaklarını belirlemektedir. Kuhn’a göre belirli bir paradigma olmazsa bilim adamları “olguları” bir araya bile getiremezler. Bir paradigmanın ya da paradigma adayının olmadığı yerde, belli bir bilimin gelişmesini sağlayabilecek bütün olgular eşit derecede önemli görünür.

Kuhn’un paradigmalara görüşünden çıkan bir başka sonuç, felsefeyi bilimlerin anası sayan anlayışın, kısmen de olsa, yanlışlığıdır. Bu anlayışla, felsefeyi bilime bağlayan göbek bağı kesilmiştir. Oysa Kuhn, her bilimsel kuramın, dahil olduğu paradigma tartışma konusu yapıldığında, her zaman için bir ölçüde felsefi savlarla savunulduğu görüşündedir.

II.2.2. Bilim Öncesi Dönemin Galip Paradigmasıyla Olağan Bilim Dönemine Geçiş

Kuhn'a göre bilim iki şekilde yapılabilir. Ya bir paradigma veri kabul edilir ve “*normal bilim*” yapılır; ya da paradigma değiştirilmeye çalışılır ve “*devrimci bilim*” yapılır. Normal bilim, bilimsellik ile ilgili görülen özelliklerin çoğunu gösterirken; devrimci bilim felsefe olma eğilimindedir. Normal bilimde, paradigmasal özelliklerin belirlenerek ve bu belirlemelerin giderek daha büyük bir kesinlikle ve giderek daha kapsamlı olarak yapılması gerekmektedir. Normal bilimde amaç, doğayla kuramı birbirine uydurmaktır ve bu daima kuramın kurallarına göre olacaktır. Tarih çalışmaları, kuramların çoğunun her zaman yanlışlandığını, yani daima kuramda çelişik görülen veriler bulunduğunu göstermiştir. Diğer çalışmalar ise, bu yanlışlamaların aslında yanlışlama olmadığını, aksine kurama ya da paradigmaya uygun olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Normal bilim çalışmalarının son bir yönü Kuhn'un, *paradigmanın yayılması* dediği uğraştırıdır. Normal bilim çalışmalarının tümünün bir ölçüde bu yayma etkinliğine girdiği söylenebilir; ancak burada anlatılmak istenen, paradigmanın, uygulama alanının genişletilmesi çalışmasıdır.

Devrimci bilimde ise, bilim adamlarının değişik paradigmaları verilmiş olarak kabul ettiklerini ya da belirli bir dönemde böyle yapmaları, yani paradigmanın doğruluğunu tartışmaktan kaçınmaları gerektiğini savunmakla kalmaz, deneysel yasaları belirleyebilmek ve değişik özgüllükleri ölçebilmek için mutlaka bir paradigmanın kabul edilmesinin zorunlu olduğunu söyler. Çünkü tüm deneyler, yardımcı varsayımlar gerektirir (bunlardan hangilerinin kullanılabilir olduğunu paradigma belirler) ve çünkü dilin yapısı öyledir ki, tüm bir dilsel bağlam verilmiş olarak alınmazsa, soyutlanmış bir önermeyi anlama olanağı yoktur.

Bu durumda paradigma değişmesi Kuhn bakımından sorun yaratır. Sorun, hem paradigmanın neden terk edildiği sorusuyla, hem de yeni paradigmanın nasıl olması gerektiğinin nasıl bildirileceği sorusuyla ilgilidir. Paradigmanın varlığı sınamanın ön koşuludur. İçerdiği sorunların çözümlerinde başarısızlığa uğranılması anlamında dolaylı sınama dışında, bir paradigmanın doğrudan sınanması olanaksızdır. Her paradigma normal olarak her zaman kendisiyle bağdaşmayan verileri içerir; ‘bu yüzden, tek başına anomalilerin varlığı bir paradigmanın terk edilmesi için yeterli neden olamaz. Kuhn’a göre bir paradigmanın terk edilmesinin normal kuramsal nedeni paradigmanın çözümede başarısızlığa uğradığı sorunların sayısının çok fazlalaşmasıdır.

Kuhn’a göre bir bilimsel paradigmanın var olmaması bilim adamı topluluğunun özgülüklerinin belirlenmesi gerekliliğini bilemeyeceği, bu topluluğun olağan bilim etkinliğine geçmesini engelleyerek bilim adamlarının *bilim öncesi dönemde* çalışmalarını sürdürmelerine neden olmaktadır. Bilim öncesi dönem Kuhn’a göre doğadan gelen farklı olguların, kuram düzeyine ulaşmadan birbirleriyle yarıştıkları dönemdir. Zamanla yarışan görüşlerden birisi, diğerlerine üstünlük sağlayıp paradigma haline gelir ve bilim adamlarının ortak çalışma konusu olarak *olağan bilim dönemine* geçişi sağlar. “Olağan bilim döneminde oluşan paradigmanın iki ayırt edici özelliği bulunmaktadır:

Bunlardan ilki; diğer okulların üyeleri için de daha önce eşine rastlanmamış ölçüde çekici olmasıdır.

İkincisi ise; ardında ilerideki bilimsel araştırmalar için yeterince ilginç sorular ve sorunlar bırakacak denli açık uçlu olmasıdır” (Erdoğan, 2009:23).

Olağan bilim döneminde kabul gören paradigma “egemen olduğu bilim dalında araştırmanın yöntem ve tekniklerini belirleyen, bilim adamlarının problem çözme çabasını

oluşturan ve yöneten kavramsal çerçeve ve belli bir topluluğun üyeleri tarafından paylaşılan inançların, değerlerin tekniklerin bütünü temsil eden modeldir” (Tekin, 2011: 98). Tarihsel sürekliliğe sahip olan olağan bilim belirli bir paradigmanın sınırları içinde kalınması, bu sınırlar içinde nasıl çalışılacağı, hangi bilimsel araçların kullanılacağını da belirlenmesi ile süreç içerisinde oldukça katı ve dogmatik biçime bürünmüş ve Kuhn’a yöneltilen eleştirilerin merkezi olmuştur. Bahsedilen dogmatik yapıyı John Loose’un olağan bilimin temel işleyişini ve amaçlarını sıralamasında net biçimde örnekler:

Normal bilim şunları içerir:

- 1- Paradigmaya dayalı gözlemler ve hesaplamalar arasındaki uyuşmanın kesinliğini arttırmak;
- 2- Başka olayları da kapsamak için paradigmanın kapsamını genişletmek;
- 3- Evrensel sabitlerin değerlerini belirlemek;
- 4- Paradigmayı daha da acık ifade eden nicel yasalar formüle etmek ve yeni bir ilgi alanına paradigmayı uygulamanın hangi alternatif yolunun en tatmin edici olduğuna karar vermek (Losse, 2008: 246).

Kuhn’a göre olağan bilim döneminde oluşan bu süreç sürekli döngüsel olarak yenilenmekte ve bunu da *bilim öncesi- olağan bilim dönemi (bilimsel etkinliklerin gerçekleştirildiği dönem)- bunalımlar-devrim (yeni paradigmanın eskisinin yerine geçmesini sağlayan süreç)* sıralamasıyla tekrarlamaktadır. Her bilim dalının kendi içinde bilim öncesi dönemi yaşadığını ve rakip bir kuramın çoğunluk tarafından kabul edilmesiyle artık paradigmatic sürece geçilip bilim öncesi dönemin son bulduğuna değinmektedir. Kuhn bilim öncesi dönemin önemli olmadığına değinerek çok üzerinde durmamış, bilimsel etkinliklerin ancak bir paradigma çerçevesinde yapılabileceğini vurgulamıştır.

Paradigmanın oluşmasıyla bilim öncesi dönemden, olağan bilim dönemine geçilmekte ve paradigmanın çağın bütün problemlerine çözüm bulması beklenmektedir. Olağan bilim döneminin son bulmasına neden olan durum ise şüphesiz paradigmanın çözemediği karşıt örneklerin çözülememesinin bunalıma yol açmasıdır. Bunalım döneminin sona ermesi ise, karşıt örneklere çözüm sağlayabilecek genç bir bilim adamının yeni bir paradigma ortaya atmasıyla mümkün olmaktadır. Oluşan yeni paradigma eskisiyle kıyaslanamaz bir tür farklılığına sahip olup farklı sorulara çözüm aramaktadır. Yeni paradigmatik süreçte çalışan bilim adamları eski paradigmatik çerçeveden farklı bir çerçeve ile sorunlara yaklaşmakta, hatta kullandıkları bilimsel dilleri bile önceki bilimsel dilden farklı yapı sergilemektedir. Devrimin ardından bilim adamları eski paradigmayı terk edip yeni paradigmayı kabul etmekte, bu kabul ediş rasyonel olmaktan ziyade problem çözebilme ve açıklık gibi etkenlere dayanmaktadır.

Kuhn paradigma kavramıyla bilimsel alanda iki temel sorunun cevabını aramaktadır.

Bunlardan ilki; bilim faaliyetinin gerçekten bir paradigmaya göre mi, yoksa bütün dünya görüşlerinin (paradigmaların) üstünde evrensel ilkeler, hatta amaçlara göre mi yapıldığıdır? İkinci soru ise, bilimin sürekli bir şekilde düzgün doğrusal olarak mı, yoksa kırılma ve sıçrama şeklindeki devrimci dönüşümlerle mi ilerlediğidir? Bu soruların yanıtlarını oluşturacak temellendirmelerinde ise, bilim faaliyetinin evrensel ilkelere göre yapıldığı ve bilimin sürekli ilerlediği klasik görüşü sarsılmıştır (Erdoğan, 2009: 11).

Kuhn paradigma görüşüyle bilimin düz bir çizgi doğrultusunda birikimsel olarak sürekli ilerlediği yönündeki yaklaşımın doğru olmadığını; bunun yerine devrimci bilim anlayışıyla, devrimsel sıçramalarla paradigmatik bir ilerleme gösterdiği fikrini

savunmuştur. Kuhn'a göre devrimsel sıçramalar olağan bilim döneminde çözülen bilimsel bulmacalarla mümkün olmaktadır.

II.2.3. Paradigmaların Dayandığı İnanç: Bulmacalar

Bilime profesyonel tarihçilere özgü bir perspektifle yaklaşan Kuhn, bilimin gerçekte ne olduğunu somut analizlerle araştırmaktadır. Bu araştırmalarını yaparken sorunun çözümünde bilim adamlarına büyük iş düştüğünü belirterek; *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda özellikle bilim adamlarını, belirli bilimsel paradigmalarla bulmaca çözmeye çalışan insanlar olarak tanımlamaktadır. Paradigma terimini de bulmaca çözmek için dayandığı inanç sistemini tanımlamak amacıyla kullandığını ifade etmektedir.

“*Bulmaca*” ve “*bulmaca çözücü*” terimleri Kuhn'un bilim tasarımında önemli bir yere sahip kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. “Bilim adamlarına düşen görev kuralları konmuş bulmacaları tekrar tekrar, ama belki daha önce kullanılmamış tekniklerle yeniden çözmek, böylece hem bilimsel faaliyette bulunmak hem de paradigmayı yeniden üretmektir” (Demir, 1992: 51).

Kuhn'a göre bir sorunun bulmaca olarak ele alınabilmesi için sadece çözümünün olması yeterli değildir. Çözümlerin geçeceği aşamaların kurallarının ve bu çözümlerin niteliklerinin de belirlenmiş olması gerekmektedir. Bilim adamı bağlı olduğu paradigmanın yöntemsel yapısı dahilinde bulmacasını kurar ve çözüm yollarını sınırlandırır. Amacı bilimsel bilginin kapsamını ve kesinliğini arttırmak olan bulmaca çözme etkinliği bilim adamları için çaba gerektiren bir uğraştır. Bilim adamı becerisini kullanarak, daha önce kimsenin çözemediği çetin bir bulmacayı çözmeye inancıyla kendini bu etkinliğe adanmaktadır. Kuhn'a göre ortaya çıkan problemlerin paradigmanın kavramsal çerçevesi içinde çözülmesi paradigmaya bağlı bilim adamlarının en önemli görevidir.

Çünkü olağan bilim döneminin sürmesi ve eldeki bulmacaların yeni yollarla yeniden çözülmesi için bilim adamının dahil olduğu paradigmaya göre etkinlikte bulunması gerekir.

Bulmacalar ile olağan bilimin sorunları arasında ortak noktaların olduğunun en temel kanıtını, çözümün kendi başına ilginç ya da önemli olmasının bir bulmacanın iyi bir bulmaca olarak kabul edilmemesidir. Kuhn'a göre bir bulmacayı bulmaca yapan şey bir çözümünün olması ve bu çözümün paradigmanın geçerliliği boyunca temel ölçüt olmasıdır. Paradigma içinde yanıtı olmayan sorular ya metafizik olduklarından ya da bulmaca olarak çözülemedikleri gerekçesiyle kabul edilmezler. "Bir paradigma, kendisinin sağladığı kavramsal ile araçsal malzemeyle dile getirilmediği için, toplumsal önemi olan sorunları –bulmaca biçimine indirgenemedikleri için- togluluğun uğraştığı sorunlar olmaktan bile çıkarır" (Güzel, 2010: 162).

Bilim adamı topluluğuna göre paradigmatik bulmaca çözülemiyorsa, bu durum bulmacayı çözmeye çalışan bilim adamının yeteneksizliğinden kaynaklanıyordur.

Olağan bilim, kuram ile olgu arasında daha yakın bir uyum sağlamak için sürekli olarak uğraşmak zorundadır. Bu çabayı rahatlıkla bir sınama olarak görmemiz yahut bir kanıtlama ya da yanlışlama arayışı sanmamız olasıdır. Halbuki asıl amaç bulmaca çözümüdür ve söz konusu bulmaca var oluşunu bile zaten paradigmanın geçerli olduğu varsayımına borçludur. Çözüm bulmayı başaramamak sadece bilim adamına gölge düşürür, kuramı bağlamaz (Kuhn, 2006: 171).

Kuhn'a göre bilim adamlarının paradigmatik bulmacalarına büyük bir tutkuyla bağlanmasındaki temel neden bulmacayı daha önce kimsenin çözemediği ya da yeterince yetkin çözüme kavuşturamadığı inancıdır. Bu inançla bulmaca çözmeye çalışan bilim adamları paradigmanın tahribine yol açarak, yeni kuramların ortaya çıkmasını zorunlu

kılan güvensiz ortamların oluşumuna neden olmuşlardır. “Böylesi güvensizlik, olağan bilim bulmacalarının inatçı başarısızlığından kaynaklanır. Var olan kuralların başarısızlığı yeni kuramların aranması için başlangıç oluşturur” (Kuhn, 1970: 68).

Kuhn ortak bir paradigma içinde dogmatik olarak çalışan bilim adamlarının bulmacalarını çözerken giderek eksiksiz standartlara ulaşmak ve olağan bilimin sınırlarını genişletmek için paradigmanın kaynaklarını kullandıklarını dile getirmektedir. Bilimsel şemada süre gelen bu dogmatik istikrarın bilimsel devrimlerle bozulduğunu dile getirmektedir. “Normal bilim... temel kabullerini sarstığı için esaslı yenilikleri bastırır...(ancak) iş, var olan bilimsel pratik geleneğini yıkan sapmaları artık silemeyecek hale geldiğinde sıra dışı araştırmalar başlar” (Kuhn, 1962: 5-6). Kuhn bulmaca çözme yeteneği ile bilimde ilerleme kaydedildiğini ve bu ilerlemenin de devrimlerle gerçekleştiğini dile getirmektedir.

II.2.4. Kuhn’da Bilimsel İlerlemenin Kaynağı:

Eş-Ölçüştürülemezlik

Post-pozitivist bilim anlayışının temelinde bilimsel ilerlemenin *konvensiyonalizm*¹⁰(uzlaşımçı) temelli olarak devrimler ve sıçramalarla döngüsel olarak ilerlediği görüşü savunulmaktadır. Kuhn’a göre bilimsel devrimler, içinde bilimsel çalışmanın yapıldığı dünyanın dönüşümü olarak betimlenebilir. “Kuhn bilimsel devrimlerin bu özelliklerini “eş-ölçüştürülemezlik” kavramında bir araya toplar; birbirini izleyen olağan bilim gelenekleri arasındaki geçerli ilişki budur” (Erdoğan, 2009: 26). Bilimsel gelişme; bir paradigmadan diğerine geçişle, bu geçiş sürecinde bilim dışı

¹⁰ Öncülüğünü H.Poincare’in yaptığı, P. Duhem’in savunduğu; dış dünyayı, anlamlandırma, anlayıp açıklama etkinliğinin insan, toplum ve kültürden bağımsız olmadığını savunan görüş.

faktörlerin de etkisiyle oluşan yeni paradigmatik sürecin devrim olarak tanımlanmasıyla tamamlanmaktadır.

Kuhn'a göre mevcut paradigmanın iflası ve yeni paradigmanın ortaya çıkmasıyla bilimsel ilerleme sağlanır. Bu bilimsel ilerleme gerçekleşirken bilim adamı toplumun psikolojik ve sosyolojik öğelerinden etkilenmekte, kavramsal sistem içinde bulunduğu kültürel özellikleri yansıtmaktadır. Konvensiyonalizmin bu temel görüşünü benimseyen Kuhn paradigmaların birbirine çevrilemediği ve paradigmaların rasyonel öğeler kadar rasyonel olmayan öğelerle de yönlendirildiğini savunmaktadır. Paradigma seçiminde ise "...ilgili bilim adamları topluluğunun kararının ya da tercihinin üzerinde daha yüksek bir ölçüt olmadığını" (Kuhn, 1991: 94) dile getirmektedir.

Kuhn'a göre her paradigmanın kendine göre bilimsel standartı ve bilimsel ölçütü mevcut olup bu standart ve ölçütler eş-ölçüştürülemez bir yapıyla birbirlerine çevrilemez özelliktedirler. Ayrıca paradigmaların ölçüştürülmesi için tarafsız bir ölçüt görevi görecektir ortak gözlemsel ve deneysel veriler olmadığından ve paradigmaların farklı kuramsal bakış açılarının farklı olgu algılarına yol açmasından dolayı paradigmaların eş-ölçüştürülmesi imkansızdır. Eş-ölçüştürülemezlik ile var olan herhangi bir paradigmanın diğerine üstünlüğü mümkün olmamakta, eş-ölçüştürülemeyen paradigmacılar birbirleriyle iletişim kuramamaktadır.

İki ayrı paradigmanın kavramlarının eş-ölçüştürülemezliği, Kuhn'un paradigma değişmesinin bir dinden başka bir dine geçişe benzediği görüşünü vurgulamaktadır. Farklı paradigmaları savunanlar arasında, ancak kısmi bir bağlantı olabilmektedir, çünkü birinin dilinin diğerinin dilinde karşılığı yoktur. Biri diğerini anladığını söylüyorsa, bu, onun diğerinin dediklerini kendi diline çevirmesi ve dolayısıyla

diğerini kısmen yanlış anlaması demektir. Yapılacak şey, diğerinin dilini ya da kuramını iyice öğrenmek, bundan sonra hangi kuramın doğru sayılabileceğine karar vermektir. Ancak, daha önceki bölümlerde de dile getirdiğimiz gibi, Kuhn'a göre kişi dünyayı bir anlamda belirli bir paradigma aracılığıyla görmektedir. Yani her iki dili öğrenmek mümkünse de, yansız bir açı yoktur. Kişi kendini daima bir paradigma içinde bulmakta, bir paradigmayı benimseyip, başka bir paradigmanın dilini öğrendiği zaman, durumu İngilizce konuşabilen ama Fransızca düşünen kişiyi andırmaktadır. Kuhn'a göre, kişi diğer paradigmanın diliyle konuşmaya, dünyayı onun kavramlarıyla görmeye başlar başlamaz, o paradigmayı kabul etmiş olur. Bu, ise Kuhn'a göre bir din değiştirmeye benzemektedir.

Kuhn'un eş-ölçüştürülemezlik savının temelinde yatan şey aslında gözlem ve deneyin nötr olmasından ziyade, yapılan gözlem ve deneyin paradigma çerçevesinde yapılması ve o paradigmanın da kendine ait kabullerinin olması yatmaktadır. Yani farklı paradigmlar, farklı bulmacalar çözmekte, hatta bu bulmacaların çözüm yöntemi bile paradigmadan paradigmaya farklılık göstermektedir. Bu durumu Kuhn şu şekilde "Paradigmanın değişmesiyle dünya coğrafi olarak değişmese bile bilim adamları paradigma değişiminden sonra artık farklı dünyalarda yaşamaktadır" (Kuhn, 1991:21) dile getirmektedir.

Kuhn'a göre paradigmlar arası ortaya çıkan kavramsal değişimler, rakip paradigmlar arasında iletişim kopukluğuna yol açmaktadır. Bu iletişim kopukluğundan dolayı "...farklı paradigmları benimseyen topluluklar, birbirlerini asla anlayamazlar. O yüzden, bir paradigmadan diğerine geçiş mantık değil, bir inanç meselesidir" (Irzık, 1990: 67). Eş ölçülemez olan eski ve yeni paradigmlar arasındaki geçiş gestalt atlamasına benzemekte, adım adım gerçekleşen bir geçişten ziyade ani oluşumlarla meydana gelmektedir.

Her paradigmayı savunan bilim adamı eş-ölçülemezlik kuramının etkisiyle dünyayı, paradigmada mevcut olan sorunsal bulmacaları ve bu bulmacaların çözümlerinin farklı olduğunu düşünmektedir. “Yani paradigmalar hem ontolojik, hem epistemolojik, hem metodolojik ve hem de aksiyolojik düzeyde bir farklılaşmayı gerektirirler” (Demir, 1992: 54). Paradigmalarda varılan sonuçların geçerliliği öncüllerin kabulüne dayandığından, farklı paradigmaların sonuçlarının ölçüştürülmesi anlamsız olmaktadır.

Eş-ölçüştürülemeyen paradigmalardan ortaya çıkan karşıt örnekler veya kural dışılıklar geçerli paradigmayı kendini yeniden üretemeyecek düzeyde zorlamakta ve ortaya çıkan bunalımlar sonucu devrimsel bir geçişle paradigma değişimi zorunlu olmaktadır. Oluşan yeni paradigmanın önceki paradigmaya göre daha iyi olduğu görüşü savunulmakta, bu durum da oluşan paradigmanın kendine ait bulmacaları için ürettiği çözümlerden ötürü normal karşılanmaktadır. “...aynen sosyal devrimlerde olduğu gibi bilimsel devrimlerde de yeni bilim anlayışı tüm bilgileri kendi merkezinden bakarak ve kendi rengine boyayarak yeniden kurar” (Demir, 1992: 54).

Paradigmanın “paylaşılan ortak değerler kümesi” (Elguea, 1985: 218) olarak da tanımlanmasıyla da paradigmalar arası bir değer yargı sistemi olmadan, hiçbir paradigmanın diğer bir paradigmayla avantaj ya da dezavantaj bakımından kıyaslanıp eleştirilemez olduğu görülmektedir. Kuhn’a göre yarışan iki paradigmadan birini seçmek birbiriyle mücadele eden iki siyasal kurumdan birini seçmeye benzemektedir. “Her paradigma kendisini, üzerine bina olunduğu değerleri kullanarak savunacağı için paradigmalar arası tartışmalar döngüsel totolojiye dönüşür” (Kuhn, 1970: 94). Kuhn’a göre yarışan iki paradigmadan birinin geçerli olması o paradigmanın “*daha iyi*” ve “*daha doğru*” bir açıklama getirmesinden değil, açıklama yapacağı bir paradigma oluşturmayı başardığından geçerli olmaktadır. Kuhncu anlayışta interparadigmatic bir değer yargısının

yerine, eş-ölçülemez de diğer paradigmlar içinde “*başarılı paradigma*” olarak karşımıza çıkan bir anlayış hakimdir.

Oluşan başarılı paradigma devrimsel bilim sürecinin temeli olarak hem sorunsal bulmacaları tanımlamakta hem de bulmacaların çözümüne ilişkin cevapları belirlemektedir. Bulmaca çözümü için gerekli tüm kurallar belirlenmekte ve bu kurallar değişime kapalı tutularak kendi içinde dogmatik bir yapı sergileyerek bilimsel bir devrime ihtiyaç duymaktadır. Bilimsel devrimlere neden olan paradigmalardaki eş-ölçüştürülemez yapı, bilimsel ilerlemeye dolaylı yoldan kaynaklık etmekte ve döngüsel olarak süreklilik göstermektedir.

III.BÖLÜM: BİR ANARŞİST BİLGİ KURAMI: PAUL KARL FEYERBAND

III.1. Feyerabend'in Hayatı

Felsefenin hayatına girişini tam bir tesadüf¹¹ olarak dile getiren ve post pozitivistimin en sivri düşünürü olarak tanımlanan Paul K. Feyerabend, bilim felsefesiyle uğraşp bilim felsefesine “*iyi gözle*” bakmayan, gerek “*yönteme karşı*” duruşuyla gerek “*akla veda*”sıyla tüm dikkatleri üzerine çeken Avusturyalı anarşist bilim felsefecisidir. 1924 yılında Viyana’da orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Birinci dünya savaşı sonrasında kıtlık, açlık, ayaklanmalarla ve yüksek enflasyonla mücadele eden Viyana’da; hastalıklarla boğuşan bir çocukluk geçirip zamanının çoğunu evde geçirmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden altı yaşında okula başladığında asosyal bir çocuk olarak arkadaşlarıyla sağlıklı bir iletişim kuramamıştır. Bu durumu şu şekilde dile getirmektedir: “Okula altı yaşında başladım. Garip bir tecrübeydi. Sokaklardan uzak tutulduğum için başka insanların nasıl yaşadığı ya da onlarla ne yapacağım hakkında hiçbir fikrim yoktu” (Feyerabend, 1997: 25).

Zaman içerisinde okula ve arkadaşlarına alışmış ve sağlık sorunlarından da kurtulmuştur. Okumayı öğrendiğinde kitapların büyüdü dünyasını keşfetmiş ve dünya onun için sürekli anlaşılmaz olaylarla dolu bir yer olarak kalmıştır. Lisede Latince ve İngilizce derslerini öğrenmenin yanı sıra Fen bilimleri derslerine katılmıştır. Özellikle “fiziğe ve astronomiye olan ilgim, okulumuzdaki mükemmel bir fizik hocası olan Profesör Oswald Thomas’dan kaynaklandı” (Feyerabend, 1997: 36) diyen Feyerabend, sıra dışı bir öğrenci

¹¹ Kağıt ciltli kitaplarımın çoğunu sahaflardan alırdım. Bir de birkaç peniye tonlarca kitabın alınabildiği mezar-öncesi satışlara giderdim. Küçük balyalar halinde gelirlerdi; ya balyanın tamamını alacaktınız ya da hiç. Ben oyun ve romanı bol olan balyaları seçerdim, fakat tek tük çıkan Platon, Descartes ya da Büchner’den (materyalist olan, şair olan değil) kaçamazdım. Bu istenmeyen fazlalıkları okumaya sırf meraktan ya da zarar etmiş olmamak için başladım herhalde. Kısa sürede, akıl yürütmenin şaşırtıcı potansiyellerini gördüm ve argümanların insanlar üzerinde etkili gibi görünen gücüyle büyüledim (Feyerabend, 1995: 36).

olarak tanımlanmış ve 16 yaşına geldiğinde fizik ve matematik alanlarında öğretmenlerinden daha iyi olduğu konuşulmuştur. Babasıyla birlikte bir teleskop inşa ederek İsviçre Güneş Enerjisi Enstitüsü'nde gözlemci olarak çalışmaya başlamıştır. Feyerabend bu dönemdeki çalışma alanlarını şöyle açıklamaktadır: “Fizik ve astronominin hem teknik hem de daha genel yönleriyle ilgileniyordum, ancak aralarında bir ayrım yapmıyordum. Benim için Eddington, Mach (Mekanik ve Isı Teorisi) ve Hugo Dingler (Geometrinin Temelleri) konularında bir uçtan öteki uca serbestçe hareket eden bilim adamlarıydı” (Feyerabend, 1997: 38).

Geniş bir ilgi alanına sahip olan Feyerabend, karşısına çıkan aktörlük fırsatını değerlendirirken birçok felsefi metni okumak durumunda kalmıştır. Sesiyle de gurur duyan Feyerabend, yıllarca şan dersleri alarak, korolarda şarkı söylemiştir. Eğitimli bir sesle şarkı söylemenin entelektüel bir uğraştan çok zevkli bir uğraş olduğunu dile getirerek o dönem hayat seyrini şu cümlelerle ifade etmektedir; “Hayatımın seyri artık açıktı: gündüzleri teorik astronomi, tercihen pertürbasyon teorisi alanında; akşamları provalar, özel dersler, vokal çalışmaları ve opera; gece de astronomi gözlemleri. ... Geriye kalan tek engel savaştı” (Feyerabend, 1997: 43).

Almanya ile Avusturya'nın 1938 yılında yeniden birleşmesiyle Feyerabend'in Yahudi arkadaşları okulda farklı muamele görmeye başlayıp Yahudi komşuları ortadan kaybolmaya başlasa da, Feyerabend olup bitenleri savaş bittikten sonra kitaplardan, gazetelerden ya da televizyonlardan öğrendiğini dile getirmektedir. Ona göre Almanya'nın Avusturya'yı işgali ahlaki bir sorundan ziyade, rahatsızlık yaratan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Etrafında olup bitenlerle ilgilenmemiş, her şeye mesafeli yaklaşım bir grupta özdeşleşmemiş olsa da orduya katılarak askerliği tercih etmiştir.

Liseyi bitirdikten sonra Naziler tarafından düzenlenen bir ordu hizmetinde görev almak için Almanya'ya eğitime gönderilmiştir. Önce savaştan uzak kalmak istese de, kışları temizlemekten bıkınca cepheye gönderilmeyi istemiştir. Rusya'ya ve Polonya'ya cepheye gönderilmiş ve burada omuriliğine aldığı bir kurşunla ömür boyu ağrı ve sızı içinde yaşamıştır.

Felsefe kitaplarını okuması gibi felsefe hocası olması da tamamen bir tesadüf sonucudur. Viyana'da beş parasız dolaşırken arkadaşlarından bir olan Elizabeth Anscombe'un önerisi üzerine felsefe dersi vermek amacıyla Oxford'a felsefe bölümüne başvurmuştur. Elizabeth Anscombe onu böyle bir başvuru için, 'senden iyisini mi bulacaklar' diyerek ikna etmiştir. Feyerabend, Elizabeth Anscombe ile Wittgenstein'in eserlerini İngilizceye çevirmek için Almanca öğrenmek amacıyla Viyana'ya geldiğinde tanışmış ve arkadaş olmuşlardır. Feyerabend'in Anscombe ile olan ilişkisi, düşüncesinin gelişimi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Elizabeth Anscombe'ın önerisi üzerine Oxford'a başvuran Feyerabend aynı anda Bristol ve Avustralya'ya da başvuruda bulunur ve Bristol'de felsefe bölümünde iş bulur. Bu zamana kadar felsefe ve bilim felsefesi konusunda hiçbir hazırlığı olmayan Feyerabend, ders konularını öğretmek zorunda olduğu için felsefe öğrenmek zorunda kalır. Bu arada konferanslara çağrılır ve birçok meşhur felsefeci ve bilim felsefecisi ile tanışır. Tanıştığı felsefecilerin birçoğunun söylediklerini beğenmez ve onları eleştirmeye başlar. Birçok eseri bu tür konferanslarda ileri sürülen görüşlerin eleştirilmesiyle başlayan çalışmalarıdır.

Feyerabend, 1946 yılında Viyana Üniversitesi'nde Tarih, Sosyoloji, Fizik, Astronomi ve Matematik okumaya başlamış, Viyana Çevresi grubuna ait filozof ve bilim

felsefecisi olan Victor Kraft'ın yanında felsefe doktora sınavını vermiştir. Amerikalı filozof Arthur Pap'ın Viyana'ya ziyareti sonrasında onun görüşlerinden etkilenen Feyerabend, bilimle ilgili felsefi sorulara bir ilgi duymaya başlar ve bu sorulara bütün mesleki yaşamını adar. Pap'ın görüşlerinden etkilenerek öncelikle pozitivist bir bilim anlayışına yakın durur.

Bu dönemdeki görüşlerini “empirik” olarak tanımlayan Feyerabend, adını Victor Kraft'tan alan Kraft-Kries adlı felsefe grubunun yaz kampındaki toplantılarına katılmıştır. Bu toplantılarda çalışmalarını derinden etkileyecek olan Karl Popper ile tanışmıştır. Önce kendini koyu bir Popper'cı olarak tanımlasa da sonra tamamen hocasını reddetmeye varacak kadar tersi bir duruş sergileyerek çoğu eserinde açık ya da örtük olarak Popper'ı eleştirmiştir.

Feyerabend, görüşlerinden oldukça etkilendiği Wittgenstein ile de yukarıda adı geçen Elizabeth Anscombe vasıtasıyla ölümünden yaklaşık bir buçuk yıl önce Viyana'ya geldiğinde şahsen tanışmış ve Ludwig Wittgenstein'in yazılarını keşfederek pozitivismi terk edip daha köktenci görüşlere yönelmiştir. Wittgenstein'in felsefe ve bilimin geleneksel varsayımlarını bir kenara bırakabilme özelliğinden etkilenmiştir. Kant'ın Hume'u okumasında olduğu gibi Feyerabend de dogmatik uykusundan Wittgenstein'i okuyarak uyanmıştır.

1951'de doktorasını bitirdikten sonra 1952'de British Council bursu kazanarak Ludwig Wittgenstein'la asistanı olarak çalışmak üzere Londra'ya taşınmıştır. Ancak Wittgenstein o taşınmadan öldüğü için, 1952 yılında London School of Economics'ta Karl Popper ile çalışmaya başlar ve bu esnada Popper'ın öğrencisi olan Imre Lakatos ile tanışır. Thomas Kuhn ile Karl Popper'ın görüşlerini uzlaştırmaya çalışan ünlü bilim felsefecisi olan Imre Lakatos bilim savunucusudur ve bilimin bir rasyonalitesinin olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Feyerabend derslerde Lakatos'u daha çok tahrik etmek amacıyla

bilim aleyhine argümanlar geliştirir ve uzun uzun tartışırlar. Bir gün Lakatos bu aykırı görüşlerini yazılı hale getirmesini, kendisinin bunlara vereceği cevaplarla birleşince iyi bir eserin ortaya çıkacağını söyler. Hatta bu teklifi yaparken, “Mümkün olduğu kadar uç fikirler geliştir” diyerek Feyerabend’i biraz da tahrik eder. Rasyonalist bir bilim görüşü savunan Lakatos ile bu görüşü kabul etmeyerek karşı çıkan Feyerabend, karşılıklı diyaloklardan oluşan bir kitap yazmaya karar vermişlerdir. 1974’te I.Lakatos’un ani ölümü bunu mümkün kılmamış, bu projenin yarısı olarak gerçekleşen tek taraflı hali 1987’de “*Yönteme Hayır*” (*Against Method*) olarak bastırılmıştır. Feyerabend’in Yönteme hayır’ı yazarken bilim alanında bu kadar gürültü koparacağını beklemediğini kitabı yazdığında sarf ettiği şu cümlelerden anlayabilmekteyiz: “Bu yazdığım son şey olacak; artık sessizce köşeme çekilip televizyon izlemek, güneşlenmek, sinemaya gitmek, bir iki macera yaşamak, beni geçindiren konuşmalar için azıcık hazırlıkla yetinmek istiyorum” (Feyerabend, 1995: 176). Güncel felsefi çalışmaları ve yöntemleri katı bir şekilde eleştirip reddine giden kitap, birçok tepkiye maruz kalarak dikkatleri Feyerabend üzerinde odaklamıştır.

1958-1990 yılları arasında, emekli olana kadar Kaliforniya Berkeley ve Zürih’teki Teknik Üniversite’de profesör olarak çalışmış, aynı zamanda Auckland, Hamburg, Kassel, Brighton ve Yale Üniversitelerinde de dersler ve seminerler vermiştir. “Bu sürede bilime eleştirel bir biçimde yaklaşır ve daha sonra anarşist ve Dadaist olarak tanımladığı görüşler öne sürer” (Liukkonen, 2008).

1989 yılında dördüncü ve son evliliğini yapan Feyerabend, 1990’da Berkeley’den emekli olduktan sonra İsviçre’ye taşınarak gözlerden uzak bir yaşam tercih etmiştir. Bu süre içinde kendi yaşam öyküsünü kaleme aldığı “*Vakit Öldürmek*” isimli eserini tamamladıktan sonra, beynindeki bir tümörden ötürü 11 Şubat 1994 yılında hayata gözlerini yummuştur.

III.2. Feyerabend'in Kronolojik Biyografisi

Bilimsel gelişmenin ancak yeni teorilerin eskilerini yadsımasıyla sağlanabileceğini ileri süren Feyerabend, bu bağlamda “anarşist” olarak nitelendiği bir metodoloji ileri sürmüştür. Feyerabend'in anarşist bilgi kuramı üzerinde söylediği felsefeyi anlamak için hayatına kronolojik bir bakış açısı ile kısa bir göz atmak faydalı olacaktır. Stanford Encyclopedia of Philosophy, yazarın kronolojik olarak hayatını anlatmaktadır. Bu metin içerisinde çalışmam için en önemlileri seçilerek burada ele alınmıştır:

1940: Arbeitsdiens'te göreve getirilir.

1942: Alman ordusunun öncü gurubunda askere alınır.

1943: Annesinin intihar ettiğini öğrenir.

1946: Almanya Demokratik Reform Kültürel Derneğine katılır.

1947: Vienna'ya üniversitedeki sosyoloji ve tarih eğitimi için geri döner. İlk makalesini fizik üzerine yayınlar ve “saçma bir pozitivist” olarak nitelendirilir.

1948: İlk evliliğini gerçekleştirir; Popper ile bir seminerde tanışır.

1949: Viyana Çemberi üyeliğine katılarak Wittgenstein ile tanışır.

1951: Londra'da Cambridge Üniversitesi'nde, British Council bursu kazanarak Wittgenstein'in danışmanlığı altında doktora çalışmalarına başlamak ister ama oraya varmadan Wittgenstein ölür ve Feyerabend'in danışmanı Popper olur.

1952: Kuantum Teorisi ve Wittgenstein üzerine odaklanarak London School of Economics'de 1 yıl kalır.

1953: Viyana'ya geri döner ve Popper'in bursunu uzatması üzerine “*The Open Society and its Enemies*” adlı eserini Almaca'ya çevirir.

1954: Kuantum Mekaniği ve Wittgenstein üzerine ilk makalesi yayınlanır.

1955: University of Bristol, İngiltere’de ilk kez tam zamanlı öğretim görevlisi olur.

1958: California’da vermiş olduğu iki önemli bildiri ile pozitivist ve teori ve uzmanlık arasındaki ilişkinin bilimsel gerçeklik hesaplamalarına karşı Popper’in yanlışlanabilirliğinden etkilenerek bir argüman geliştirir.

1959: Doğal ABD vatandaşlığına kabul edilir.

1960: “*Das Problem Der Existenz theoretischer Entitäten*” adlı yapıtı ile teorik bağımsızlığın özel bir sorunu olmadığı ve bütün mevcudiyetin hipotetik olduğu argümanını geliştirir.

1962: Wittgenstein’in araştırmalarından etkilenerek “incommensurability” kavramına eleştiri getirir.

1963-65: Görgülcülük üzerine çalışmalarda bulunur. İlk denemesi olan *Görgülcülüğün Sorunları* adlı yayını basılır.

1967: Bu yıllarda çalışmalarını “kuramsal çoğulculuk” üzerine yoğunlaştırır.

1969: Ampirik bilimsel teori çalışmalarından vazgeçmeye başlar. Yani önceleri deneçiliği savunurken sonraları bundan vazgeçer.

1970: *Consolidations for the Specialist* yayınlanır. Hemen ardından Bilgi Anarşizmi üzerine olan *Yönteme Karşı* adlı denemesi yayınlanır.

1974: Arkadaşı İmre Lakatos ölür ve 1975 yılında *Yönteme Karşı* yayınlanır. Burada aldığı eleştirilere karşılık 1978 yılında *Özgür Bir Toplumda Bilim*’i yazar.

1981: Feyerabend’in Felsefi Yayınları İngilizce olarak basılır.

1991: *Özgür Bir Toplumda Bilim ve Yönteme Karşı* adlı yapıtları ikinci baskılarını yapar. Bu yılda Zürih’te emekliye ayrılır ve *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi* adlı eserini yazar.

1994: 11 Şubat 1994 yılında Zürih’te ölür” (Stanford Ansiklopedisi Web Sayfası, 28 Kasım 2002).

III.3. Feyerabend'in Eserleri

İlk dönem çalışmaları

➤ **Açıklama, İndirgeme ve Deneycilik** (*Explanation, Reduction and Empirism* 1962).

➤ **Mikrofiziğin Sorunları** (*Problems of Microphysics* 1962).

Son dönem çalışmaları

➤ **Yönteme Hayır** (*Against Method*, 1975): Feyerabend, *Yönteme Hayır*'da bilim için geçerli olan yöntem bilgisel maksimin “ne olsa uyar” olduğunu savunarak bilgi kuramsal anarşizmi bilim felsefesinin içinde bulunduğu sorunlu duruma çözüm olarak sunar.

Bu yapıtıyla, deneyci-duyumcu (empirist) (anglo-amerikan empirizmine) anlayışa saldırıya geçmiştir.

➤ **Özgür Bir Toplumda Bilim** (*Science in a Free Society*, 1978): *Yönteme Hayır*'a getirilen eleştirilere karşı bir yanıtıdır.

➤ **Felsefi Yazılar** (*Philosophical Papers*, 2 cilt, 1981): Birinci cildi Gerçekçilik, Uşçuluk ve Bilimsel Yöntem (*Realism, Rationalism and Scientific Method*), ikinci cildi Deneyciliğin Sorunları (*Problems of Empiricism*) adını taşımaktadır.

➤ **Akla Veda** (*Farewell to Reason*, 1987): Bilim ile bilim felsefesine egemen olan usallık düşüncesini eleştirir.

➤ **Bilgi Üzerine Üç Söyleşi** (*Three Dialogues on Knowledge*, 1991): Bilgi kuramsal anarşizme getirilen eleştirilere verilen yanıtlardan oluşmaktadır.

- **Vakit Öldürmek** (*Killing Time*, 1995): Feyerabend'in ölümünden hemen önce tamamladığı özyaşam öyküsüdür.

III.4. Feyerabend Ve Tahtından İndirilen

Egemen Bilim

Popper'a göre yanlışların sürekli olarak elenmesinden başka bir şey olmayan (Baudouin, 2003:43), Kuhn'a göre ise mutlak değişmez olmasa da kalıcı ve yaygın olan özellikleri tarihsel incelemenin de şaşkırtıcı bir tutarlılıkla gösterdiği gibi bir üst düzeydeki, yarı metafizik ilkeler (Ömerustaoğlu, 1999: 48) olarak tanımlanan bilim Feyerabend'e göre ise insan tarafından geliştirilmiş olan pek çok düşünme biçimlerinden yalnızca biridir, en iyisi de olmak zorunda değildir (Feyerabend, 1995: 204).

Bilim alanındaki epistemolojik anarşizm görüşüyle ün kazanmış olan çağdaş bilim felsefecisi Feyerabend, çağdaş dönemde modern toplumda, bilime çok özel ve üstün bir statü kazandırıldığını, bilimi insan tarafından geliştirilen birçok düşünme tarzından biri olarak kabul ederek bilimi tek ve yegane bilgi üretme biçimi olarak gören günümüz çağdaş bilim anlayışına sert eleştirilerde bulunmuştur. Feyerabend'e göre bilim bu tek ve yegane olma özelliğini doğru ve evrensel sonuçlara ulaştığı için değil; diğer bilgi üretme biçimlerini yok saydığı, zaman zaman bilim düşmanı ya da şarlatan olarak tanımladığı için haksız olarak elde etmiştir. Çağdaş bilim aynı zamanda diğer bilgi üretme biçimlerini nesnellikten yoksun olarak değerlendirerek, yargılamış ve yok saymıştır. Toplumsal yapı için tehlikeli olan boyutu ise bugünkü bilim anlayışının kendisine duyduğu özgüven ve insanlığın bu bilim anlayışına duyduğu sonsuz ve sorgusuz güven duymasıdır. Feyerabend, özünde ve genelde oluşan bu güven ve özgüvenin yanlış olduğunu göstermeye çalışıp bugünkü bilim anlayışını

eleştirirken tarihsel bir bakışla toplumsal çözümler yaparak bilimin haksız yere oluşturulan egemenliğini derinden sarsmıştır.

Bilimleri bulutların arasından, bulunduğu o yüce yerden aşağıya etmek için neredeyse mutlu ve gözü pek bir Dadacı¹² edasıyla öne sürdüğü ve savunduğu bu “metodolojik anarşizm”in öncüsüne göre; büyücülük, simya ve astroloji gibi geleneklerin egemen olduğu bir toplumda buna benzer etkinliklerin bilimle birlikte eşit ve aynı biçimde iktidara ve kaynaklara ulaşma şansı olduğunu ileri sürmekte tereddüt göstermemelidir. Bilindiği gibi geleneksel tüm sanatları ve kuramlarını hor gören ve hatta yadsıyan Dadacılar olduğu gibi, bilim kuramlarının ve metodolojilerinin hemen hepsinin köküne kibrit suyu dökmeye çalışan bir düşünürle karşı karşıya bulunmaktayız. İşte bu nedenle onun da tıpkı Dadaist sanatçılar gibi bilim, yöntem ve kuramlara karşı bayrak dadaist bir provokatör gibi kıskırtıcılığa giriştiği söylenebilir.

Bilimle devletin birbirinden ayrılmasını öneren filozof, bilim adamlarını iktidara getiren her türlü siyasal sisteme karşı çıkmıştır. Bilim adamının çalışmalarının tam anlamıyla kişisel olduğunu ve bilim adamı olmayanların bundan etkilenmemeleri gerektiğini öne süren Feyerabend, çalışmalarını bilim felsefesi üzerinde yoğunlaştırmıştır (Bozkurt, 1995: 301).

Feyerabend’e göre bilim; son iki yüzyıldaki göz kamaştırıcı başarılarına rağmen ne hakikatin tılsımlı anahtarıdır, ne tümüyle akılsaldır, ne evrensel yöntem ve usullere bağlıdır, ne kusursuzdur, ne de her zaman insanın yararınadır. Bilim başarısını aklın sınırlarını, aşmasına, bilim felsefecilerinin evrensel olduğunu iddia ettikleri yöntemlere, kurallara ve usullere uymamasına, “bilimsel akılsallık” ya da “bilimsel yöntem”den uzak durmasına, kısacası yaratıcı ve kültürel çoğuluktan yana oluşuna borçludur.

¹² **Dadaizm**; Birinci Dünya Savaşı’nın dehşetinden kaçıp kurtulmak üzere, İsviçre’ye yerleşen bir grup şairin kurduğu, sanatta akıl dışılığı ön plana çıkartan edebiyat akımına verilen ad. Akım bu terimi, salt anlamsız bir sözcük olduğu gerekçesiyle benimsemiştir.

Toplumdaki diğer geleneklerden hiçbir ayrıcalığı olmaması gereken “Batı Bilimi”nin, dünyanın her yerinde rakipsiz bir egemenlik kurduğunu dile getiren Feyerabend, bu durumun nedenini bilimin akılsal oluşu ya da işsel üstünlüğünde değil, devletle bütünleşerek bütün diğer kültürleri, değerleri, yöntemleri, usulleri “akıldışı” “bilimdışı” ilan ederek yok etmiş olmasından kaynaklandığını savunmaktadır. Bilimin bu tutumunun bilim dışı alanları haksız bir zaferle baskı altında tuttuğu, bilimsel doğrular konusunda tekelci bir konuma getirdiğini dile getirmektedir. Bilimin bu tekelci konumunu ve yegane bir bilgi aracı olma özelliğini kabul etmeyip bu durumun yaşamdaki, bilimdeki değişme ve gelişmeyi göz ardı etmek olduğunu söylemektedir. Bu da Feyerabend için bilginin sonsuz değerler aldığı olgusal varlık alanında, uygar yaşam tasarımının oluşumuna engel olacak dogmatik bir inançlar silsilesini temsil etmektedir.

Feyerabend bilimin modern insan üzerinde, Hıristiyanlığın Ortaçağ insanı üzerindeki nüfuzuna benzer bir statü kazandığını savunmuş, putlaştırılan bilimin insanın gözündeki yüksek statüsünü kurumlaşmış bir baskı sayesinde koruduğunu belirtmiştir. Bu baskıyla bilim adamlarının da toplumun yapısını belirleyen, neyin doğru olup olmadığı konusunda fetva veren din adamlarına dönüştüğüne dile getirmiştir. Özellikle kuramsal düzeyde bilim, mistik düşünce ölçüsünde öznel, ideolojiler gibi bağınaz, onlar ölçüsünde totaliter olmaya yöneliktir. Kilisenin Orta Çağ’daki baskı ve egemenliğini çağımızda bilim kurmuştur. Bilimin bu bağınaz yapısının hem bilimsel gelişim için hem de toplumsal ilerleme için bir tehdit oluşturduğunu dile getirerek, özgür bir toplum için bilimsel çalışmaların halkın denetimine açılması gerektiği ve bilim ve devletin birbirinden ayrılması gerektiği hususuna değinmektedir.

Mantıksal pozitivistten itibaren bilim ile felsefe arasındaki farklılığın ne olduğuna ilişkin tartışmalarda bilimin tartışmasız üstün bir konumda görüldüğüne işaret

eden Feyerabend, bir yandan bilimi sorgularken bir yandan da bilim felsefesine ilişkin tartışmaların eksenini kaydırmaktadır. Bir noktadan sonra neyin bilimsel olduğu yahut bilim olanla olmayanın birbirinden ayırt edilmesini mümkün kılacak ölçütlerin neler olduğunun o kadar önemli olmadığı düşüncesi geçerli olacaktır. Çünkü, ona göre bir bilginin bilimsel olması, ona insanların itaatini zorunlu kılacak bir nitelik kazandırmamaktadır.

Feyerabend'e göre bilim; din, ideoloji, astroloji hatta falcılık gibi uygulamalardan sadece biri olarak kabul edilmelidir. Bilim, diğer arayışlar gibi üstünkörü ve temelde irrasyonel olup; dayandığı varsayım veya ilkeler, ya da ulaştığı sonuçlar bakımından üstün bir özelliğe sahip değildir. Feyerabend, çağdaş bilimin üstün bir özelliğe sahip olduğunun kabul edildiği; dogmatik, dayatmacı ve kör bir zihniyetin bilimde egemen olduğunu dile getirip bu durumu sert bir şekilde eleştirmiştir. Bu noktada Popper ve Kuhn'dan farklı olarak bilimi bir bilgi üretme biçimi olarak değerlendirmekte, bu değerlendirmesini yaparken de “doğadan, insandan, yaşamdan, özgürlükten” söz ederek diğer bilim eleştirmenlerinden tutumsal olarak farklılaşmaktadır. Bu durumu Güzel şu şekilde ifade etmektedir: “Kendi bilim felsefesinde vurguladığı temel şey, bilimin insan için olduğu, bilimsel etkinliklerde insanın göz ardı edilmemesi gerektiğidir. Feyerabned, Viyana Çevresi'nin bilim anlayışının göz ardı ettiği, yok saydığı insanı, yeniden bilim denen şeyin tam ortasına koyduğu savındadır” (Güzel, 1996: 10).

“Yeteri kadar insancıl” olmadığı noktasında eleştirdiği bilime insancıl bir nitelik kazandırmak için “*Yönteme Karşı*” eserini kaleme almış ve bilime yönelttiği kapsamlı eleştirilerini de bu eserinde dile getirmiştir. Feyerabend bu durumu şu cümlelerle dile getirmektedir:

Bu kitabı yazarken taşıdığım temel dürtü düşünsel değil, insancıldı. ‘Bilgiyi ilerletmek’ değil, insanlara arka çıkmak istedim. Tüm dünya üzerinde insanlar kısmen rahat, kısmen tehlikeli ortamlarda hayatta kalmanın yollarını geliştirdiler. Anlattıkları hikayeler ve katıldıkları etkinlikler hayatlarını zenginleştirdi, onları korudu ve onlara anlam verdi. ‘Bilginin ve uygarlığın ilerlemesi’ -Batı yöntemlerinin ve değerlerinin dünyanın dört köşesine yayılma sürecine verilen addır bu- insan zekasının ve merhametinin bu harikulade ürünlerini, şöyle bir bakmaya bile tenezzül etmeden yok etti. ‘Bilginin ilerlemesi’ birçok yerde zihinlerin öldürülmesi anlamına geldi” (Feyerabend, 1999: 24).

Bu açıklamasıyla bilimin doğaya egemen olmak için başvurulan bilgi üretme biçimlerinden sadece biri olduğunu, bilimin kendinden başka bilgi üretme fikrini unutacak kadar bilimsel bilgiye odaklandığını dile getirerek geleneksel bilimsel yöntem tartışmalarına önemli bir nokta koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda bilim, diğer olası perspektiflerden ne daha iyi ne de daha kötü olan herhangi bir perspektiften başka bir şey değildir. Sonuç olarak söylenebilir ki bilimin akılcı ve deneysel olma gerekçesiyle yarattığı üstünlük savı yersizdir, doğruluk ve bilgi hiçbir çalışma biçiminin tekeline değildir.

III.5.Bilgi Kuramsal Hastalığın Anarşist Devası:

“Yönteme Hayır”

Feyerabend’e göre; “Epistemoloji hastadır, tedavi edilmelidir ve ilaç anarşizmdir” (Bozkurt, 1995: 299). Feyerabend, günümüz epistemolojisinin ve bilim felsefesinin yöntemsel olarak bilgi kuramsal hastalığa yakalandığını; bu hastalığa da bilimsel standartlara alternatif olan *epistemolojik anarşizm* ile gelen *yönteme hayır* söyleminin ilaç olduğunu savunmaktadır. Fakat bu ilacın sürekli değil hastalık geçene kadar alınması gerekmektedir. Feyerabend’e göre bilimsel yasalar kısmen değil bütünüyle bile yanlış olabilirler ve gerektiğinde düzeltilebilirler. Bu açıdan her ilkenin eleştirilebilir

olduğunu ve sonuçlarına güvenilmez bir bilimin artık anarşizmin dostu değil; bilakis sorunu olduğunu iddia etmektedir. İşte bu aşamada, “bilimin bırakılmalı mı yoksa kullanılmalı mı? sorusunun yanıtını bilgikuramsal anarşizm’de aramak gerektiği görüşünü savunmaktadır” (Güzel, 1986: 10-11).

Bu hastalığın sebebinin bilimsel metodolojinin aşırı yetki ve güç sahibi olması ve bununla beraber bilim adamlarına neler yapmaları gerektiğinin dikte edilmesi olduğunu dile getirmektedir. Bu şekilde bilimin toplumun gelişmesine hizmet etmekten ziyade; bilimin sadece bilim için yapılarak, bilgi kuramsal bir hastalığın pençesine düştüğünü vurgulamaktadır. Bu hastalıkta bazı büyük bilim adamlarının bilimsel yöntem ilkelerini çiğnediğini dile getirmektedir. Feyerabend’in deneyci, duyumcu(empirist) bilimsel anlayışla oluşan bu bilgi kuramsal hastalığa “Yönteme Hayır” anlayışıyla savaş açtığı görülmektedir. Çünkü ancak bu anlayış sayesinde bilimsel alanda her şeyin mümkün olduğu kabul edilerek bilimsel standartlar bu ilke çerçevesinde ele alınmaya başlanacaktır. Feyerabend, bu hastalığın bir sonucu olarak putlaştırılan bilime “Epistemolojik Anarşizm” ile başkaldırdığını ve hocası K. Popper’in rasyonalizm ya da ussal eleştiricilik anlayışına dahi acımasızca saldırmasına engel olamadığını dile getirmektedir.

Feyerabend bahsettiği bilgikuramsal hastalığın nedenini bilimde kullanılan tek yöntem; aklın temel ölçüt oluşu; nesnellik ve bilim dışındaki bilgi üretme biçimlerinin dışlanması olarak tanımlayıp bu hastalığa ilaç olabilecek yöntemini önermektedir. Bilgi kuramsal hastalıkta bilim felsefecileri ve yöntembilimciler bilimi katı bir kalıba sokmak için büyük çaba sarf etmekte ve bütün bilim adamları, bilimin tek, değişmeyen ve güçlü bir epistemolojisi olduğunu düşünmeksizin faaliyetlerini sürdürmektedirler. Feyerabend’e göre, bilgi kuramsal bu hastalık, bilim alanında *saltanat sürerek* bilimsel faaliyetleri *yönetememektedir*. Bu yüzden, toplumun bilimin hegemonyasından kurtarılması gibi

bilimin de yöntembilimcilerin öngördüğü kurallar dizisinin hegemonyasından kurtarılması gerekmektedir ve bu da ancak epistemolojik anarşizm ile mümkün olmaktadır.

Feyerabend'in önerdiği Epistemolojik anarşizm bilimin ve kültürün ilerlemesi noktasında toplumsal bir deva olduğu söylemiyle bilim çevrelerinde ciddi sarsıntılara yol açmış; Feyerabend bu Anarşist devasıyla bireysel, toplumsal ve epistemolojik alanda var olan dogmaları ortadan kaldırmıştır. Dogmaların ortadan kaldırılmasıyla daha önce saçma, mantıksız ya da akıl dışı kabul edilen düşünceler özgürce düşünsel alanda kendini savunabilmiştir. "Yöntembilimsel bütün kısıtlamaları reddeden Paul Karl Feyerabend" (Feyerabend, 1991: 223), bilim tarihinin incelendiğinde bilim adamlarının fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve tarihsel birçok kısıtlamalarla karşı karşıya bulunduğunu savunmaktadır. Bütün yöntembilimlerin sınırlı olduğunu, bir dizi kuralı başkalarıyla değiştirmeyi amaçlamadığını, geliştirdiği zıttına tümevarımının yeni bir yöntembilim olmadığını ifade eden P. Feyerabend, epistemolojik açıdan anarşisttir. Feyerabend'e göre siyasal anarşizmden farklı özelliklere sahip olan epistemolojik anarşizmin mutlak olarak karşı olduğu tek konu, evrensel ölçüt anlayışıdır. "Feyerabend'e göre siyasal anarşizm anlayışı bilime inanç duyarken, kendi anarşizmi Dadaizm'le özdeşir ve bilim dahil hiçbir ölçütü onaylamaz" (Feyerabend, 1991: 38).

Epistemolojik anarşizmin hiçbir kuram ya da ideolojiye bir bağlılığı ya da düşmanlığı söz konusu değildir. Bilim yapmak için değişmez, bağlayıcı ilkelere sahip olan yöntem gerekliliği düşüncesini kabul etmemektedir. Bunun sebebi ne kadar sağlam olursa olsun ihlal edilmemiş kuralın olmadığı düşüncesidir. Bu bilimsel kurallardaki ihlallerin dikkatsizlik ya da yetersizlikten olmadığını, bilimsel ilerleme için gereklilikten kaynaklandığını dile getirmektedir. Örneğin, Kopernik Devrimi, modern atomculuğun yükselişi, ışığın dalga kuramının aşama aşama ortaya çıkışı gibi olayların ve gelişmelerin

kaynağında bazı düşünürlerin kendilerini yöntembilimsel kurallar tarafından sınırlandırmamaya karar vermeleri veya bu kuralları istemeden çiğnemeleri yatmaktadır.

Feyerabend'e göre;

'Bilimsel Yöntem' diye bir şey yoktur; her araştırmanın temelini oluşturan ve onun 'bilimsel' dolayısıyla güvenilir olmasını garantileyen tek bir usul ya da kurallar dizisi yoktur. Her proje, her teori, her usul kendi içinde ve ele aldığı süreçlere uyarlanmış standartlarla değerlendirilmelidir. Koşullar ne olursa olsun her büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli gerçekçi değilse, uygunluğun değişmez ölçüsü olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri, hatta evrensel ve kalıcı bir akılsallık fikri de o denli gerçekçi değildir (Feyerabend, 1991: 131).

Feyerabend'e göre evrendeki çeşitlilikten kaynaklı olay ve durumların tek bir açıklama ile açıklanamayacağı, böyle bir düzenin söz konusu olamayacağı gözlenmektedir. Bilimde hangi tür bilginin başarılı olacağını belirlemek için alternatif kuramların birbiriyle yarışmasının sağlanması gerekmektedir. Yani daha önce bahsettiğimiz gibi plüralizm esas alınarak, kabul edilmeyen teoriler de karşıt teorilere katkı sağlamak için varlığını sürdürecektir. Kuramsal çoğulculuk bilime yarar sağlamakta, bilimin özgür gelişiminde oluşan tehlikeyi ortadan kaldırmaktadır. Tek bilimsel yöntemle bilim dışı sayılan bilgi üretme biçimleri, kuramsal çoğulculuk sayesinde egemen olan bilgi türleri ile ortak değere sahip olacaktır.

III.6. Anarşist Deva İle Bilimsel "Akla Veda"

Feyerabend bilimsel standartların meşrulaştırılması için kullanılan "*akıl*" ya da "*akılsallık*" ölçütlerine karşıt bir tavır sergileyip bu kavramların bilimin evrenselliğine hiçbir katkı sağlayamayacağını dile getirmektedir. Akıl ile uygulama konusunda bilim adamlarını acımasız bir şekilde eleştiren Feyerabend, bilim adamlarını *akılın köleleri* olarak

suçlamaktadır. Bu durumda olan bilim adamlarına iki seçenek sunmaktadır; ya aklın seçilmesini ya da bilime sahip çıkılması gerekliliğini dile getirmektedir.

Akılcılığa göre bilim, sistemli, açıkça belirlenebilen biçimde üretilmekte ve diğer bütün gelenekleri ezip geçmektedir. Feyerabend bu görüşe karşı çıkarak, bilimsel keşiflerin akılcıların yöntemleriyle çeliştiğini, bilimin aslında akıl yoluyla ilerlemediğini, tam tersine akılcılığın açık ve kesin yasalarla bilimin yolunu kestiğini ifade etmektedir. Feyerabend'e göre bilimin oluşumunda akıldan ziyade akıl dışı verilerin önemli olduğu vurgusu yapılmaktadır. Bu yüzden "akıl" ya da "akılsallık" kavramlarının bilimin otoritesini oluşturamayacağını nedenini de aklın bilimin nesnelliğine temel gösterilse de kendisinin nesnel bir ölçü ya da insani bir özellik gösteremeyeceği olarak izah etmektedir. Aklın da bilim gibi evrensel bir üstünlüğe sahip olamayacağını dile getirmektedir. Bu durumu 'Akılcı bir tartışmanın nesnelliği' cümlesinin arkasındaki hata ve yalanlarla birlikte sergilediğini, bu tür bir tartışmanın standartlarının 'nesnel' olamayacağını sadece durumdan menfaat sağlayan gruplara herhangi bir gönderme barındırdıkları için 'nesnel'miş gibi görüneceklerini dile getirir.

"Akıl" ya da "akılsallık" kavramlarının ortak bir değer olarak varsayılmasının dayatıldığını dile getiren Feyerabend, bu kavramlara uygun olmayan tutumlu davranışların toplumdan yavaş yavaş dışlanacağını vurgulamaktadır. Bilimsel alanda aklın kurallarına uymamak, Orta Çağ'da dinin kurallarına uymamaya eşdeğer uygulamaya tabi olmakta ve ağır cezalandırılmaktadır. "Akıl ve Akılcılığın tanrı, kral ve tiranların, ve onların amansız yasalarının sahip olduğu türden bir hale (aura) ile kuşatıldığını, ve yine onlarla aynı türden birer iktidar odağı olduğunu söyleyebiliriz" (Feyerabend, 1994: 21). Belirli toplumsal ve evrensel koşulda bir standart olarak kabul edilen aklın, son derece öznel ve anlaşılması güç

bir değer olduğunu dile getiren Feyerabned; akıl için bundan fazlasını söylemenin gereksiz olduğunu aktarmaktadır.

Feyerabend temel hedefini “*Özgür Bir Toplumda Bilim*” adlı eserinde şu cümlelerle: “Akılcılığın bütün geleneklerin uymak zorunda oldukları bir standart olmayıp, çok sayıdaki gelenekten yalnızca biri olduğunu göstermek” (Feyerabend, 1999: 15-16) dile getirmektedir. Bu amaca bizi götüren ise günümüz bilim anlayışındaki, akıl anlayışının kendisini yegane egemen olarak dayatmasıdır. Bilim kendisini akla dayandırarak meşrulaştırmakta, akıl ise bilimin içinde meşru bulmaktadır. Feyerabend’in burada yaptığı bir akıl düşmanlığından ziyade, aklın bilgi üretimi için yeterli bir araç olmaması ve kullanımının sınırlı bir yöntem olduğunu aktarmasıdır. Bu eksikliklerine rağmen aklın yegane ve evrensel bir gelenek olarak kabul edilerek zorba bir yapıya bürünmesine karşı çıktığını “Ben asla ‘aklı küçümsemedim’, karşı çıktığım sadece aklın bazı putlaştırılmış ve zorba versiyonlarıydı” (Feyerabend, 1997: 134) cümleleriyle ifade etmektedir.

Akıl kavramını da bilim kavramıyla aynı noktadan eleştiren Feyerabend, bilim ve aklın el ele vererek diğer bilgi üretme biçimlerini ortadan kaldırarak, haksız bir egemenlikle bilim dışı olarak suçladıklarını dile getirmektedir. Feyerabend, bugün batı biliminin yeryüzündeki tartışılmaz egemenliğinin onun sahip olduğu sağlam ilke ve mantıktan yahut yöntemden değil, hizmet ettiği uygarlığın egemenliğinden kaynaklandığına işaret ederek, bilime içkin bir rasyonelliğin söz konusu olamayacağını savunmaktadır. *Özgür Bir Toplumda Bilim*’in Türkçe baskısına yazdığı önsözde bu konuda şöyle söylemektedir. “Bilim adamları bilinmeyen bir malzemedен binalar diken ve ancak yapılarını bitirdikten sonra haklarında bir hükme varabilen mimarlar gibidir: Ayağa kalkabilirler, düşebilirler, bir ara konumda öylece kalabilirler kimse bilemez” (Feyerabend, 1991: 12).

Feyerabend, bilimde en üst kriter olarak kabul edilen akı, bilimsel tahtından indirerek bilim dışı görüşlere de yer açmış olmaktadır. Feyerabend, aklın tahtından indirilip bilim dışı görüşlerin de yer aldığı bilimsel anlayışın “Bilimin kutsal olmadığına anlaşılması, bilimle efsane arasındaki kavga, iki tarafında bu kavgayı kazanmasıyla sonuçlandı, üstelik anarşizmi güçlendirdi” (Feyerabend, 1991: 185) görüşünü savunmaktadır. Feyerabend’e göre bilimin temelini, önyargılar, aldatmacalar ve tutkuların oluşturduğunu ve bunların akla karşı çıktıklarını, sık sık akıl saf dışı edilmezse ilerlemeden söz edilemeyeceğini kabul etmek gerekir. Bilimde aklın kuşatıcılığına yer verilmeyip, bütün koşullarda geçerli tek bir kuralın bulunması yanılığına düşmekten kaçınılmalıdır. Bu durum da ancak aklın saf dışı edilme süreci ile ki aklın saf dışı edilmesi de ancak anarşist bilgi kuramıyla mümkün olmaktadır.

III.7.Feyerabend’e Göre Bilgi Elde Etme Sürecindeki

Başrol: Plüralizm

Feyerabend, Kant’ın Hume’u dogmatik uykusundan uyandırmasında olduğu gibi, Viyana Çevresinin dogmatik halkasından çıkışını Wittgenstein’i okuyarak sağladığını dile getirerek mantıkçı pozitivistin tekçiliğine *yönteme hayır* diyerek karşı çıkmış, metodolojik bir çoğulculuğu benimsemiştir. Feyerabend bilginin elde edilme sürecinde disiplinler çoğulculuk bağlamında birbirine indirgenebilir olgulardan oluşan mantıkçı pozitivistin monist(tekçi) perspektifinden hareketle bilgiye ulaşmak yerine, plüralist(çoğulcu) bir perspektif benimsemektedir. Feyerabend’e göre, bilimin anlaşılması ve değerlendirilmesi, alternatifleriyle mukayesesiyle ortaya çıkacak yorumlarla mümkündür. Bilim tarihinin klasik dönemlerine bakılacak olursa, bu dönemlere eşlik eden büyük gelişmelerin ve devrimlerin, bilim felsefecilerince öne sürülen yöntemlere uygun olmadığı

görülmüştür. Örneğin, Kopernik sisteminin Galileo tarafından müdafaası buna örnektir. “Galileo’nun, çıplak gözle yapılan deneyden ziyade, teleskopik gözlemi kabul etmeyi tercih etmesinin geçerli nedeni, Kopernikçiliği destekliyor olmasıdır” (Charmes, 1994: 282).

Plüralizmi “gerçeğe giden yol” olarak tanımlayan Feyerabend, bu perspektifte açıklık ve hoşgörünün temel alınması gerekliliğini savunmaktadır. Bilim aracılığıyla dünyanın betimlenmesinin monist bir yaklaşımla olanaklı olmadığına, bunun nedeninin ise bilimin yetkin olmamasına dayandırmaktadır. Bilimin her şeyi açıklayabilmesi için yetkin ve eksiksiz olması gerekmektedir. Bilimin de insan tarafından gerçekleştirilen bir etkinlik olduğundan bu durumun mümkün olmadığı ispatlanmaktadır. “İnsani sınırlarımız bunu umutsuz bir arayış içerisinde bir ütopyaya dönüştürmektedir” (Trig, 2004: 217).

Bilimin belirli bir düşünce sisteminin dogmatik tekelinde olmadığını dile getiren Feyerabend, dünyanın anlaşılması için sayısız yolların mevcut olduğunu, bu sayısız yollardan bilim için en uygun olanın plüralizm olduğuna değinmektedir. Bilim bu yöntemle bilime ve alternatif bilgi türlerine tarafsız yaklaşan bir perspektif yakalamaktadır. Yani bu plüralist teorik perspektifle bilim tekeli, bagnaz, ideolojik çizgisinden uzaklaşarak; uygar, insancıl, çoğulcu bir çizgi ile toplumda olması gereken yerine yerleşecektir. Feyerabend bu perspektifle modern bilimsel yöntemlerin dışındaki bilgiye (alternatif kuramlar) ulaşma biçimlerinin bilimsel olmadıkları gerekçesiyle göz ardı edilmelerine karşı çıkıp, bilimin bilgi edinme yollarından yalnızca biri olduğunu, başka seçeneklerin de bulunduğunu ısrarla savunmuştur.

“Feyerabend’e göre bilim aynı zamanda görüş birliği gerektirdiği için -ya da görüş çeşitliliği sunmadığı için- insana nesnel bir bilgi sağlayamaz” (Güzel, 1996: 19). “Çünkü görüş birliği bir kiliseye, (eski ya da yeni) bir mitosun korkutulmuş kurbanlarına

ya da bir tiranın zayıf ve istekli izleyicilerine uyabilir, görüş çeşitliliği ise, nesnel bilginin zorunlu bir özelliği olmakla birlikte insanca tutumla bağdaşan yegane yöntemdir” (Güzel, 1996: 268). Bu nesnel bilginin zorunlu özelliği olarak karşımıza çıkan yegane yönteme Feyerabend “*Teorik Çoğulculuk*” adını vermiştir. Bu ilkeyi tanımlayarak iki ilkeye bağlamıştır. “*Çoğalma ilkesi*” (The Principle Of Proliferation) ve “*İnat*” (Direnme) (The Principle Of Tenacity) ilkesidir.

Çoğalma ilkesi şudur:

“Genel kabul gören bakış açısı çok iyi kanıtlanmış ve çok yaygın olsa dahi, bununlar bağdaşmayan kuramlar bulmak ve geliştirmek” (Johansson, 1982: 4. Kitap).

İnat ilkesi şudur:

“[. . .] bir dizi kuramdan en verimli sonuçlar vaat eden seçmek ve karşılaştığı güçlükler çok önemli olsa da, bu kurama sıkı sıkıya sarılmak.” (Johansson, 1982: 4. Kitap).

Çoğalma ilkesine göre fenomenler çeşitliliğini temsil eden içinde yaşadığımız evrende fazlasıyla olay ve durum yer almaktadır. Evrendeki bu çokluğu açıklayan bir teorinin bulunamamış olması, hangi tür bilginin başarılı olacağını bilinmemesi bu ilkenin oluşmasını gerekli kılmıştır. Bu gereklilikle oluşacak kuram, karşıt kuramların eleştirileriyle oluşan ortamda zenginleşerek bir üst düzeyde geçerliliğe ulaşmaktadır. Kuramların çoğaltılması bilime yarar sağlayıp bilimde zedelenen eleştiri gücünün tekrar güç kazanmasına olanak vermekte; elde edilen güçle beraber kapsamlı bilgi elde edilmektedir.

Feyerabend’e göre bilimsel gelişme için aynı anda birbiriyle çelişen çok sayıda kuram bulunmalı ve bu kuramların savunucuları kuramlarının doğruluğuna inanmalı ve kuramların içerdiği anomalileri ısrarla çözmeye uğraşmalıdır. Bu anlamda kastettiği

kuramın genel görelilik kuramı olduğunu söyleyerek; bu kuramın mitleri, siyasal düşünceleri ve dinsel sistemleri de kapsadığını dile getirmektedir. Feyerabend bilimin tek bir yönteme bağlı olmaması gerekliliği fikrinin kendisinden önce Einstein tarafından dile getirildiğini vurgulamaktadır. Einstein, bilim adamlarının çok karmaşık durumlarla karşılaştıklarından dolayı, değer içeren sonuçlar elde edebilmeleri için, tek bir kurala bağlı kalmamaları ve oportünist olmaları gerektiğini söylemektedir. Bu, tek bir yöntemin olmadığını ve yapılan her şeyin gideceğini söylemekten başka bir şey değildir, Feyerabend'e göre.

İnat ilkesine göre ise var olan teoriler arasında en verimli olacak olanı seçmek, karşılaştığı güçlülere rağmen teoriye sıkı sıkıya bağlılığı ifade etmektedir. Birbiriyle çelişerek, birbirini eleştirse de aynı anda çok sayıda bilimsel teori bir arada olmalı ve teoriyi savunan bilim adamı teorisine inanmalıdır. İnanıldığı bu teorisini sıkı sıkıya savunmalı, insanlara ve topluma teorisinin zihinsel bir açılım sağladığını kabul ettirmek için elinden geleni yapmalıdır. Feyerabend'e göre bir dönem epistemolojik olarak kuralsız, yetersiz olarak görünen teoriler, farklı bir zamanda bilimsel mükemmelliğin mutlak standardı olabilmektedir. Buna en güzel örnek şüphesiz ki Orta Çağ'daki Batlamyus'cu yer merkezli evren anlayışının yerini zaman içinde güneş merkezli evren anlayışına bırakmasıdır. Yani Feyerabend için "bugünün bilgisi yarının masalına dönüşebilirken, en gülünesi efsane bile sonunda bilimin en sağlam parçası olabilir" (Güzel, 1996: 20).

Feyerabend çağın bilim anlayışının, alternatif bilgi kuramlarını yadsıyıp monist bir tutum benimseyerek, insanlığın gelişim süreci için kısır bir döngü yaratmakta olduğu düşüncesindedir. Bundan dolayı insanların efsaneye, dine, büyüye vb. yani bilimcilerin yeryüzünden silmeye uğraştıkları bu kavramlara bir geri dönüş süreci başlamıştır. Bilimsel uygarlık için, tıpkı toplumsal uygarlıkta olduğu gibi birbiriyle çelişmeler de teori çokluğuna

ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçtan kasıt daha öncede değinildiği gibi önceden doğru kabul edilen bir teori süreç içerisinde yanlış bulunabilir, ya da doğru kabul edilen teorinin doğruluğuna bakılarak açıkça anlaşılır kılınması için karşıt alternatif teorilerle çarpışması gerekmektedir. Bu durumu Feyerabned şu şekilde özetlemektedir: Kabul edilmiş kurallara ters düşen karşıt kurallar ya da hipotezler yardımıyla bilimsel düşünme ve uygulama biçimi, her toplum için vazgeçilmez olan özgür katılımcılığı sağlayan bir çoğulculuk içinde gerçekleştirilmelidir. Bilimde temel amaç olarak kabul edilen en sağlam ve mükemmel bilgi için hiçbir bilimsel teori ya da bilgi türü dışlanmadan çalışma yapılmalıdır. Sonuç olarak Feyerabend'e göre bilimde plüralizm ile her bilgi türü toplumun ve insanlığın yararına ulaşmasına katkı sağlayarak, bilime katkısını sunacaktır.

III.8. Plüralizm'in Perde Arkası: "Ne Olsa Uyar

(Anything Goes)"

Bilim felsefesi tartışmalarında önemli bir kırılmayı ifade eden Feyerabend, evrensel ölçütlere ve Viyana Çevresi'nin "Bilim bilim içindir" görüşüne karşı çıkarak "Bilimin insan için olduğu"nu ileri sürüp tek bir kuram ya da teori ile çalışmanın bilimi kısır bir döngüye sürükleyeceği dile getirmektedir. Feyerabend'e göre, bilim adamları diktatoryası ile din adamları yahut siyaset adamlarının diktatoryası arasında bir nitelik farkı yoktur. Bilimin doğasında özel bir şeylerin olduğunu reddeden Feyerabend, metodolojik plüralizmi benimseyerek; tüm şartlar altında bu plüralizme kaynaklık eden temel ilkenin "*Ne olsa uyar*" olduğunu savunmaktadır. Feyerabend'e göre, bu metot yeni düşüncelerin açık-seçik biçimde anlaşılması, dile getirilmesi ve kavramsal anlatımlardan önce gelmesi, bu yoksullaşmayı ortadan kaldırabilecek bir yol olmakta ve bu yapıp etmelere en uygun metot olmuştur. Feyerabend'in " 'her şey gider' derken alkış tufanına tutulması boşuna değil.

Bilimi dar alanlara hapsetmek yerine onu hayatın tüm alanlarına nüfuz edecek şekilde serbestleştirmektedir, her şeyin gittiği yerde, bilim çok daha rahat gidecektir çünkü” (Demir, 1992:111). Birden fazla görüşü ve duruşu temsil eden bu ilke bilimsel teorilerin çoğalmasına kaynaklık ederek, nesnellik ve gerçeklikle ilintili ölçütleri bu açıdan ilgili paradigmalara bağlantılı değerlendirmektedir. Feyerabend’e göre bu tüm süreçlerin temelini oluşturan “ne olsa uyar ilkesinin ardında yatan temel mantık her durumu ayrıntısıyla incelemeyi alamayacağımız düşüncesidir” (Feyerabend, 1991:168-169).

Feyerabend’in, ‘Yönteme Hayır’ adlı eserinde dile getirdiği “Ne olsa uyar” felsefesi, bilimi; din ya da sanat ile aynı noktada ya da onlarla birlikte, mümkün olan bilgi olanaklarından biri olarak ele almasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bilimde bireysel özgürlüğün temel alınması gerekliliğini savunarak, doğruluğun hiçbir ortak ölçütünün olmadığını dile getirmektedir. Feyerabend’e göre bilim, hakim ideolojisi ile bireysel özgürlükleri sınırlandırmakta, rasyonel bir yolla üretilmediği halde, bilim ideolojisi öyle olduğunu iddia etmektedir. Bilimin (rasyonel) ussal/akılcı olduğu ve bilim tarihini ussallığın belirlediği görüşü, dünya geneline yayılmış bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece bilimsel ideoloji, bilimi, insani olgularla ilişkisinden soyutlamakta ve insani olgulardan bağımsızlaştırarak, onlar üzerinde hakim duruma getirilmeye çalışılmaktadır.

“Değişmez yöntem” ve “değişmez bir ussallık kavramı”nı çocuksu bulan Feyerabend, bilimdeki ilerlemeyi engellemeyen tek ilkenin “ne olsa uyar” ilkesi olacağını dile getirmektedir. “ “Ne olsa uyar” demek, kuralların, ölçüt dizgelerinin güvenilir olmadığını söylemektedir; bilinmeyene doğru ilerleyen bilginin ussal da olsa böyle bir dizgeyi bozabildiğini söylemek demektir” (Güzel, 2010: 137). Bu ilkeyi akıl

savunucularının içinde bulunduğu alaycı bir özet olarak tanımlayarak; boş, yararsız, saçma bir ilke olsa da yine de bir ilke olduğunu vurgulamaktadır.

Feyerabend'e göre bilim, tarihsel süreci ile yüzleştğinde; bilimsel çalışmalarda katı, değişmez ve mutlak ilkelerin varlığının, bilimde önemli güçlükler neden olduğu görülmektedir. Bilgi kuramsal temeli ne kadar sağlam olursa olsun, ihmale uğramamış tek bir kuralın olmadığı ve bu durumun da tesadüften ziyade bilimsel yetersizlikten kaynaklandığını dile getirmektedir. Bu durumu da modern atomculuğun yükselişi, ışığın dalga kuramının aşama aşama ortaya çıkışı gibi olayları örnekleyerek açıklamaktadır. Feyerabend'e göre bu olayların ortaya çıkışı ve bilimde oluşacak yeni çığırın önünü açmaları temelinde, bazı düşünürlerin yöntem bilimsel kurallarla sınırlamayı kabul etmemeleri ya da mevcut kuralları istemeden çiğnemeleri yer almaktadır. Feyerabend; Kopernik, Galileo ve Einstein gibi dönemsiz anlamda çığır açan düşünürlerin, bilimsel çalışmalara damgalarını vurma sebeplerini yaşadıkları dönemin yöntembilimsel kurallarını bilinçli olarak ihlal etmeleri ya da dikkate almamalarından kaynaklandığını düşünmektedir.

Feyerabend her teörinin kendi içinde, kendi standartlarıyla değerlendirilmesi gerektiğini; bilimin güvenilirliğini tek bir bilimsel yöntemle bağlamanın yersiz olduğunu dile getirmektedir. "Koşullar ne olursa olsun her büyüklüğü ölçen evrensel ve kalıcı bir ölçüm aleti fikri ne denli gerçekçi değilse, uygunluğun değişmez ölçüsü olan evrensel ve kalıcı bir yöntem fikri, o denli gerçekçi değildir" (Feyerabend, 1991: 131). Bilimsel metot olarak adlandırılan bir yöntembilimin söz konusu olmadığını, bilimsel ilerlemenin çoğulculuğa kaynaklık eden "ne olsa uyar" ilkesiyle mümkün olabileceğini dile getirmektedir.

“Ne olsa uyar” ilkesi ile en emin olduğumuz, sorgulamadan kabul ettiğimiz, üzerinde koskoca bir zihniyet dünyası kurduğumuz yöntembilimsel yapıyı en temelden ele alarak irdelemektedir. Bilimin modernizm ile birlikte oturduğu iktidar koltuğunu sorgulayarak, bilimde olması gerekeni göstermektedir. Feyerabend’e göre “değişmez ve standart bir bilimsel yöntem, bilimin ilerlemesi ve bilimsel bilginin gelişmesini yöneten yararlı metodolojik kurallar yoktur, yöntem bakımından bilim adamına getirilecek herhangi bir sınırlama, bilimsel ilerlemeyi engeller” (Cevizci, 2007: 165).

Sonuç olarak Feyerabend bilimin batı toplumunda elde ettiği imtiyazlı yapısını hak etmediğini öne sürerek; rasyonel tek bir bilimsel yöntem olmadığı için plüralist yöntembilimsel bir ilkenin gerekliliğini ispat etmeye çalışmıştır. Feyerabend için bilimde epistemolojik ilerlemeyi engellemeyen tek ilke plüralizme kaynaklık etmiş olan “ne olsa uyar” ilkesidir.

III.9. Kuhn’dan Feyerabend’e Her Paradigmanın Kendine Ait Bilimsel Çerçeve

Teminatı:

Eş-Ölçülmezlik

“Eş-ölçülmezlik ilkesi, iki veya daha çok epistemik çerçevenin (paradigma) birbiriyle hiçbir temelde karşılaştırılmayacağını iddia eden yaklaşım olarak adlandırılmaktadır” (Ökten, 2004: 106). Eş-ölçülmezlik ilkesi, bir bilim adamının paradigmasının onun dünya görüşü haline geldiğini, bilim adamının dünyadaki her şeyi paradigmasının kendisine temin ettiği çerçeveye gördüğünü söylemektedir. Bu sebeple bir paradigma değişimi yaşandığı, yani bir bilimsel devrim sırasında mevcut paradigma yeni bir paradigmayla değiştirildiği zaman, bilim adamları dünyayı anlamalarını mümkün kılan türn kavramsal çerçevelerini terk etmek durumunda kalırlar. Eş-ölçülmezlik ilkesine göre,

farklı paradigmalardan düşünürleri varlık alanının çözümlenmesinde oluşturulan soruların ve bu sorunların yanıtlarının farklı olduğunu savunurlar. “Onlara göre paradigmlar hem ontolojik, hem epistemolojik, hem metodolojik hem de aksiyolojik düzeyde bir farklılaşma içerisinde olduklarından dolayı farklı paradigmlar eşölçülemezdirler” (Demir, 1992: 84-85).

Kuhn felsefesinin önemli kavramlarından biri olan eş-ölçülmezlik, Feyerabend’e kadar uzanarak Feyerabend felsefesinde yeni şekline bürünmektedir. Kuhn’da paradigmların birbiriyle kıyaslanması için herhangi bir ölçüte bağlı olmayan nesnel ölçütlere ihtiyaç duyulmakta ve bu özellikte nesnel ölçütler bulunamadığından paradigmlar kıyaslanamamaktadır. Feyerabend’de ise eş-ölçülmezlik ilkesi ile bilimsel olan ve olmayanın ayıramayacağını ve doğruluk açısından birinin diğerinden üstün olamayacağını ve tek bir yöntemle ifade edilmeyip birbirleriyle kıyaslanamayacaklarını açıklamaktadır. Feyerabend’e göre varolan birçok doğru beraberinde geçerli birçok teoriyi mümkün kılmaktadır. Bilimde tek bir doğrunun ve tek bir yöntemin var olmaması bilimsel paradigmların taşıdığı anlamların karşılaştırılmamasına neden olmaktadır.

Kuhn ve Feyerabend’in eş-ölçülmezlik kavramları arasında bazı farklar bulunmaktadır. Kuhn bu meseleyi bilim içi farklı kuramların eş-ölçülemezliği bağlamında değerlendirirken, Feyerabend daha ileri giderek bilimin kendisinin öteki bilgi kaynaklarıyla eş-ölçülmezliği meselesi olarak ele almaktadır. Kuhn’un bir paradigmadan diğerine geçişte ortaya çıktığını ileri sürdüğü anlam değişimi Feyerabend’e göre bir kuramdan diğerine geçişte karşımıza çıkmaktadır. Kuhn gibi Feyerabend de kuramın değişmesiyle birlikte “gözlem” ifadeleri dahil, dildeki ifadelerin değiştiğini savunmaktadır. Ancak Kuhn’dan farklı olarak Feyerabend, paradigma olarak adlandırılacak epistemolojik yapıların mevcut olmadığını ileri sürmekte, çünkü paradigmanın nüfuzunu temsil eden normal

bilimin standart ideolojisi gelişmeye engel oluşturmaktadır. Feyerabend'e göre kuramsal çoğulculuk engellenmemeli, aksine cesaretlendirilmelidir.

Farklı paradigmalardan birbiriyle olan bağdaşmazlığından dolayı, paradigmlar arasında nesnel bir tercih söz konusu değildir. Paradigmları nesnel bir biçimde karşılaştırmak pek mümkün olmadığı gibi eş-ölçülmezlik egemen olan paradigmanın nesnel anlamda doğru olduğunu söylemeye imkan tanımaz. "Bundan dolayı Feyerabend perspektifinden eş-ölçülmezlik, kıyaslanamazlık, bağdaştırılamazlık, mukayese edilemezlik, evrensel ölçütlere vurulamazlık vb. şekillerde adlandırılan bu ilke, farklı paradigmalara sahip gruplar arasında mukayese edilebilirliğin olmadığını ortaya koymaktadır" (Rorty, 2008: Oxford: Princeton University press).

Bir paradigmanın, bir diğer paradigma karşısında üstünlüğünü kanıtlayarak rasyonel bir bilim adamını değişime zorlayacak mantıksal hiçbir ispatlama tarzı da bulunmamaktadır. Böylesi bir ispatlamanın bulunmamasının nedeni ise bir bilim adamının bilimsel bir teoriyle ilgili yargısının çok çeşitli faktörler içeriyor olmasıdır. Bu faktörlerin etkisiyle, paradigmlar arasında nesnel bir tercih söz konusu değildir. Paradigmları nesnel (objektif) bir biçimde karşılaştırmak pek mümkün olmadığı gibi eş-ölçülmezlik ile egemen olan paradigmanın nesnel anlamda doğru olup olmadığını söyleme imkanı vermemektedir.

Eş-ölçülmezlik ilkesi bilginin elde edilme süreci içerisinde farklı kuram ya da paradigmalara sahip olan araştırmacıların paradigmlarını sıkı sıkı sahiplenmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Farklı kuram ya da paradigmlar arasında mukayese yapılarak diğer kuram ya da paradigmanın geçersizliğini ortaya koyacak evrensel bir bilgi dili mevcut olmadığından hiçbir kuram bir başka kurama yeğlenmemelidir. Çünkü her kuram

her paradigma içinde yaşanan evrenin çözümlenmesinde insana farklı bir perspektif sunmaktadır.

III.10. Feyerabend'de İnsan Bilgisinin Temel

Taşlarının Keşfi: Karşı-Tümevarım

Feyerabend, bilimin tek ve değişmez metot ve kuralları olduğunu kabul etmemekle birlikte, araştırma süresince, yerine göre her an yeni bir yöntem ortaya atılabileceğini ve her ortaya atılan yöntemin bir süre sonra yerini yenilerine bırakabileceğini kabul etmektedir.

O, kabul edilmiş yöntemin bir bölümünün bir başkasıyla değiştirilip, yenileştirilmesini değil, yöntemin kendisinin sınırları olduğunu ve tamamıyla değiştirilebileceğini vurgulayarak, dikkatli bir biçimde ortaya konmuş, gözlemsel sonuçlarla çatışan, bu sonuçları askıya alan, yeni kavramsal sistemler icat edilmesi, el altında hazır bulunan algısal dünyanın parçası olmayan algılar ortaya konması için *Zıttına Endüksiyon*¹³ yöntemini tavsiye eder (Feyerabend, 1991:29).

Bu yöntemdeki temel amaç, yeni ve ilginç kuramla, sıkça belirlenmiş olgular topluluğu arasında çelişki ortaya çıktığında, en iyi yol, kuramı bulmak değil ve çelişkiden sorumlu olan gizli ilkeleri keşfetmektir.

Feyerabend'e göre, bilimin var olması iki temel koşula bağlanabilmektedir. Birincisi, bütün olgularla uyuşan kuramların aranmasını ya da kabulünü bırakmak; ikincisi ise, karşı-tümevarım ile desteklenmemiş varsayımların kabulüne inanmaktır. "Feyerabend'in karşı-tümevarım dediği şey, genellikle kabul edilmiş görüşle tutarsız varsayımlar ortaya konup bunların inceden inceye gözden geçirilmesidir. İnsan bilgisinin

¹³ Zıttına Endüksiyon: kuramla uyuşmayan olguları görmezlikten gelmek yerine, bu olgular üzerine gidilerek, yeni icatlara böylece yol açılmasıdır.

temel taşları karşı-tümevarımla keşfedilir” (Güzel, 2010: 136). Feyerabend karşı-tümevarımın yeni bir yöntembilimsel ilke olmadığını, amacının en açık dahi olsa tüm yöntembilgilerinin sınırlı olduğunu dile getirmektedir.

Feyerabend yöntembilgisel kurallar aracılığıyla daha önce yanlışlanan kuramlar arasında bir seçim yapılması, yeni kuram ile belirlenmiş olgular arasında çelişkiler görüldüğünde çelişkiyi doğuran “gizli ilkeleri”n bulunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Karşı-tümevarım bu buluşun temel öğelerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Feyerabend, karşı-tümevarımın basit tümevarımsal akıl yürütme gibi dünya hakkında inançlar edinebilmek için kanıtlanmış düzenli örneklerinden oluşmadığını ifade etmektedir.

Bu ilkeye göre insan yaşadığı dünyayı içerden keşfedemez, bu dünyanın keşfedilebilmesi için dış eleştiri ölçütleri, başka başka varsayımlar gerekmektedir. “Özenle ortaya konmuş, gözlemsel sonuçlarla çatışan yeni kuram dizgeleri bulunmalı, insanın elinin altındaki algısal dünyanın parçası olmayan algılar ortaya konmalıdır, bu karşı-tümevarımdır” (Güzel, 1994: 87).

Karşı-tümevarımın temel işleviyse, çoğunluk tarafından genel kabul görmüş bilim merkezli modern epistemik paradigmalardan ampirik (deneye dayalı) sınırlarını aşmak, tamamen zıt bir perspektiften hareketle yerleşik bilim öğretilerine ters düşen teoriler bulmak, bulunan teorilerin ise detaylı bir şekilde incelenmesiyle uğraşmaktır. Bu inceleme sayesinde bilimsel alanda en gelişmiş ya da en güvenilir kuramların bile sarsılabileceğini, eksik bilgi nedeniyle bilim tarihinin dışına atılan kuramların tekrar bilime kazandırılabileceğini ispatlamaya çalışmıştır.

Bilginin elde edilme sürecinde de önerdiği karşı-tümevarım ilkesini, yeni bir yöntembilim olarak görmenin yanlış olacağını şu cümlelerle dile getirmektedir: "... benim

alışılan kuram-gözlem ikiliği yerine masalları, metafizik görüşleri, kuram çokluğunu koyan tümevarımla karşı-tümevarımın yer değiştirmesini öngören yeni bir metodoloji önerdiğim izlenimine kapılmak yanlıştır” (Güzel, 2007:84). şüphesiz ki kendisinin yasakladığı metodolojiden sınırlamayı örnek teşkil edebileceği gerekçesiyle vazgeçerek, insan bilgisinin karşı-tümevarım ya da tümevarım karşıtlığıyla ilerlediğini vurgulamaktadır.

Karşı-tümevarımı kuramsal anlamda temellendirmekte başarısız olduğu yolunda eleştirilere maruz kalan Feyerabend, bu eleştirilere şu şekilde karşılık vermiştir: “Bu konuda kuramsal bir temellendirme ne gereklidir ne de öyle bir girişim vardır. Deneycilerin kabul ettiği ilkelere ve tarihsel olgulara bakıldığında bilim kahramanlarının karşı-tümevarım kullandıkları görülecektir” (Güzel, 2007:94).

Sonuç olarak, Feyerabend’in karşı tümevarım ya da tümevarım karşıtlığı ilkesiyle ortaya koymak istediği temel tez, epistemolojik süreçler içerisinde tek bir yöntembilimin sınırlayıcı alanı içerisinde kalmayarak çok geniş bir yöntembilimsel çerçeve içerisinde hareket ederek bilgiye ulaşmaktır. Çünkü insanlığın gelişim süreci içerisinde bilim alanında meydana gelen büyük değişim, gelişimler ve dönüşümler karşı tümevarım ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir.

III.11. Feyerabend’e Göre Bilimin Bilgi Birikimini

Meşrulaştırma Çabası: “Nesnellik”

Feyerabend’e göre bilim tarihine bakıldığında zaman bilimsel alandaki bilgi birikimiyle birlikte, “Nesnellik” kavramı sadece bilgi temellendirmek için değil; bilim tarihinde mevcut olan bilgi birikiminin meşrulaştırılması için kullanılmaktadır. Yani nesnellik, sadece bilimin bir niteliği olmayıp bilimin ürettiği bilgi birikiminin ve bizzat bilimsel anlayışın meşrulaştırılması için kullanılmaktadır. Feyerabend, pozitif bilgi

kuramcılarının bilimsel bilginin objektif olduğu iddialarını da şu şekilde değerlendirir: “Yöntembilimsel tartışmalarda yaygın eğilim, bilginin sorunlarına *sub specie aeternitatis*¹⁴ yaklaşmaktır. Önermeler, tarihlerini göz önüne almadan, değişik tarihsel dönemlere ait olabileceklerini düşünülmeden birbiriyle karşılaştırılıyor” (Feyerabend, 1991: 159). Bilimde böyle bir anlayış ancak “bilgimizin öğelerinin yani, kuram, gözlem ve tartışma ilkelerimizin aynı ölçüde etkinlik taşıması, eşit ölçüde kabul edilebilir olması, birbirleri ile onları oluşturan olaylardan bağımsız olarak ilintili, zaman dışı varlıklar olduğu varsayılması halinde anlam taşımaktadır” (Feyerabend, 1991: 159).

Feyerabend’e göre bilimde geçerli olan nesnellik anlayışı bilimin, eski ve kalıplaşmış düşünce biçimlerinin oldukça belirsizleşmiş kuramsal sistemlerin, yetersiz bir şekilde geleceğe yönelmiş olan ideoloji beklentileriyle yan yana bulunduğu tarihsel süreci görmezlikten gelmektedir. Oysa bilimin kimi öğeleri, önermeler halinde mevcutken, kimileri de gizli ve bastırılmış, potansiyel halde mevcut olup ancak karşı görüşlerle karşılaştırıldığında ortaya çıkmaya hazır durumda bulunmaktadır.

Feyerabend için nesnellik, bilime yönelttiği eleştirilerinde vazgeçilmez öneme sahip bir çözümlenme aracı konumundadır. Feyerabend, bir usulün ya da bakış açısının nesnel olarak doğru olduğunu söylemek; insanların beklenti, düşünce, tutum ve istekleri ne olursa olsun geçerli olduğunu kabul etmek olduğunu dile getiren nesnellik tanımında, önemli olanın tanıma dahil edilen insani durumlar olduğunu dile getirmektedir. Feyerabend’in bilim eleştirisindeki insani olana inme düşüncesi nesnellik değerlendirmesinde de karşımıza çıkmaktadır.

¹⁴ Sub specie aeternitatis: zamanın akmadığı bir ortam.

Feyerabend, bilimde nesnellik konusunu ele alırken evrendeki oluş ile değerlendirmekte; oluşun hakim olduğu yerde de mutlak surette değişimin mevcut olmasının, zorunlu olarak bilimin konusunu da oluş içinde olduğu gerçeğini beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Pozitivistlerin “tek ve değişmez hakikat bilimin hakikatidir”; önermesinin geçerliliğini yitirdiğini vurgulamaktadır. İster tinsel isterse pozitif bilimlerin bilgi kuramları olsun; zaman ve mekan içinde oluşturulduğundan ve her çalışmanın da belli kültür çerçevelerinde gerçekleştirilmesi dolayısıyla buldukları ortamdan etkilenmeleri kaçınılmazdır.

Feyerabend, nesnelcilik fikri ile algı ve düşünceleri ne olursa olsun herkesin aynı dünyada yaşadığını iddia etmektedir. Birtakım özel gruplar (astronomiciler, fizikçiler, kimyacılar, biyolojiciler) bu dünyayı keşfetmekte, diğer birtakım gruplarsa (politikacılar, sanayiciler, dini liderler) insanların bu dünyada yaşayabileceklerine inanmaktadırlar. Feyerabend, nesnellik iddiasının kendisinin bir iddia olduğunu, fakat bilim tarihine bakıldığında bunun yalnızca bir iddia olarak görülmediğini ve bundan kaynaklı bilimin kendine olan özgüveni ve insanların bilime olan sorgusuz güvenlerinde nesnelliğin katkısının inkar edilemez olduğunu dile getirmektedir.

IV.BÖLÜM: POST POZİTİVİST ARENADA BİLİMSEL HESAPLAŞMALAR

IV.1.Wittgenstein-Feyerabend

“Çözümleme” sözcüğüyle aklımızda yer edinen, 20. yüzyılın başında bilimde çözümleyici felsefenin öncülerinden olan ve görüşleri birinci ve ikinci dönem olarak ikiye ayrılan Wittgenstein, dil ve düşünce arasındaki yakın ilişkiden yola çıkarak felsefe sorunlarına *dilsel çözümler* aracılığıyla yaklaşmaktadır. Wittgenstein, hocası Russell’le ortak kaygılar taşısa da birçok yönden farklı fikirlerin yer aldığı bir kitap yazdı: *Tractatus Logico-Philosophicus*. Kitabın önsözünde Wittgenstein’in belirttiği üzere *Tractatus*’un ana düşüncesi şöyle özetlenebilir: “Söylenebilecek ne varsa açıkça söylenebilir ve konuşulamayan yerde susulmalıdır.” Wittgenstein’in birinci dönemine damgasını vuran bu kitapla felsefenin temel sorununu çözdüğüne inandığı için uzun bir süre felsefe yapmayı bırakmıştır. Wittgenstein’in ölümünden sonra yayınlanan *Philosophische Untersuchungen* eseri ikinci dönem felsefesini oluşturur. Wittgenstein’in iki yaklaşımı da birbirine taban tabana zıt özellik göstermektedir.

Wittgenstein’in birinci dönemini karakterize eden kitabı *Tractatus*’un cevaplamaya çalıştığı temel soru, dilin doğasının ne olduğudur. Dili mümkün kılan, onun var oluşunu sağlayan şey nedir? Wittgenstein’e göre bu sorunun cevabı oldukça açıktır. Dil olgular dünyasının bir *resmidir*. Değişik düzeylerde ortaya çıkan bu resimler aynı zamanda düşünmeyi mümkün kılan düşünce nesnelere dirler. Dünya, tek tek yalın olgulara indirgenebilecek bir yapıdadır. Bu yapı, olguların değişik formlarla bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Dil de, olgular dünyasındaki ilişkilerin aynısını yansıtan ilişkilerle kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşur. Dolayısıyla dil, ancak olgular dünyasını oldukları şekilde yansıttığı zaman işlevini yerine getirebilir.

Felsefenin görevini kuram üretmekten çok dil eleştirisi yapmak olarak gören Wittgenstein'in fikirlerini, Schlick ile Carnap'ın başını çektiği Viyana Çevresi'nin (yeni olguculuk; mantıkçı olguculuk) üyeleri; sevmedikleri tür felsefeyi çöpe atmak, bilimleri bu sevmedikleri felsefenin bulaştırdığı hastalıklardan temizlemek için kullanmaktaydılar. Viyana Çevresi, bilimi tek çatı altında toplayıp dünya hakkında bilinebilecek tüm olgusal bilgilere ulaşılacağına inanmaktadır. Wittgenstein Viyana Çevresi'nin mantıkçı olguculuğunu hedef alarak, bu inancı acımasızca eleştirerek çözümleyici felsefede değişikliklere neden olmuştur. Bu eleştirilerle önceleri Viyana Çevresi felsefecileri etrafında dönen çözümleyici felsefe birkaç farklı koldan ilerlemeye başlamıştır.

Wittgenstein'in ölümünden sonra yayınlanan ikinci döneminin sembolü olan *Felsefi Soruşturmalar* kitabı ise en az *Tractatus* kadar, hatta ondan daha da çok ilgi görür ve bilim felsefesinden antropolojiye kadar birçok alanda oldukça geniş bir yankı uyandırmıştır. Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar* kitabında *Tractatus*'ta savunduğu düşüncelerinin yanlışlığını görerek bunları düzeltmeye çalışmış ve bu bağlamda neo-pozitivizmi reddetmiştir. Bu kitabında yine anlam kavramı ve dilin yapısı ile ilgili sorulara cevap bulmaya çalışarak kullanımsal bir anlam teorisi geliştirip dilin değişmez ve temel bir özü olduğu, bu özün dünyanın temsiliyle belirlendiği ve dildeki sözcüklerin salt adlandırma işlevi gördüğü görüşünü tümünden reddetmektedir. Kitabın önsözünde, *Felsefi Soruşturmalar*'ın *Tractatus*'la beraber basılmasının eski düşünme biçimiyle karşılaştırılma imkanı vereceği için onun anlaşılmasını kolaylaştıracağını dile getirmektedir. Nitekim ilerleyen sayfalarda sadece olgulara yahut nesnelere tekabül eden kelimelerin dilin bir bölümünü oluşturduğunu kabul etmekle beraber bunun dilin çok sınırlı bir alanını kapsadığını, ancak dilin sadece olgu dilinden ibaret olmadığını savunmaktadır.

Wittgenstein'a göre, dilin anlamlı bir şekilde oluşturulması için bir önermenin imlediği olgu durumlarını resmetmesi gerekmektedir. Olgu durumlarını, uygun ve anlamlı bir şekilde resmetme görevi, ancak ve ancak bilimin gerçekleştirebileceği bir etkinliktir. Felsefe ise, genelde dilin anlamını bozucu bir etkinlik içerisindedir. Özellikle metafizik ile uğraşan geleneksel felsefe, yanlış değil ama anlamsız önermelerle çalışmaktadır. Bu noktada Feyerabend farklı bir bakış açısı savunmakta, bilim ve metafizikten birinin diğerinden üstün bir özellik göstermediğini savunmaktadır. Feyerabend, metafiziği tekrar bilimsel alana sokup bilimle boy ölçüştürecek konuma getirmiştir. Ayrıca Wittgenstein'ın bilimsel alanda ölçüt sorunu ile ussallığı tanımlamasını, usun tek bir ölçüte göre tanımlanmasını ve o ölçüte göre yargıda bulunulmasını eleştirmektedir.

Wittgenstein, *Tractatus*'tan memnun değildir, çünkü dilin dünyanın bir resmi, sadece olguların yahut nesnelere betimlemesi olarak tanımlanması durumunda gerçek hayattaki dilin önemli bir bölümünün dil dışı kabul edilmesi gerektiğini görmüştür. İkinci dönemi, bu sorunu çözme girişimidir. Wittgenstein'ın dil kavramsalı birincisinden tamamen farklıdır artık. Burada Wittgenstein insanların içinde yaşadıkları dünyayı, *ancak o dünyayı anlamlı hale getiren bir dil dolayırından geçirerek tanıyabilecekleri için*, dili doğru anlayabilmenin yolunun onu oluşturan kelimelerin “ne anlama geldiğini” değil, onların “nasıl kullanıldığını” anlamaya çalışmaktan geçtiğini savunmaktadır. Birinci dönem Wittgenstein mantıksal pozitivistler, ikinci dönem Wittgenstein ise başta Kuhn olmak üzere konvansiyonel bilim felsefesi ve Feyerabend üzerinde büyük bir etki yapmıştır.

Kant'ın Hume'u okumasında olduğu gibi Feyerabend de dogmatik uykusundan Wittgenstein'ı okuyarak uyanmıştır. Feyerabend, Viyana Çevresi halkasından çıkmasını sağlayan kişi olan Wittgenstein ile ölümünden yaklaşık bir buçuk yıl önce Viyana'ya

geldiğinde şahsen tanışmış ve Wittgenstein'in yazılarını keşfederek pozitivismi terk edip daha köktenci görüşlere yönelmiştir. Feyerabend, Wittgenstein ile dogmatik uykusundan uyanarak bilimsel tasarımını oluşturmuş; Viyana Çevresi'nin, bilim ile bilim olmayanı ayırmak için koydukları ölçütlerin bilimi ortadan kaldırdığını dile getirerek bu anlayışın etkisini yitirmesine neden olan isimlerin başında yer almıştır. Wittgenstein'in daha çok felsefe ve bilimin geleneksel varsayımlarını bir kenara bırakabilme özelliğinden etkilenmiştir. Feyerabend, Wittgeistein öncesi pozitivist düşüncenin etkisinde olsa da Wittgeistein etkisiyle beraber Mantıkçı Pozitivistlerin bilim anlayışı olan, olguların toplanıp kuramlar ortaya koyulması düşüncesine karşı çıkmaktadır. Viyana Çevresi'nin bilimin olguların toplanıp kuramlar ortaya koyulması ve yığılımlı bir etkinlik olarak kabul edilmesi düşüncesine karşı bir duruşla, kuramların olgulardan ziyade başka kuramlarla karşılaştırılması gerektiğini dile getirmektedir. Feyerabned'e göre kuramların inşa edilmesi ve başarısı tamamen insan ürünü etkinliklerdir. "Berî taraftan, hiçbir kuram iş gördüğü alandaki tüm olgularla tam olarak uyuşmaz, diyeceğim, hiçbir kuram yoktur ki içinde bir takım güçlükler taşımasın" (Güzel, 1994: 79).

Feyerabend'e göre bilimde hiç bir teorinin hata içermeksizin kendisini destekleyen bir kanıtı sahip olma garantisi söz konusu olamaz. Eğer teorîsiz yaşamak istemiyorsak, ki bu mümkün değil, o zaman her teoriyi kuşatan sapmaların ayıklanmasına imkan verecek araçlara sahip olmamız gerekmektedir. Bunu da bize bilim alanında bilimsel alternatifler sağlamaktadır. "Bilimin işleyişi esasen şöyledir: önce bir kuram ortaya konur, sonra bu kurama seçenek oluşturacak başka bir kuram ortaya konur. Bu durum Feyerabend'in karşı-tümevarım dediği işleme karşılık gelir. Karşı-tümevarım, kısaca, egemen bilim imgesindeki tutarsız varsayımların ortaya konup, bunların özenle irdelenmesi işlemidir" (Kabadayı, 2010: 77).

IV.2.Popper-Feyerabend

Önce koyu bir pozitivist olarak karşımıza çıkan Feyerabend, sonra koyu bir Popperci olmuş; 1960'larda da tüm bu eski görüşlerini terk etmiştir. Feyerabend "bir felsefeciden ziyade "bilgi kumkuması" olarak tanımladığı" (Feyerabend, 1995: 60) Popper'i ve Popperci bilim felsefelerini ayrıntılı olarak eleştirmiştir. Pozitivistler, bilim ile felsefe arasında kesin bir sınır çizilebileceğini savunarak, bilimin gözlemlenebilir veriler arasındaki bağlantıyı belirlediğini; spekülatif felsefenin, yalnızca duyguları ifade ederek ve gereksiz olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bilim felsefesi ya da gerçek felsefeyi ise bilimsel kavramları çözümleme olarak değerlendirmekte, böylelikle felsefeyi de kavram çözümlemeye indirgemektedirler. Popper'e göre, spekülatif felsefe, gerçek sorunları ele almakta ve bilimsel kuramlar için gerekli bir önşama olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak mümkün olan en kısa sürede aşılmalı ve kuramlar yanlışlanabilmeli, yani bilimsel hale getirilmesi gerekmektedir. Metafizikle bilim arasında kesin bir sınırın varlığını kabul ederek, bilim felsefesinin görevini, bilimsel bilgilerin gelişmesini sağlayan genel yöntem kurallarını koymak olarak tanımlamaktadır.

Popper'e göre bilim adamlarının yanlışlamaya çalıştığı yanlışlanamayan kuramları varken, Feyerabend'de göre ise bu düşünce aslında yanlışlanan kuramların gerçekte yanlışlanmamış olduğunu göstermeye çalışılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim adamlarının temel önermelerin bir kuramı yargılamaya izin vermediğini, olması gerekenin teoriden yola çıkıp verileri tartışmak olduğunu dile getirmektedir. Feyerabend, Popper'in metodunun sürekli kullanılmasının bilim dünyasını Aristoteles fiziğine mahkum edeceği düşüncesini savunmaktadır. Özellikle Aristoteles fiziğinden modern fiziğe geçiş konusunda yazan Feyerabend, bu yazılarında, modern fiziğin temsilcilerinin birçok ad

hoc¹⁵ varsayım kurarak, deneysel olarak belirlenmiş verilere karşı çıktıklarına; Aristoteles’ci varsayımlardan, sezgisel bir anlamda, daha düşük düzeyde deneysel içeriği olan varsayımlar ortaya atmış olduklarına işaret etmiştir. O’na göre, modern fiziğin kurulabilmesi Popper’in temel yöntem kurallarının uygulanmaması sayesinde mümkün olmuştur. Ayrıca Feyerabend’in, “ ‘Ne olsa uyar’ ilkesi, Popper’in kendisi bir bilimsel yöntem profesörü ise de buna uygun olarak davranamayacağını, çünkü ‘bilimsel bir yöntem olmadığını’ söyleyerek ortaya atmış olduğu böyle bir ‘eleştirel usçuluğun’ açık bir kılıfsal sonucudur” (Güzel, 1996: 183).

Feyerabend’e göre, Popper’in kendi çıkış-noktası olduğunu söylediği tarihsel deneyi, yani güneşin çekim alanının ışık ışınlarını ezip eğmediğini belirlemek için yapılan deneyi bile yanlış anlamış olduğu söylenebilmektedir. Popper’in iddia ettiğinin aksine, ölçümün bilinen sonuçları vermemesi halinde genel görelilik kuramının terkedilecek olduğu görüşü, büyük bir olasılıkla yanlıştır; belki de özellikle Einstein bakımından. Ölçüm sırasında kuramı terketmek istemeyeceklerin kolaylıkla tartışma konusu yapabilecekleri birçok yardımcı varsayım kullanılmıştır.

Feyerabend’in pozitivist ve Popper’e yönelttiği eleştirilerin büyük bölümü şu görüşlere dayanmaktadır; Farklı bilimsel alanları karşılaştırmak olanaksızdır, zira bunlar birbirine çevrilemeyecek kavramları içermektedirler. Karşılaştırılabilir oldukları yerlerde de tarafsız bir gözlem dili mümkün değildir. Feyerabend’e göre, algılarımız kuramlardan öylesine etkilenir ki, bunların tarafsız bir özü yoktur. Farklı kuramlara inananlar farklı şeyler görürler ve bir anlamda farklı dünyalarda yaşarlar. Eğer bu doğruysa, o zaman hemen hemen bütün kuramlar için deneysel (empirik) destek bulmak mümkündür.

¹⁵ Latince bir terim olan *ad hoc*; keyfi bir biçimde ve hiç bir temeli olmayan, olguya ilişkin bir açıklama diye gündeme getirilen ve geçici olarak doğru kabul edilen, tartışmalı bir kabul ya da akıl yürütmeye verilen addır.

Değişik paradigmaların kendilerinin ya da kavramlarının karşılaştırılmayacağı görüşünün pozitivist ve Popperci bilim felsefesi bakımından başka vargıları (consequence) da vardır. Kuramsal dille tarafsız gözlem dili arasında ayırım yapılamıyorsa, gözleme dayanmayan öğeleri bilimden arındırmaya çalışmak anlamsızdır. Bazı pozitivistler, eski kuramların yeni kuramlardan çıkarılabilirliğini savunmuşlardır. Oysa, kuramlar karşılaştırılması olanaksız kavramlar içeriyorlarsa, buna olanak yoktur. Bir kuramdan ancak o kuramın kendi kavramlarıyla ifade edilen önermeler çıkarılabilir.

Feyerabend, Popper'in her olgunun bir kurama dayandığı düşüncesini paylaşarak bir bakıma kuramlardan bağımsız ve kuramlardan önce bulunan bir gözlem alanının var olduğunu savunan empiristlere karşı çıkmaktadır. Fakat bu noktada da Popper'i yetersiz bulup eleştirerek ileri gitmiştir; “Yalnız en ufak bir olgunun betimlenmesi bir kurama bağlı olmakla kalmaz; ama aynı zamanda bir sınamaya konu olan kurama, başka deyişle rakip durumdaki kuramlara başvurmaksızın asla ortaya çıkmayacak olan bazı olgular da söz konusudur; ve bu olgular rakip kuramlardan dışlanır dışlanmaz hemen ortadan kaybolurlar” (Feyerabend, 1975: 178).

Feyerabend her ne kadar bütün kuramların yanlışlanabilir bir yapıda olduğu görüşünü paylaştıysa da, Popper'in eleştirel usculuğuna karşı bir tavır almıştır. Feyerabend'e göre kuramsal etkinliğin temelinde ortaya çıkan yeni kuramların inkarı yer almaktadır. Burada bilimsel alan için yararlı olan unsur, rakip kuramların çok büyük sayıda çoğaltılmalarının sağlanmasıdır. Feyerabend bu noktada da Popper'den çok ileriye gittiğini şu cümlelerden anlamaktayız “Popper'e göre en iyi kuram yanlışlanabilirliğin (falsifiability) sınamalarına en iyi direnen kuramdır. Feyerabend'e göre ise dogmatizmle hesaplaşmak ve onu altetmek için zorunlu olarak pek çok kabul edilemez kuramı ortaya atmak gerekir; türlü çeşitli biçimlerde çoğaltılmış bu birbirine karşı ve tutarsız kuramlar

böylece özgün kuramların kabul edilebilirliğini teslim eden ve onların kabul edilebilir oldukları hakkında yetkili ve söz sahibi kılınan olguların bulunup ortaya çıkarılmasını sağlamış olacaklardır” (Bozkurt, 1995: 301).

Sonuç olarak söylenebilir ki, Popper'in koyduğu yöntem kuralları genel ve her zaman geçerlidir. Feyerabend ise, genel yöntem kuralları olamayacağını dile getirmektedir. Bir yöntem kuralı ne denli temel bir kural olarak görülürse görülsün, bu kuralın bir yana bırakılmasını hatta tersinin uygulanmasını zorunlu kılacak durumlar ortaya çıkmaktadır.

IV.3.Kuhn-Feyerabend

Kuhn ve Feyerabend pozitivistizmin ve Popperciliğin çok ağır ve yer yer yıkıcı bir eleştirisini yapmış olsalar da bilimin gelişmesi konusunda söylediklerine içerik kazandırmakta büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Gerek Feyerabend gerek Kuhn'un kuramlarla gözlemler arasındaki ilişki hakkındaki görüşlerinin ve Kuhn'un, aynı anda iki ayrı paradigmayı tam olarak anlamamanın olanaksızlığı görüşünün iyi işlenmiş olduğu söylenemez. Paradigmaların bulmaca ya da sorun çözmede daha iyi ya da daha kötü araçlar olmalarından söz edilip, edilemeyeceği bile kendi başına bir sorundur. Çünkü, iki ayrı paradigmaya ortak bir sorun olabileceği dahi kabul edilmemektedir. En fazla, bir paradigmanın kavramlarıyla betimlenen bir sorunun, başka bir paradigmanın kavramlarıyla betimlenen diğer bir soruna benzediğinden söz edilebileceği savunulmaktadır.

Kuhn ve Feyerabend bütün örneklerini doğa bilimlerinden alırlar; ancak bu örneklerden, doğa ve toplum bilimleri ilişkisi konusundaki tartışmaya değin bazı sonuçlar kolayca çıkarılabilmektedir. Kuhn'un paradigmalar üzerine genel görüşlerinin toplum bilimlerine de uygulanabileceği açıktır. Ancak bu görüşler, toplum bilimsel paradigmaların özel anlama yöntemlerini içerip içeremeyeceği konusunda bir şey söylememektedir.

Feyerabend'in genel yöntem kuralları alamaz görüşü, doğa ve toplum bilimleri ilişkisi tartışması açısından daha anlamlı görünmektedir. Feyerabend'e göre, toplum bilimlerinin bilimselliklerini güven altına almak için ithal edebilecekleri özgül bir metodoloji olmaması ile tüm tartışmanın yanlış öncüllerle yürütüldüğü sonucu ortaya çıkmaktadır.

Gerek Kuhn'da gerek Feyerabend'de bilim ve felsefe iç içe geçerek, metafizik bir dünya içermeyen bir bilimin olamayacağı düşüncesi hakim olmaktadır. Ne yansız bir gözlem dili, ne de bilimle metafiziği ayıran genel yöntem kuralları mevcuttur. Bu düşünürler bilim felsefesini bilim tarihiyle özdeşleştirme eğilimi sergilemektedir. Kuhn'un paradigmalardan çıkan bir başka sonuç, felsefeyi bilimlerin anası sayan anlayışın, kısmen de olsa, yanlışlığıdır. Bu anlayışla, felsefeyi bilime bağlayan göbek bağı kesilmiştir. Oysa Kuhn, her bilimsel kuramın, dahil olduğu paradigma tartışma konusu yapıldığında, her zaman için bir ölçüde felsefi savlarla savunulduğu görüşündedir.

“Şimdiye kadar Kuhn'u hemen hemen Lakatos'un görüş noktasıyla aynı görüş noktasından yola çıkarak eleştiren Feyerabend, şimdi Kuhn'u Lakatos'a karşı savunmak istediğini” (Lakatos-Musgrave, 1992: 264) dile getirerek *Çoğalma* ve *İnat* ilkesi'ni Kuhn kuramlarına dayandırmaktadır. Feyerabend'in *Çoğalma İlkesi*, Kuhn'un terminolojisiyle, aynı anda çok sayıda paradigma bulunma ve dolayısıyla aynı anda birbirleriyle çelişen çok sayıda kuram bulunmalı ve bu kuramların savunucuları, bunların doğruluğuna kuvvetle inanmalı ve içerdiği tüm anomalileri ısrarla çözmeye uğraşmalıdır. Feyerabend'e göre, yeni bir paradigma, eski paradigma için anomali olacak verilerin doğmasına yol açabilir ve bazen bu anomalilerin eski paradigmayla keşfedilmesi olanaksızdır. Öte yandan, bir paradigmanın kendi dışına çıkarak kullandığı kavram aygıtını tartışma konusu yapması beklenemeyeceğine göre, bunun yapılabilmesi için sürekli olarak yeni ve değişik kavram sistemlerinin geliştirilmesi gerekir. Feyerabend özet olarak, paradigma değiştirilmesine yol

açan olay, bir dizi anomaliyle karşılaşılması değil, bir ya da birkaç kişinin ortaya attığı yeni paradigmanın eski paradigmadan daha verimli olduğunun sonunda çoğunluk tarafından anlaşılmasıdır.

Feyerabend'in *İnat İlkesi*, Kuhn'un normal bilim dediği şeyin özelliklerinden birine, yanlışlayıcı verilerin doğrulayıcı veriler haline getirilebilirliğine dayanır. Feyerabend'e göre, yeni bir kuram eskimiş yardımcı kuramlarca kuşatılmış olabilir ve bu yüzden yanlış ve saçma görünebilir. Öte yandan yeni ve daha gelişkin yardımcı kuramlarla desteklenen yeni kuram, ne yanlışlanabilir ve ne de saçma görünür. Örneğin, Kopernik güneş merkezli kuramını ortaya attığı sırada Aristoteles'ci dinamik genel kabul görmekteydi ve yeryüzünün kendisi ve güneş çevresinde döndüğü tezini savunmayı olanaksız kılan bir sürü verinin kaynağıydı. Aristoteles dinamiğinin yerine Newton dinamiği konunca tam tersi oldu. O zaman güneş merkezli kuramı destekleyen ve yeryüzü merkezli kuramı yadsıyan veriler ortaya çıktı. Newton dinamiğinin Kopernik varsayımından 150 yıl sonra ortaya atıldığı düşünülürse, Feyerabend'in "karşılaşılan güçlükler çok önemli olsa da, kurama sıkı sıkıya sarılmak" ile ne demek istediği anlaşılır.

Kuhn'un bir paradigmadan diğerine geçişte ortaya çıktığını ileri sürdüğü anlam değişimi Feyerabend'e göre bir kuramdan diğerine geçişte karşımıza çıkmaktadır. Kuhn gibi Feyerabend kuramın değişmesiyle birlikte dildeki ifadelerin anlamının değiştiğini dile getirmektedir. Ancak Kuhn'dan farklı olarak Feyerabend, paradigma olarak adlandırılan epistemolojik yapıların mevcut olmadığını ileri sürmektedir, çünkü paradigmanın nüfuzunu temsil eden normal bilimin standart ideolojisi gelişmeye engel oluşturur. Feyerabend'e göre, kuramsal çoğunluk engellenmemeli, cesaretlendirilmelidir.

Gerek Kuhn gerek Feyerabend felsefesinin önemli bir parçasını oluşturan “kıyaslanamazlık” ya da “eş-ölçütürülemezlik” içerik olarak benzerlik gösterebilir de temel de farklılıklar barındırmaktadır. Feyerabend Kuhn’dan farklı olarak bilimsel olanla olmayan arasında bir ayırım yapmanın yanlış olduğunu, bilgiye ulaşmada hiçbir hiyerarşik ölçütün olmayacağını dile getirmektedir. Feyerabend’e göre her şey bilimi geliştirir, kuramların azaltılması yerine çoğaltılması gerektiğine değinmektedir. Bu kuramların da eleştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu dile getirmektedir. Burada Kuhn’un hiçbir kuramın gerçekliği tam olarak açıklayamadığı fikrini eleştirerek, bu noktada Kuhn’dan tamamen zıt bir şekilde ayrılmaktadır. Hatta Feyerabend, güçlü bir dayanağa sahip bir kurama karşı-tümevarım yoluyla zıt bir başka kuram üretilebileceğini ileri sürmektedir. Feyerabend’e göre herhangi bir kuramda veya yöntemde diretmek anlamsız olduğu gibi bilimi köreltir ve dogmatlaştırır. Feyerabend’a göre, bilim, din, sanat bunların her biri bilgi edinmenin farklı yollarıdır, birbirlerinden daha üstün ya da öncelikli ya da ayrıcalıklı değildirler. Bunlar gerçekliğe ulaşmanın farklı yolları olup, birbirleriyle kıyaslanamazlar. “İşte Feyerabend, Kuhn’a ait görünmekte olan *kıyaslanamazlık* veya *eş-ölçülemezlik* noktasına tam burada ulaşır. Ne var ki, Kuhn bu meseleyi bilim için, *farklı kuramların kıyaslanamazlığı* bağlamında değerlendirirken, Feyerabend daha ileri giderek *bilimin kendisinin diğer bilgi kaynaklarıyla kıyaslanamazlığı* sorunu olarak ele almıştır” (Erdoğan, 2011: 320).

Kuhn ve Feyerabend bilimsel ilerleme noktasında da birbirlerine zıt bir bakış açısı sergilemektedirler. Kuhn’a göre, kendi tarihinde bir bilim öncesi dönemi yaşayan her bilim dalı, bilim adamlarından birinin ortaya attığı kuramın kendisini paradigma olarak kabul ettirmesiyle son bulmakta ve olağan bilim dönemine geçilmektedir. Bilim adamları bu dönemde mevcut paradigmaya bağlı çalışma yürütmek zorundadırlar. “Bu dönemin en önemli özelliği eleştirilerin sona ermiş olması; açık seçik tanımlanmış sorunlar, bulmacalar

üzerine yoğunlaşmış olmasıdır. Bilimsel ilerleme bu şekilde gerçekleşmektedir” (Erdoğan, 2011: 314). Feyerabend ise bilgi kuramsal anarşizm adını verdiği görüşünden kaynaklı, bilimin her zaman karşıt görüşlere gereksinim duyduğu, karşıt görüşlerin çokluğunun bilimsel ilerlemeyi sağladığına değinilmektedir.

Hem Popper, hem de pozitivistler “buluş bağlamı” ile “doğrulama bağlamı” arasında kesin bir ayırım yaparak ve yalnızca ikincisiyle ilgilendiklerini öne sürmektedirler. Kuhn ve Feyerabend bu ayırımın bilim felsefesi açısından bir işlevi olmadığı görüşünü savunmaktadırlar. Bir paradigmanın “keşfi”, yeni bir kavramlar sistemini öğrenme, daha doğrusu kurma, ve aynı zamanda dünyayı yeni bir biçimde görmeye başlama sürecidir. Ancak dünyayı bir paradigma açısından görmek demek, bir ölçüde doğrulamak demektir. Yani bir paradigmanın keşfedilmesi (kurulması) süreci, onun doğrulanması süreciyle kısmen aynı şeydir. Bundan şu sonuç çıkar: Doğrulamanın nasıl olacağına ilişkin bazı kurallar konacak olursa, kuramların nasıl bulunacağına ilişkin kurallar da bir ölçüde konmuş olur. Pratikte bu iki olayı, Popper ve pozitivistlerin yaptığı gibi, birbirinden ayırmak olanaksızdır. Denebilir ki, “buluş bağlamı” ve “doğrulama bağlamı” iki ayrı süreç değil aynı sürecin iki yüzüdür.

IV.4.Lakatos-Feyerabend

Feyerabend’in *Yönteme Hayır*’ı dost ve yandaş anarşiste diye adadığı Lakatos, genellikle iki ayrı özelliği ile bilinmektedir. Biri “*Proofs and Refutatio*”ın Lakatos’u, matematik tarihini, matematikçileri, matematik felsefesini, kısaca matematiği irdelemektedir. Diğeri ise, “*Falsification and Methodology of Scientific Research Programmes*”ın Lakatos’u, Poppercı yanlışlamacılığı düzeltme girişimde, kendi bilim tasarımını oluşturan Lakatos’tur. “Lakatos, klasik ve rasyonel bilim yorumlarından oldukça farklı bir bilim anlayışıyla hem

Popperci yanlışlamacılığı düzeltme girişimi hem de Popperci yanlışlamacılığa yapılan eleştirileri yanıtlama çabası içerisinde olmuş, *sofistike yanlışlamacılığın*¹⁶, Kuhn'un paradigmasına uyarlanması olarak nitelenebilecek olan araştırma programıyla ün kazanmış çağdaş bir bilim felsefecisidir" (Erdoğan, 2005: 81). Kendi bilim tasarımı oluştururken bilim tarihini detaylı inceleyen Lakatos, "Bilim tarihi olmadan bilim felsefesi boştur; bilim felsefes olmadan da bilim tarihi kördür" (Lakatos, 1992: 102) söylemiyle hareket etmektedir. Kuramların düzenli yapılar olduğunu savunan Lakatos, diğer bilim felsefecilerinden farklı olarak "kuram" sözcüğü yerine "araştırma programları" sözcüğünü kullanmıştır.

"Lakatos, "Bilimsel Araştırma Programları Metodolojisi" adlı makalesinin önemli bir bölümünü doğrulamacılık ve yanlışlamacılığın evrimine ayırır" (Demir, 1992: 59). Bir bilimsel ilerleme felsefesi geliştirmeye soyunan Lakatos, Popper'in idealizmini ve Kuhn'un düz gerçekçiliğini birleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kuhn ve Popper'in görüşlerinden yararlandığı için Kuhn ve Popper'la bir şekilde ilgilenen herkes Lakatos'la da ilgilenmek zorunda kalmıştır.

Lakatos her yöntem bilgisinin, her ussal yeniden kuruluş tarih yazılımıyla yanlışlanabildiğini; bilimin ussal bir yapı sergilediğini, fakat bu ussallığın herhangi bir yöntem bilgisinin genel yasalarına tabi kılınamayacağını dile getirmektedir. Feyerabend bu noktada Lakatos'a benzer bir bakış sergiliyor gibi görünse de "bilimsel ussallığa dair genel bir kuramın var olmayacağı sonucuna ulaşmakla kalmadı, bilimsel ussallık diye bir şeyin de olmadığını söyledi" (Güzel, 1999: 200). Bu söylemiyle Feyerabend'in kuşkucu Anarşist bir tavra vardığını dile getiren Lakatos, yöntem kuramlarına eleştirisine saygı duysa da tamamen farklı bir sonuca ulaştığını vurgulamaktadır. Feyerabend'in kendi gelişkin yöntem bilgisini

¹⁶ Sofistike yanlışlamacılığa göre; bir teori öncekilerden veya rakiplerinden farklı olarak artan deneysel içerikle destekleniyorsa, farklı bir ifadeyle, eğer yeni olguların keşfine götürüyorsa ancak o zaman "bilimsel" veya "kabullenilebilir" bir teoridir.

hemen yanlışlamaya çalıştığını, bunun sonucunda da basit bir nedenden, hiçbir ussal yeniden kuruluşun gerçek tarihle akışmamasından ötürü, her yöntem bilgisi gibi kendi yöntem bilgisinin de yanlışlanabileeği ayırtına varmak zorunda kaldığını dile getirmektedir.

Lakatos bilimsel kuşkuculuk ile ilgili düşüncelerini dile getirirken Feyerabend'in 1970'lerdeki ürünlerine göndermede bulunarak '*bilgikuramsal anarşizmi*'ni eleştirmektedir. Feyerabend bilimsel kuşkuculuk ile, bilimsel kuramları, başka inançlarla bilgikuramsal olarak aynı ölçüde denk ve değerli görmektedir. Bu durum da bir inanç dizgesini bir diğerinden 'doğru' ve 'güçlü' olmasının önüne geçmektedir. Lakatos'a göre bu durum inanç dizgelerinde *değişiklik* olmasını sağlasa da *ilerleme* söz konusu olamamaktadır. Lakatos, Feyerabend'e eleştirilerini şu cmlerle toparlamaktadır: "Feyerabend'e göre, bilim felsefesi bütünüyle yerinde bir etkinlikler; bilimi bile etkileyebilir. Herhangi bir inanç dizgesi –karşıtı olan inanç dizgeleri de- gelişmekte, başka bir inanç dizgesini etkilemekte serbesttir; ne ki, hiçbirinin de bilgikuramsal üstünlüğü yoktur" (Güzel, 1999: 200).

SONUÇ

Başlangıçta amaçlandığı gibi Pozitivizmin evrimsel sürecinin incelenerek günümüz bilimsel yansımalarına kadar incelemenin yapıldığı çalışmada bilimin toplumsal ve bireysel yaşamlarımızdaki yeri ve belirleyiciliğinin açığa çıkması için, bilime yönelik eleştiriler hem çok önemli hem de gereklidir. Günümüzde bilimin “bilimsel” sıfatını kullanıp toplumsal alana hitap etmesinde, sahip olduğu olumlu katkıların yanı sıra neden olacağı olumsuzluklar düşünülünce bilimsel eleştiriler bilim için olmazsa olmaz özellik göstermektedir.

Bilimsel eleştirilerin temel olduğu yaklaşım post-pozitivizm olarak günümüzde de bilimsel değerini korumaktadır. Tarihsel olarak sıralandığında Popper, Kuhn ve Feyerabend’in bilime yönelik eleştiri ve kavrayışlarının giderek daha bütüncül ve sistematik bir durum sergilediği gözlenmektedir. Popper’le yöntembilgisel bir sınırdaki bilim eleştirisi, Kuhn ile birlikte sınırlı da olsa tarihi bir nitelik kazanmakta; Feyerabend ile de bilimin gizlemeye çalıştığı tüm karanlık yüzünü açığa çıkarmıştır.

Oluşturduğu düşünceler ve bu düşünceleri dile getiriş tarzından dolayı çağımızın en kışkırtıcı filozoflarından kabul edilen Feyerabend’in de söylemlerinden ulaşabileceğimiz, bilimin ve bilimsel dünya görüşünün, her geçen gün daha güçlü biçimde her türlü alanda söz sahibi olmaktadır. Ayrıca bilimin, zaman zaman tek söz sahibinin kendisi olduğunu iddia etmesi ve dayatmalarda bulunması sebebiyle de, bilimin karanlık yüzü ortaya çıkmakta ve bu yüz eleştirilere maruz kalmaktadır.

Günümüzde Feyerabend’in epistemolojik anarşizminden beslenen bilim felsefesi anlayışına, anarşist bilim paradigması adı verilmiştir. Feyerabend bu paradigmasıyla günümüz çağdaş bilimin hasta olduğunu, çağdaş dünyada tahakküm edici

bir güç edinme çabasında toplumları köleleştirmeye başladığını ifade etmektedir. Feyerabend'e göre bilim esasında insanların mutluluğu için bir etkinlik olarak var olmaya başlamış ve bilimin değeri insanın özgürlüğüne yaptığı katkı ile eş tutulmuştur. Feyerabend, günümüz biliminin insanlığın özgürleşmesi ya da mutluluğundan ziyade, başka bilgisel türleri ortadan kaldırarak tekçi bir yapıya bürünüp insanları köleleştirmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Bilimsel alanda baskıcı iktidarların meşru kılınmaya çalışıldığını ve geleneksel kültürlerin ortadan kaldırıldığını dile getirmektedir.

Feyerabend'in bilgi kuramsal anarşizminde gerçeklik tek bir disiplinde bulunmaz; disiplinlerin tümü, gerçekliğin doğasına ilişkin kendi kavramsal ve yöntemsel ön kabullerine dayanan yaklaşımlar çerçevesinde değişik cevaplar önermektedir. Bilimsel gerçekliğin eleştirel düşünme doğrultusunda oluştuğunu dile getiren Feyerabend, günümüz bilimini anlamamızı, bilimin sınırlarını görmemizi ve bilimin bağınaz yapısı karşısında bilinçli olmamızı sağlamıştır.

Bilimi kendi zamanına dek olmadığı kadar iyi kavrayıp eleştiren Feyerabend, bilime yönelik eleştirileriyle çağdaş bilim tarihinde bir kırılma noktası olmuştur. Bilimde Popper ile kırılmanın ilk adımı atılmış; Kuhn ile bilim sınırlı da olsa bir tarihe, kısıtlı da olsa öznesine kavuşmuş; Feyerabend ile de tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olan bir bilgi üretme biçimi niteliği kazanmıştır. Bilimin diğer bilgi üretme biçimlerinden hiçbir üstünlüğü olamayacağını iddia eden Feyerabend, bilimin kendi üstünlüğü adına iddia ettiği “nesnellik”, “evrensellik”, “yeganelik”, “gerçeklik” gibi özelliklerini reddederek bilimin pozitivizm ile oluşan sarsılmaz otoritesini yerle bir etmiştir.

Bilim kendini meşrulaştırmak için “akıl” ya da “akılsallık” kavramlarını kullanarak, son derece dogmatik bir yapıya bürünmüştür. Feyerabend'in bilimsel alana

temel katkılarından biri de bu noktayı eleştirmesinden yükselmektedir. Feyerabend'e göre akıl hiçbir biçimde bilimin yegane bilgi üretme biçimi kanıtı olamaz ve bilim hiçbir bilgi türünü yok sayacak üstünlüğe sahip değildir. Bilimi, bu dogmatik yapısı nedeniyle ortaçağ kilisesine, bilim adamlarını ise din adamlarına benzeten Feyerabend, eleştirilerinin kesinlikle salt bilime yönelik olmadığını, bilimin dogmatik ve baskıcı yapısına karşı olduğunu ifade etmektedir. Feyerabend, bilime bütüncül bir eleştiri getirerek, bilimsel eleştiri tarihinde büyük bir kırılmaya neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1988). *Felsefe terimleri sözlüğü*. 4. Basım, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Aron, R. (1986). *Sosyolojik düşüncenin evreleri*. (Çev. Korkmaz, A). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Arslan, A. (2002). *Felsefeye giriş*. Ankara: Vadi Yayınları
- Ayer, A. J. (1952). *Language, truth and logic*. New York: Dover Publications.
- Baudouin, J. (2003). *Karl Popper*. (Çev. Gözken, B). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). *20. yy düşünce akımları yorumlar ve eleştiriler*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bulutay, T. (1986). *Bilimin niteliği üzerine denemeler-Evrım ve quantum kuramları*. İstanbul: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Cengiz, E. (1994). Ussallık, görecelik ve bilimsel yöntem. *Felsefe Dünyası*, 12, 55-70.
- Cevizci, A. (2007). *Felsefe*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2010). *Paradigma felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Chalmes, F. A. (2008). *Bilim dedikleri bilimin doğası, statüsü ve yöntemleri üzerine bir değerlendirme*. (Çev. Arslan, H). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Comte, A. (1974). *The positive philosophy*. (Translated, by Abraham, S. B). New York: AMS Press.
- Copleston, F. (1997). *Felsefe tarihi*. (Çev. Yardımlı, A). Ankara: İdea Yayınevi.

- Demir, Ö. (1992). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Erdoğan, E. (2005). *Thomas Kuhn'un bilim anlayışının devinim kuramlarının gelişimine uyarlanması*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erdoğan, E. (2008). Mantıkçı pozitivistizmden eleştirel rasyonalizme giden süreçte duyum-akıl çekişmesi. *Özne*, 9, 9-19.
- Erdoğan, E. (2009). *Aristoteles'ten Newton'a paradigmatik bilim tarihi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erdoğan, E. (2011). *Bilim ve metafizik üzerine tarihsel bir soruşturma*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Feyerabend, P. (1991a). *Özgür bir toplumda bilim*. (Çev. Kardam, A). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (1991b). *Yönteme hayır bir anarşist bilgi kuramının ana hatları*. (Çev. İnam, A). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Feyerabend, P. (1995a). *Bilgi üzerine üç söyleşi*. (Çev. Güzel, C. & Kavas, L). İstanbul: Metis Yayınları.
- Feyerabend, P. (1995b). *Akla veda*. (Çev. Başer, E). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (1995c). *Vakit öldürmek*. (Çev. Çatlı, N). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (1999). *Yönteme hayır*. (Çev. Başer, E). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökberk, M. (2004). *Felsefe tarihi*. 15. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Grünberg, T. (1982). *Thomas kuhn ve bilimsel akılcılık. insan bilimleri dergisi, 1/1*, 143-168. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Güzel, C. (1994) *Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend'de bilim kavramı ve rasyonaliteler sorunu*. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güzel, C. (1996a). *Bir bilgi anarşisti: Feyerabend*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güzel, C. (1996b). *Sağduyu filozofu: Popper*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Güzel, C. (1999). *Çoğulculuğun kuramcısı lakatos*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Güzel, C. (2010). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- İrızık, G. (1990a). Karl Popper'ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesnelliği. *Felsefe Tartışmaları*, 7, 45-57.
- İrızık, G. (1990b). İki Kuhn. *Felsefe Tartışmaları*, 8, 64-71.
- Kabadayı, T. (2010). *Duhem'den Laudan'a çağdaş bilim felsefecileri*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Keat, R., & Urry, J. (1994). *Bilim olarak sosyal teori*. (Çev. Çelebi, N). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kızılçelik, S. (1996). *Pozitivizm ve eleştiricileri sosyolojinin pozitivist kimliği üzerine*. İzmir: Saray Kitabevi.
- Koyre, A. (1994). *Yeniçağ biliminin doğuşu (Bilimsel düşüncenin tarihi üzerine düşünceler)*. 2. Basım, (Çev. Dinçer, K). Ankara: Gündoğan Yayınları.

- Koyre, A. (2008). *Bilim tarihi yazıları*. 7. Basım,(Çev. Dinçer, K). Ankara: Tübitak Yayınları.
- Kuhn, S. T. (1991). *Bilimsel devrimlerin yapısı*. (Çev. Kuyaş, N). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Kuhn, S. T. (1996). *The structure of scientific revolutions*, University of Chicago Press.
- Kuhn, S. T. (1977). *The essential tension*, The University of Chicago Press.
- Lakatos, I., & Musgrave, A. (1992). *Bilginin gelişimi ve bilginin gelişimiyle ilgili teorilerin eleştirisi*. (Çev. Arslan, H). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Lecort, D. (2006). *Bilim felsefesi*. (Çev. Ergüden, I). Ankara: Dost Kitabevi.
- Losee, J. (2008). *Bilim felsefesine tarihsel bir giriş*. (Çev. Böke, E). Ankara: Dost Kitabevi.
- Lyotard, J. (1990). *Postmodern durum*. (Çev. Çiğdem, A). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Magee, B. (1979). *Yeni düşün adamları*. (Çev. Tuncay, M). İstanbul: MEB.
- Magee, B. (1993). *Karl Popper'ın bilim felsefesi ve siyaset kuramı*. (Çev. Tuncay, M). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mill, S. J. (1961). *Auguste Comte and positivism*. The Universty Of Michigan Press.
- Musgrave, A. (1997). *Sağduyu, bilim ve kuşkuculuk "Bilgi kuramına tarihsel bir giriş"*. (Çev. Uzay, P). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Ok, B. (2008). *Pozitivizm*. Yayınlanmamış Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

- Ökten, H. K. (2004). *Bilgi kuramı: Karl Popper'in eleştirel akılcılığı üzerine*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Ömerustaoğlu, A. (1999). *Thomas S. Kuhn'un bilim felsefesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Özkaya, S. (2005). *Sanat yapıtında mesafe: Hans Werner Henze, Paul Feyerabend, Italo Calvino*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özügül, O. (1991). *Pozitivizm ya da mantık olarak felsefe*. İstanbul: Us Yayınevi.
- Poincare, H. (1963). *Bilim ve metot*. (Çev. Atademir, H. R., & Ölçen S). İstanbul: MEB Yayınları.
- Popper, K. (1998a). *Bilimsel araştırmanın mantığı*. (Çev. Aka, İ., & Turan, İ). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. (1998b). *Tarihselciliğin sefaleti*. (Çev. Orman, S). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Popper, K. (2005a). *Daha iyi bir dünya arayışı*. (Çev. Aka, İ). İstanbul: YKY.
- Popper, K. (2005b). *Hayat problem çözmektir*. (Çev. Nalbent, A). İstanbul: YKY.
- Reichenbach, H. (1981). *Bilim felsefesinin doğuşu*. (Çev. Yıldırım C). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Popper, K. (1965). Preface to the english edition, 1958, iç., The logic of scientific discovery, fourth impression. London: Huthinson of London.
- Popper, K. (1968). Truth, rationality, and the growth of scientific knowledge, iç., Conjectures and refutations. London: Routledge and Kegan Paul.

- Popper, K. (1972). *Objective knowledge*. London: Oxford.
- Russell, B. (2000). *Felsefe sorunları*. (Çev. Hacıkadiroğlu, V). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saygılı, S. (2008). *Paul Karl Feyerabend'de yöntemsel çoğulcu eğitim anlayışı*.
Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sencer, M. (1998). *Bilim tarihinde dönüm noktaları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Serdar, Z. (2001). *Thomas Kuhn ve bilim savaşları*. (Çev. Kılıç, E). İstanbul: Everest Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2006). *Wittgenstein, -yaşamı, felsefesi, yapıtları*. İstanbul: MTV Yayınları.
- Tekin, F. (2011). *Bilim felsefesinde ilgi kayması: Sonuçtan sürece geçiş*.yayımlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Topdemir, G. H. (2002). Kuhn ve bilimsel devrimlerin yapısı üzerine bir değerlendirme.
Felsefe Dünyası, 36, 45-62.
- Trig, R. (2004). *Akılcılık ve bilim*. (Çev. Şener İ). İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Turan, G. (2010). *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in bilgi kuramlarında bilim eleştirisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Ural, Ş. (1993). *Pozitivist felsefe*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Westfall, R. S. (1994). *Modern bilimin oluşumu*. (Çev. Duru, H). Ankara
- Wittgenstein, L. (2006a). *Tractatus*. (Çev. Auroba, O). İstanbul: Metis Yayınları.

Wittgenstein, L. (2006b). *Felsefi soruşturmalar*. (Çev. Kanıt, D). İstanbul: Totem Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2000). *Çağdaş felsefe sözlüğü terimler- Öğretiler- Filozoflar*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yıldırım, C. (2003). *Bilim tarihi*. 8. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, C. (2007). *Bilim felsefesi*. 11. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.